

חוברת הזרקה לאיתור ילדים בסיכון

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפרדגוגי

העמותה לתיכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם

מדינת ישראל
משרד העבודה והרווחה
שרות ילד ונוער

חוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון

כתיבה: נירית לביא-קוצ'יק
עריכה: נירית לביא-קוצ'יק ודעאל שלו

חוברת זו מוקדשת לזכרה של
נעמי בר ז"ל

מהדורה שניה מרץ 2000

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפדגוגי

העמותה לתיכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם

מדינת ישראל
משרד העבודה והרווחה
שרות ילד ונוער

צוות ההיגוי

נעמי בר-זיל - ראש תחום משאבי אנוש, אשלים

רנן כץ - לטעבר ראש תחום לרכיב בסניף גיוס ישראל

נירית לבא-קוצניץ - מימון ומועצות אשלים

רמי יאיר סמכה - סי מנהל המנהל הפדגוגי משרד החינוך

חגי יהוא - ממונה על עמותות וחינוך ומערכות חינוך המנהל הפדגוגי

משרד החינוך

מרים ככר - פקידת הסעד הראשת להק המגזר, משרד העבודה והחירה

עידו סלי גל - המועצה הלאומית לשלום הילד

יעל הרמל - סליחה הכעד הראשית לסדרי דין, משרד העבודה והחירה

ד"ר אלכס לבנסל - ראש שירותי בריאות הציבור, משרד הבריאות

חוריה אפל - מנהלת ארצות שירותי בריאות הציבור, משרד הבריאות

אילנה בן-עוזר - מנהלת השרות הארצי לעבודה סוציאלית, משרד הרווחה

ד"ר אביגיל גולמב - מנהלת החברה לגיל הרך, מרכז בריאות הנפש, רמת-הן

פרופ' ואריב רוטנברג - מנהל מרכז שנת, בית הילדים אברבנאל, בת-ים

איווט סעדו - מנהלת אגף תעסוקה מעמד האישור, משרד העבודה והרווחה

חריה וילנסקי - אגף תעסוקה ומעמד האישור, משרד העבודה והרווחה

ד"ר ריקי פנצי - בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב

נורית פסח - ראש תחום בריאות כללית בשירותי לעבודה סוציאלית,

משרד הבריאות

ד"ר הכיתה צימרן - נשיאת אגודת אלי

שוש צימרמן - מנהלת החברה למגזר העמלתי, שפיר, משרד החינוך

מיכל שלו - התחום לטיפול פסיכולוגי התפתחותי - חסות, משרד הבריאות

תמר שיך - משרד העבודה והרווחה

חלמה ספיר - לטעבר ראש מרכז ופדגוגיה עירונית, משרד הרווחה

סיונה שחם - מרכז נפגעי עיניים, משרד הרווחה

צוות מייעץ

מרים ככר - פקידת הסעד הראשית לחינוך המגזר, משרד העבודה והחירה

שוש צימרמן - מנהלת החברה למגזר העמלתי, שפיר, משרד החינוך

ד"ר ריקי פנצי - בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב

טלי גל - עידן, המועצה לשלום הילד

איווט סעדו - פסיכולוג קליני ומרכז בכת, ירושלים

סיונה שחם - עירד סוציאל, מרכז חינוכי ילדים, שירותי המבחן למגזר, ירושלים

מיכל שלו - התחום לטיפול פסיכולוגי התפתחותי - חסות, משרד הבריאות

תורה מונות לצוות זה אשר שיקפו את כוונות החברות בדרך בסיסית בקשיים והתחלשות ומקצועיות וכן טייע רבות בוועדות על החומר.

תודות

חזה כץ שילוחה את הפרקטק מדאשירו ההדרכה והיעוץ, לשוכנת גלית ונוצקין-מיר על הערותיה המקצועיות, לכל אנשי המקצוע אשר העירו את הערותיהם על ההחלטות, צר המקום להכליל את כל השמות, לדור עזרא על העזרה האוטונומית טובה להגיבה איילור, ולפנת בן-דורי דפנה מצפה על עזרתן ההפסות, לחוריה וילנסקי על מניס ומחנכים בארצות הברית על שיתוף הפעולה ושיחף במידע.

ותרה מיוחדת ליעאל שלו, ראש תחום עיצור ההדרכה, מפעל מרות, על עזרתו בארגון החומר ובעריכתו.

מריבת ראורים בהכרת באידיעות המרתה לאמורה חזיתם, גיש גיוונול (לצוריק) למציוריק אין לומר לזכות החברות:

עוירד לשונות אריות גליעם

עצוב גרפ: סנדור מירה קירר

הדפסות: דבוס מאור וולר

אשליח: ברעט גיוונול, תרג. 3489 ירושלים 91034, טל: 02-655/198

היקף: 02-655/560

אנוסור: osha@osha.org.il

www.osha.org.il

כל הזכויות על חוברת זו שמורות לעמותת "אשליח"

תוכן העניינים:

	מבוא ●
עמ' 5	א. הקדמה
עמ' 8	ב. הקשיים של אנשי המקצוע לאתר ילדים במצבי סיכון
עמ' 13	● סימני איתור - לפי חלוקה גילית (תוכן עניינים)
עמ' 49	● תהליך ההתייעצות והדווח (תוכן עניינים)
	נספחים ●
עמ' 61	נספח א' - פירוט מצבי הסיכון השונים:
עמ' 61	● התעללות פיזית
עמ' 69	● סימני עזר להבחנה בין התעללות לתאונות (איור)
עמ' 70	● הזנחה
עמ' 79	● התעללות רגשית
עמ' 87	● התעללות מינית
עמ' 98	נספח ב' - חוק חובת הדווח
עמ' 99	נספח ג' - מילון מונחים
עמ' 102	נספח ד' - שירותים מרכזיים בקהילה
עמ' 103	ביבליוגרפיה

העמותה לתיכונן ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם

מרץ 1999

בשנים האחרונות גברה המודעות הציבורית לתופעת הילדים בסיכון והנוער המנותק בישראל. על רקע זה הוקמה עמותת אשלים שתפקידה לתכנן ולפתח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ולמשפחותיהם, לשפר את איכות השירותים הקיימים ולקדם את איכות חייהם של הנמנים על אוכלוסיית מצוקה זו.

אנו מודעים היטב לקושי הקיים באיתור הילדים והנוער בסיכון ובדוח לרשויות המתאימות על מצבם. חוברת הדרכה זו נועדה לאנשי המקצוע בתחום החינוך על מנת לסייע להם להתגבר על קושי זה. אין אנו מתיימרים להציע מהו הטיפול הנאות בילד בסיכון, אולם יש בכונת חוברת זו לשמש כלי, שילווה את אנשי המקצוע לאורך התהליך של האיתור והדיווח על ילדים בסיכון.

בטוחני כי שימוש בחוברת זו יהווה נדבך נוסף לקידום נושא הילדים בסיכון והסיוע להם.

ברצוני להודות לכל אלה שעסקו במלאכה ולהדגיש במיוחד את שיתוף הפעולה לאורך כל העשייה בין אנשי משרד העבודה והרווחה ומשרד החינוך, שללא עזרתם ונכונתם לסייע, לא היתה יוצאת חוברת זו לאור.

בברכה

יוסי תמיר

יוסי תמיר
מנכ"ל

מדינת ישראל
משרד החינוך
המינהל הפדגוגי

ב' באייר התשנ"ט

18 באפריל 1999

ברכתי הלבבית שלוחה להפקת חוברת הדרכה לאיתור ילדים בסיכון כפרוייקט משותף ל"גיונט ישראל" ועמותת "אשלים" בשיתוף משרד החינוך-המינהל הפדגוגי ומשרד העבודה והרווחה.

אנו רואים חשיבות מרובה בפעולה מקיפה לאיתור מוקדם של ילדים בסיכון בקהילה. החוברת תסייע לאנשי החינוך העובדים עם ילדים תוך שיתוף פעולה מירבי ותיאום בין מקצועי.

ברכותי לכל העושים במלאכה ובמיוחד לכח המניע והמוביל- עמותת "אשלים" אשר הביאו בעבודה מקצועית, מאומצת ואחראית להשלמת הפרוייקט. מודל זה יסייע בדרך בלתי שגרתית ומקורית להקטין את אוכלוסיית הילדים בסיכון ולשלבם בתהליכי הגדילה הנורמטיביים של מערכת החינוך.

ישר כח

נברכה

יצחק כהן

סמנכ"ל ומנהל המינהל הפדגוגי

מדינת ישראל
משרד העבודה והרווחה
שרת ילד ונוער

ג' באלול התשנ"ט

15 אוגוסט 1999

שמחנו להשתתף בהפקת חוברת ההדרכה לאיתור ילדים בסיכון כפרויקט משותף לעמותת "אשלים", למשרד החינוך המינהל הפדגוגי ומשרד העבודה והרווחה.

אנו מקווים כי חוברת הדרכה זו תסייע לכל העוסקים במלאכה לאתר מוקדם ככל האפשר את הילדים בסיכון כדי להפעיל את מערכות הטיפול וההתערבות המתאימות כדי למנוע התפתחות הסיכון והפיכתו למצב של סכנה.

אנו רוצים להביע את תודתנו לעמותת "אשלים" ובפרט לגב' נעמי בר ז"ל לשעבר ראש תחום משאבי אנוש בעמותת שהיוותה את הכח המניע, לגב' חנה כץ לשעבר ראש תחום ילדים בסיכון בג'וינט ישראל, לגב' נירית לביא-קוצ'יק כותבת החוברת, למרים פבר-פקידת הסעד הראשית לחוק הנוער שלא חסכה מאמצים ביעוץ וליווי ולשותפינו במשרד החינוך.

אנו סבורים שחוברת זאת ופרויקטים נוספים אותם מקדמת עמותת "אשלים" משלבים עבודה בינמשרדית בינתחומית שהינה תנאי הכרחי בהתמודדות עם נושא הילדים ובני הנוער בסיכון.

בברכה

מוטי וינסר

מנהל שירות ילד ונוער

משרד העבודה- והרווחה

מבוא

ה ק ז מ ה

לדים רבים במדינת ישראל סובלים מהתעללות או מהזנחה. אין זו תופעה שולית ופעוטה שניתן להתעלם ממנה או להדחיק אותה אל שולי ההכרה. זוהי תופעה חברתית נוראה שתוצאותיה משאירות צלקות עמוקות בנפשותיהם של ילדים צעירים ושל בני נוער. בפועל, רק אחוז קטן מהילדים הסובלים מהתעללות או מהזנחה מאותרים, מדווחים לרשויות חוזכים לסיוע מקצועי, להם ולמשפחותיהם.

מסך עבה של קשר שתיקה מקשה על איתור הילדים. נראה כי כל חלקי החברה לוקחים חלק, במידה זו או אחרת, בקשר השתיקה הזה: הורים, קרובים, שכנים, רופאי משפחה, מורים, מטפלות במעון, אנשי משטרה, עובדים סוציאליים ואנשי בריאות הנפש. השתיקה נובעת מכמה סיבות: ההודאה בקיום הבעיה, יש בה ערעור של האמונה הרווחת שהמקום שבו הילד אמור להיות מוגן מכל - משפחתו - הוא גם המקום שבו הוא נתון לסיכון הגבוה ביותר. קשה גם לתפוס שהורות ביולוגית ו"קשר דם" אינם מבטיחים באופן אוטומטי יחס חם ואוהב לילדים והגנה עליהם. נוסף על כך, קשה לראות ילד במצב של התעללות. קשה לראות את הסבל, את המצוקה, את חוסר האונים ואת המסגרת המשפחתית המתפרקת. פעמים רבות אנו רואים גם את תנאי החיים הבלתי אפשריים של ההורים, הנתונים ללא תמיכה רגשית, מבודדים או עוזבים לגורלם, ואנו חשים שהתייחסות ותגובה מקצועיות מצדנו עלולה לפגוע בהם ובילדים פגיעה נוספת. קל יותר לשכנע את עצמנו שלא ראינו.

בעשור האחרון חל מפנה חשוב ביחסה של החברה הישראלית לנושא ההתעללות בילדים והזנחתם. יש הרואים במותה של מורן, ילדה בת שלוש מטבריה שהגיעה באוקטובר 1988 מחוסרת הכרה לבית חולים, את האירוע שמסמן את המפנה. בבדיקה התברר שמורן הייתה נתונה להתעללות מתמשכת מצד קרוב משפחתה, הוא גרם חבלות קשות, כוויות ופגיעות מיניות בגופה. מורן נפטרה לאחר חמישה חודשים שבהם הייתה מחוסרת הכרה, ומותה עורר שאלות קשות: איפה היו קרוביה, שכניה, רופאים ואחיות שראו אותה במשך התפתחותה ועובדים סוציאליים בשכונה, ומדוע לא נמצא אף לא אדם אחד שידווח לרשויות הרווחה או למשטרה על דאגה או חשש לגורלה.

שאלות קשות אלה המריצו אנשי מקצוע וחברי כנסת ליוזם הצעת חוק שתצמצם את הסיכוי להישנות מקרים דומים. בנובמבר 1989, בתום שנת פעילות מאומצת של ועדה מיוחדת בכנסת, בשיתוף אנשי מקצוע ובהם אנשי המועצה הלאומית לשלום הילד ואגודת אל"י הובא "החוק למניעת התעללות בקטינים וחסרי ישע" (ובשמו הרשמי: "תיקון מס' 16 לחוק העונשין") לאישור סופי בכנסת. לראשונה, נקבע בישראל באופן חד-משמעי שהתעללות בילדים במסגרת המשפחה איננה עניין משפחתי פנימי אלא תופעה שאסור לחברה להשלים עמה. לכן, בכל מקרה של התעללות והזנחה על החברה להתערב. החוק קבע, שעל כל אדם מוטלת חובת דיווח לרשויות, בכל מקרה שיש לו חשד שהאחראים על הילד מתעללים בו. חובה זאת חמורה עוד יותר כאשר מדובר בבני משפחתו ובאנשי מקצוע. לפיכך, מי שחושד שקיימת התעללות בילדים או מי שידוע עליה ואינו מדווח על כך כנדרש, צפוי לענישה ואפילו למאסר.

החוק הגדיל במידה ניכרת את המודעות הציבורית לתופעה של התעללות בילדים והזנחתם. אמנם הנתונים מראים שחלה עלייה ניכרת בכמות הדיווחים לרשויות הרווחה, אך עדיין רב הנסתר על הנגלה. עדיין אנו עדים למקרים רבים של עצימת עיניים, של התעלמות והכחשה. אמצעי התקשורת מדווחים על מקרי התעללות קשים שאילו רק אותרו ודווחו בשלב מוקדם יותר, היה אפשר להגיש סיוע ולמצמם את הסבל והחוק שנגרמו לילד ולמשפחתו.

החוברת הזאת מופנית אליכם, אנשי מקצוע הנמצאים בקשר יום-יומי עם ילדים. אתם אלה שפוגשים ילדים יום-יום במעון, בגן, בבית הספר, במסגרת מקצועית או אחר-צהריים במתנ"ס. אתם רואים אותם לאורך הזמן גדלים ומתפתחים, ואולי רק לכם הם מספרים על חייהם וחוויותיהם. הם עושים זאת במילים, בציור, במשחק, בתנועה או דרך ההתנהגות וההתייחסות אל עצמם ואל אחרים. הילדים, על פי רוב, אינם מכירים עובד סוציאלי, פסיכולוג, או איש אחר מהקהילה שהוא מומחה בבעיות של התעללות והזנחה. את חוויותיהם ומצוקותיהם הם מספרים לכם, ולו ברמז או באופן לא-מודע. עבור הילדים אתם המומחים כי אתם האנשים הקרובים אליהם. עמכם הם קושרים קשר אישי לאורך זמן, ואם הם מצליחים להרגיש קרובים למישהו מחוץ למשפחתם, סביר להניח שיהיו אלה אתם. הילדים תלויים בכם, ביכולת ההקשבה שלכם, בנכונות שלכם לשמוע את מה שמעיק עליהם וביכולתכם לפעול כדי לשנות את מצבם, ולו במעט, כשהמציאות מחייבת זאת.

חוברת זו מתארת את הסימנים השונים שבאמצעותם הילדים מאותתים לכם שהם חווים התעללות או הזנחה, כדי שתוכלו לזהות את מצוקתם ולפנות לגורמים המתאימים. החוברת מיועדת ללוות אתכם במשך תהליך האיתור, לסייע בנקודות ההתלבטות שלכם, לעזור לכם להחליט מה עושים לאחר שאתם רואים את הסימנים, ולבחור בדרך שבה רצוי להגיב. נוסף על כך מפורט בחוברת למי ניתן לפנות, ועם מי ניתן להתייעץ בנוגע לאופן הדיווח לרשויות, הן בתוך המערכת שאתם עובדים בהן והן מחוצה להן.

החומר הכלול בחוברת זו אינו קל לעיון ולקריאה, יש רתיעה טבעית ומובנת. יש חשש מפני המפגש עם נושאים קשים, עם הצד האפל של המציאות.

נסינו לערוך את החוברת באופן שיקל את השימוש בה במטרה שתשמש כלי עבודה של ממש לאיתור ילדים בסיכון, אנו מקווים שתמצאו אותה מועילה ויעילה בעבודתכם.

הקשיים של אנשי המקצוע לאתר ילדים במצבי סיכון

אנשי מקצוע – אנשי הוראה, אנשי חינוך או מטפלים - אנו יכולים לפגוש ילדים במצבי סיכון חמורים, ילדים החווים התעללות או הזנחה. חובתנו

המקצועית, המוסרית והמשפטית לדווח עליהם לרשויות. אך דיווח על ילד בסיכון אינו מעשה פשוט כלל וכלל. הדיווח משמעו לקיחת אחריות. לקיחת אחריות זו יכולה להשפיע השפעה הרת גורל על חיי הילד ועל חיי בני משפחתו, ולכן אך טבעי וברור הוא, שהדבר מעורר התלבטות ודאגה. על פי רוב איננו בטוחים לחלוטין בנכונות החשדות שלנו. נושא ההתעללות מאיים ומפחיד, ואולי אפילו מעורר בנו זיכרונות מאימים מילדותנו. נוסף על כך יש יחסים אישיים ומקצועיים שאין אנו מעוניינים לפגוע בהם, ויש השפעה למעמד הסוציאקונומי, לעיסוק או לתחושת קרבה להורי הילד שאנו חשים. גורמים אלה ואחרים ישפיעו על תגובתנו בנוגע למה שאנו רואים או מרגישים בתוך כדי המגע עם הילד, והם ישפיעו על החלטתנו לדווח לרשויות הרווחה וכך גם על גורל הילד ומשפחתו.

ככלל, קשה וכואב לפגוש ילד במצב סיכון. קשה לראות את החרדה, את הריקנות, את הייאוש ולעתים אף את התוקפנות שהוא מבטא. אין אנו רוצים לראות ואין אנו רוצים להאמין שדברים קשים כאלה יכולים בכלל להתרחש, ובוודאי אנו חשים מצוקה אישית או אפילו הרגשת כישלון כאשר הם מתרחשים "אצלנו" - בכיתה, במעון או במתנס. אנו מעדיפים לעצום לרגע את העיניים ולקוות שכל סימני המכות הכחולים הפזורים על גופו של הילד, האמירות, הרמיזים וההתנהגויות החריגות שראינו אינם נמצאים שם באמת. אבל לצערנו, לפעמים הם שם, והם מצביעים ומסמנים שמן הצד האחר, השקט, עומד ילד הזקוק לעזרתנו.

לפעמים אין אנו רואים את המציאות האמיתית, כי אנו נוטים לייחס להורים כוחות שהיינו רוצים שיהיו להם, ואילו במציאות, ההורים נעדרים כוחות אלה. ראייה לא נכונה של המציאות יכולה להשפיע עלינו כך, שלא נראה את הקושי הגדול שנתונים בו הילד או הוריו. אנו עלולים לפתח גרסה דמיונית ולא מציאותית על מה שבאמת מתרחש לנגד עינינו. אנו עלולים לעצום עין מול מגבלות קשות שיש להורה בטיפול בילד, ולכן לא נוכל לסייע לו וילד לקבל את העזרה הנחוצה. יש כאן תהליך הדומה לתהליך שמתרחש בין הילד לבין הוריו. ההורים אינם מזהים את הצרכים השונים של הילד או אינם מצליחים להיענות להם, ואילו אנחנו לא מצליחים להבין את הצרכים המציאותיים של ההורים ושל הילד.

אך גם אם זיהינו את המצב הבעייתי, אנו עדיין מתלבטים בנוגע לעצם הדיווח:

- אנו חוששים שהרינוח יתברר כדיווח שווא (ומה אם מה שראיתי לא נכון? אולי רק נדמה לי? ומה אם הילד לא סיפר את האמת?).
- אנו חוששים לקלקל את הקשר עם הילד, ובכך לאבד אותו, מבחינתנו, לתמיד.
- אנו חוששים (ל/א/א') את הקשר של הילד עם משפחתו.
- אנו חוששים מתגובתו של ההורה כלפינו. אם יתברר לו שאנו היינו המקור שקיוונו לרשויות.
- אין אנו סומכים תמיו על רשויות הרווחה שיטפלו במקרה באופן הולם (ומה אם לא יתייחסו לתלונה? ומה אם לא יצליחו להוכיח דבר? ומה יקרה אם יפגע הילד עוד יותר עקב התלונה?).
- אנו חוששים שלא נקבל את המידע הנוגע לתוצאות הטיפול במקרה, ואז נישאר נא-יועיה גמורה.
- אנו חוששים כיצד יתגבול הו יווח שלנו במערכת שבה אנו עובדים. או שמא לא נקבל גיבוי לפעולתנו ומהאחראים עלינו). אולי אף ינסו לחבל בצעדים שנקטנו.

מלרד החששות וההתלבטויות והאישיות יש עוד כמה גורמים המשפיעים על יכולתנו לדווח או על רצוננו לדווח, והם מפורטים להלן. מודעות לגורמים אלה יכולה לסייע לנו להתמודד טוב יותר עם המפגש עם הילדים ומשפחותיהם.

השפעת הרקע הסוציאקונומי:

נמצא כי אנשי מקצוע מתייחסים לאנשים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה ולאנשים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך באופן שונה. הורים מתעללים בעלי עיסוקים הנחשבים "מכובדים" מעוררים קושי מיוחד, ואנשי מקצוע מתקשים "לקחת מרחק" מקצועי ולהיות אובייקטיביים. אנו נוטים למזער או אף להכחיש את חלקן של הורה ממעמד גבוה בהתעללות או בהזנחה, אף שהסבירות לתופעה זו קיימת בכל שכבות האוכלוסייה. אנו נוטים שלא להאמין שאדם, שאולי מזכיר לנו את עצמנו, עשה מעשה כה חריג.

אנשי מקצוע יכולים להניח, שהורה ממעמד גבוה יותר שיואשם בהתעללות, "יש לו מה להפסיד" יותר מהורה מן המעמד הנמוך, ולפעול על פי הנחה זו. לעתים יש אפילו חשש מפני הורה ממעמד גבוה, שכן לרשותו יותר משאבים כספיים וחברתיים להתמודד עם חשד המופנה כלפיו, והוא יכול לפגוע באמינות המקצועית שלנו. הדבר עלול להשפיע על מידת האמון שלנו שהדיווח יתקבל ויטופל.

השפעת ניסיונו האישי:

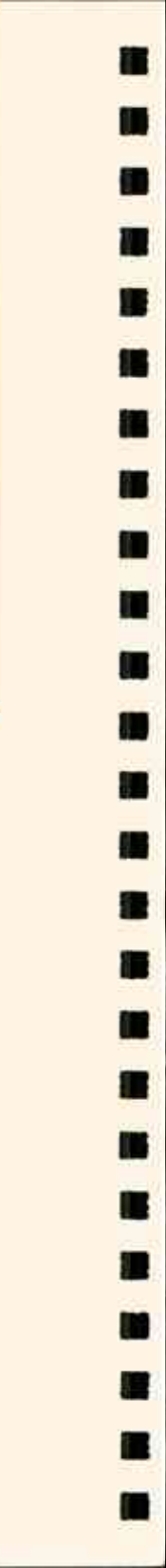
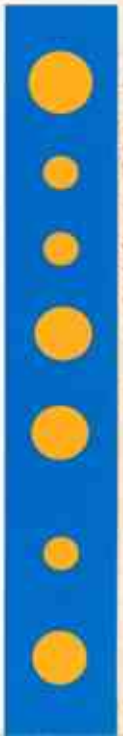
איש המקצוע עצמו, ייתכן שהיו לו חוויות ילדות של התעללות או הזנחה. אנשים שחוו חוויות כאלה יכולים אמנם מצד אחד להיות רגישים יותר בעבודתם המקצועית, אך מן הצד האחר הדבר עלול לגרום לאיש המקצוע חרדה והכחשה של המקרה העומד לפניו. הוא יכול למשל, לומר לעצמו: "אם גם אני עברתי את זה והתגברתי, גם הילד הזה יוכל לעבור את זה בשלום".

התנסות קודמת של איש המקצוע בהתעללות עלולה לגרום בלבול וחרדה. יש לכך סימני אזהרה: תחושה של פחד מציף, גועל או מחשבות וזיכרונות אישיים קשים שחוזרים בעוצמה רבה. במקרים כגון אלה כדאי לשוחח עם אדם מיומן ולקבל תמיכה מקצועית.

השפעת ההורות של איש המקצוע:

איש מקצוע שהוא גם הורה בחייו האישיים, עלול למזער מעשים של התעללות פיזית או מינית, מפני שהרגשות המניעים את המעשים האלה הם הקצנה של הרגשות שאף הוא יכול לפעמים להרגיש. כל הורה עומד במצבים

רבים, שבהם הוא נדרש להתמודד עם קשיים כגון: בעיות התנהגות, בכי ממושך, סירוב לקבל גבולות או זלזול בסמכותו של ההורה. לפעמים התנהגות הילד מעוררת כעס רב, וההורה מרגיש צורך ממשי לרסן את עצמו כדי שלא להכות את הילד, או כדי שלא לומר לו משהו שעלול להיות משפיל או מבזה.

גם בנושא של התעללות מינית עלולה להיווצר אצל איש המקצוע ההורה הדחקה או הכחשה, שכן מגע פיזי הוא מרכיב חשוב בקשר שבין הורים לילדיהם: הורים מחבקים את ילדיהם, מלטפים אותם, רוחצים אותם, משתעשעים אתם במיטה בבוקר וכדומה. אנשי מקצוע-הורים יכולים לפרש מעשי התעללות כמעשים שאינם חורגים מנורמות התנהגות אלה מתוך קושי אישי שלהם להתמודד עם העובדה שהורה אחר עשה מעשה שיש בו פריצת גבולות מקובלים.

איש מקצוע-הורה יכול לתת פרשנות ברוח זו לאתותים מצד הילד, ולכן לא להגיב להם.

הדרך היעילה ביותר להתמודד עם הקשיים שתוארו בפרק זה היא להיות מודע לקיומם. נוסף על כך ניתן וכדאי לקיים תהליך של הדרכה אישית, ואף לייסד פורום קבוע להתייעצות ותמיכה ולשיתוף בקשיים, ובכך לעשותם מקור כוח. כשאיש המקצוע מתמודד עם קשיים כאלה לבדו, בלי יכולת לשתף אחרים במחשבותיו, מישהו, בדרך כלל הילד, עלול לשלם את מחיר הכחשתו.

סימני איתור - לפי חלוקה גילית

סימני איתור-לפי חלוקה גילית

סימני איתור - לפי חלוקה גילית

תוכן הפרק:

א. סימני האיתור:

14 עמ'	אצל תינוקות ופעוטות עד גיל שנתיים	●
20 עמ'	אצל ילדים בני שנתיים עד שש	●
27 עמ'	אצל ילדים בני שש עד שתים עשרה	●
37 עמ'	אצל נערים בני שתים עשרה עד שמונה עשרה	●

ב. תגובה ראשונית: הקשבה לילד ושיחה אתו

44 עמ'	מהות השיחה עם הילד	●
46 עמ'	כללים בסיסיים בשיחה עם הילד	●

א. סימני האיתור

תינוקות זפעוטות עד גיל שנתיים

הקדמה

ינוקות זפעוטות עד גיל שנתיים חשופים יותר להתעללות והזנחה מהסיבות האלה:

1. תינוקות זפעוטות הם תובעניים ודורשים תשומת לב תמידית ומחויבות להשקעה של זמן. על פי רוב אין להם הערכה לילוח הזמנים של ההורה, השינה של תינוקות רבים מקוטעת. הורים לתינוקות הם עייפים בדרך כלל.
2. הבכי של תינוק יכול לגרום למתח רב. בייחוד כשאין ההורה מצליח להרגיעו.
3. תינוקות רבים שזה עתה נולדו אינם יפים. הם מקומטים ויש הורים שמגיבים לכך בתגובה קשה וחושבים שמשהו לא תקין בתינוק שלהם.
4. ב-3-4 החודשים הראשונים התינוקות אינם חברותיים ביותר. הם דורשים הרבה אך נותנים מעט. יש הורים שמתקשים ליהנות מעצם הנתינה כשאין הם מקבלים הכרת תודה על כך.
5. תינוקות שבוכים הרבה, תינוקות חולניים, תינוקות רגזניים במיוחד או תינוקות הסובלים מבעיות רפואיות נמצאים באוכלוסיית סיכון מיוחדת. הצרכים שלהם גדולים יותר משל תינוקות רגילים.
6. פעוטות מפתחים התנהגויות של עצמאות המתבטאות לעתים בעקשנות, מרדנות, התקפי זעם ותוקפנות. התנהגויות כאלה קשות גם להורים המבינים והסובלניים ביותר.
7. חינוך לניקיון הוא אחד הגורמים למתח בין פעוטות לבין הוריהם. כשהחינוך לניקיון מתחיל לפני שהפעוט מוכן לכך, הכישלון גורם לתחושה קשה אצל ההורה. הפעוט חשוף לביקורת ולעונש ואין הוא מבין את פשרם.

תהליך האיתור

הסימנים המאותרים על אפשרות של התעללות יכולים להתקבל מהתינוק או הפעוט, מתצפית שלכם בו ובבני משפחתו, מתוך התרשמויות שלכם מהקשר היומיומי שלו עם בני משפחתו המתגלה בנוכחותכם, מדברי ההורים בנוגע לילד וכן מאנשי מקצוע או שכנים שהביאו לידיעתכם מידע המעלה חשש. התרשמות מהקשר של התינוק או הפעוט עם בני משפחתו ממלאת תפקיד קריטי בתהליך האיתור: תינוקות בגיל

זה זקוקים יותר מבכל גיל אחר לקשר חיוני עם דמות ההורה או עם דמות המטפל בהם. שאלות כמו כיצד מובא הילד למעון, כיצד מחזיק אותו ההורה וכיצד הם נפרדים זה מזה יכולות ללמד אתכם רבות על אופי הקשר ביניהם. נוסף על כך יש לראות כיצד מגיב ההורה לשפה המיוחדת של הילד אשר בגיל זה אין היא מילולית כמעט, אך היא עשירה, וכוללת למשל תנועות, מחוות גוף או הבעות פנים. יש להקדיש תשומת לב מיוחדת להבעות אלו ולדרך שההורה מגיב אליהן, כיצד הוא מגיב לבכי של התינוק או לסימני מצוקה וכיצד הוא מגיב לחיוך או לכל מחווה אחרת. הסימן המשמעותי ביותר שלפיו ניתן לאתר תינוק או פעוט שנחשף להתעללות או להזנחה הוא ירידה או חרפה דרמטית במצבו הרגשי: הביטוי לכך הוא התנהגות מזוהר או חריגה ושינוי חד בקשר שלו עם בני משפחתו ועם אנשי המקצוע במעון, במשפחתו או בגן ובמוכנות שלו להתנסות בפעילויות השונות במשך היום.

חשוב לזכור:

1. ילד* שנחשף להתעללות או להזנחה יראה בדרך כלל כמה סימנים לכך ולא רק סימן אחד. אם מופיע סימן אחד בלבד שמדאיג אתכם, תוכלו לשקול התייעצות עם הגורמים המתאימים (ראו הפרק: ההתייעצות והדיווח, בהמשך).
2. על פי רוב יש להתרשם מסימנים שמופיעים לאורך זמן מסוים ולא מסימנים חד-פעמיים (כאמור, חוץ מסימנים שנראים לכם מדאיגים במיוחד).
3. סימנים מחשידים רבים יכולים להיות תמימים לחלוטין ולהיגרם מסיבות שונות ולא עקב התעללות או הזנחה. לדוגמה, תינוק או פעוט יכול להיות לבוש בבגדים שאינם מבהיקים בניקיונם תמיד, אך הוא נראה מאושר, מתקשר היטב עם מבוגרים וילדים, ומגלה התלהבות מהפעילויות השונות במסגרת, סביר להניח שילד זה אינו סובל מהזנחה. מפני שאז היינו מבחינים בסימנים נוספים מלבד הופעתו החיצונית.
4. חלק ניכר מהסימנים המתוארים בהמשך נצפים גם אצל ילדים הסובלים מקשיים אורגניים שונים, מרמה שכלית גבולית או מבעיות התפתחות שונות (אף כי גם ילדים עם אפיונים אלה יכולים להיחשף להתעללות והזנחה, אפילו במידה רבה יותר).
5. לאנשים רבים קשה להאמין שתינוק או פעוט קטנים כל כך, יכולים להיחשף להתעללות. גם ילדים בגילים אלה נחשפים להתעללות ואל תתנו לעובדת היותם צעירים בשנים להטעות אתכם!!!
6. בכל מקרה של ספק מומלץ להתייעץ עם איש המקצוע המתאים. כמו מפקחת המעון, פקיד הסעד בלשכה לשירותים חברתיים או כל גורם מקצועי שאליו תוכלו להתקשר. פרטים נוספים תוכלו לקבל ביתר פירוט בפרק: ההתייעצות והדיווח (ראו כתובות ומספרי טלפונים בסוף החוברת).

*הערה: במונח ילד נכלל גם התינוק או הפעוט (ממין זכר וממין נקבה).

סימני איתור (סימפטומים) בגילאים 0-2:

- הזפעה חיצונית
- מצב גופני
- התפתחות מוטורית ושכלית
- מצב רגשי
- התנהגות
- הקשר של התינוק או הפעוט עם משפחתו
- הקשר של המשפחה עם אנשי המקצוע

הזפעה חיצונית

- מגיע למסגרת כשאינו רחוק, החיתולים אינם מוחלפים והתופעה חוזרת על עצמה.
- בגדים וגוף מלוכלכים או מדיפים ריח רע באופן קבוע.
- הבגדים אינם מתאימים לעונות השנה (לא חם מספיק בחורף או חם מדי בקיץ).
- הבגדים אינם מוחלפים.

מצב גופני

- סובל ממשקל ו/או גובה נמוכים יחסית לתינוקות או פעוטות אחרים בגילו, ובבדיקות לא נמצאה לכך סיבה גופנית.
- אינו מקבל חיסונים בזמן, תרופות או בדיקות רפואיות.
- אינו מקבל עזרים רפואיים הנחוצים לו ואין זה נובע מסיבות כלכליות (עזרים כמו מכשירי שמיעה, משקפיים, עזרי הליכה וכדומה).
- הפרעות שינה.
- עייפות תמידית.
- רעב תמידי.
- גפיים רזות במיוחד.
- בטן גדולה או נפוחה.
- כפות ידיים או רגליים קרות, לחות ואדמדמות.
- שער דקיק, דל ונושר.
- עיגולים שחורים תחת העיניים.
- עור חיוור.
- הקאות.
- שלשולים.
- התקררויות תכופות.
- תפירת חיתולים קשה המופיעה אחרי חופשים או סופי שבוע (הסבת תשומת לב ההורה נתקלת באדישות או בהצהרה על כוונה לטפל, אך דבר לא נעשה).

- סימני חבלה שלא יכלו להיגרם על ידי נפילה או החלקה, וההסבר שניתן לחבלה אינו מתאים להתפתחותו המוטורית של הילד (הילד עוד לא זוחל או עוד לא הולך וכדומה).
- שטפי דם בצבעים שונים, משמע שהם נמצאים בשלבי החלמה שונים (ראה איור בעמוד 69).
- פציעות כמו שפה פצועה או נפוחה, חבורות או חתכים באזור הצוואר, וההסבר שנותן ההורה לכך אינו נשמע סביר.
- סימני כוויות.
- סימני נשיכות.
- סימנים של טשטוש המלווה בהקאות.
- סימני קרחת העלולים להעיד על תלישת שיער.

התפתחות מוטורית ונכלית

הערה: יש להביא בחשבון שחלק ניכר מהסימנים שבסעיף זה יכולים להופיע גם בגלל ליקויים אורגניים שונים, או בגלל בעיות התפתחות שונות ולא דווקא בגלל התעללות או הזנחה. על פי רוב כאשר מדובר בילד שחווה התעללות או הזנחה, תוכלו להבחין גם בסימנים מתחומים אחרים. מומלץ להתייעץ עם יועץ מומחה במסגרת שאתם עובדים בה, בכל מקרה של ספק.

- הילד אינו נוטה לעקוב אחרי פנים או עצמים.
- אינו משמיע קולות כמו ילדים אחרים בגילו.
- פסיבי מאד בתנועה וביצירת קשר עם הסובבים אותו.
- ניכר ששריריו רפויים יותר משל ילדים אחרים.
- יש לו בעיות בישיבה או בעמידה או בזחילה או בהליכה, אך דומה כי אין הדבר בגלל ליקוי אורגני (כלומר, אין בעיה פיזיולוגית).
- ניכר שחסרה לו הזדמנות לתנועה משום שהוא מבלה שעות רבות בשכיבה במיטה או בעגלה.
- (הסימנים לכך יכולים להיות סימני התקררות למשל המעידים על שהייה ארוכה במיטה).

מצב רגשי

- נראה מפוחד ומאויים.
- עצבני באופן חריג.
- נראה תמיד לא מאושר.
- נראה מודאג.
- נראה מבולבל.
- אינו מגיב להנאה או לכאב.
- פניו חסרות הבעה.

- מחייך לעתים רחוקות או לא מחייך כלל.
- דמעות בעיניים חלק ניכר מהזמן.
- מיילל וילה הנשמעת כמו תלונה חלושה.
- אינו מביע תסכול.
- אדיש לסביבתו.
- מכונס בתוך עצמו ושקט במיוחד.
- נכנס למתח בנוכחות אדם מסוים, למשל, בנוכחות בן משפחה.
- אינו נהנה כמו ילדים אחרים או נרתע ממגע גופני עם המטפלת.

התנהגות

- מתנועע בתנועות חד-גוניות החוזרות על עצמן או דופק את ראשו בקיר, או נושך, או בועט בחפצים מזדמנים או משלב כמה התנהגויות כאלה.
- אינו משמיע קול כשמתעורר משינה, ונראה כי הוא מנסה שלא למשוך תשומת לב.
- מגלה פחד מקרבה פיזית של הגננת או של מבוגרים אחרים.
- נמנע מתנועה חופשית במרחב של המעון או הגן.
- נרתע כשמחליפים לו חיתולים או בגדים.
- נרתע ממגע גופני כמו ליטוף או חיבוק (יש לשים לב במיוחד, אם בעבר נהנה מקשר פיזי ויש שינוי בולט ופתאומי).
- מגיב בתוקפנות בולטת לילדים אחרים.
- מחפש מזון תמיד.
- מתנהג באופן מיני, למשל, מנסה להפשיט ילדים אחרים ולגעת באיברי המין.
- מתנהג באופן מיני אל המבוגר (מנסה לגעת במקומות אינטימיים, או ליזום קשר שיש בו סממנים לקשר מיני).
- משחזר מצבים מיניים במשחקיו עם ילדים אחרים.
- אינו נהנה משעת המשחק אף שבעבר נהנה ממנה ביותר.
- משתמש במילים בוטות, חריגות או מיניות שאין הן מתאימות לגילו ולהבנתו.

הקשר של התינוק או הפעוט עם משפחתו

הערה: יש לשים לב בעיקר כאשר מדובר בהתנהגות החוזרת על עצמה. הורה יכול לחזור עיף ומותש מיום עבודה ולנהוג בחוסר תשומת לב אל הילד, ועדיין לא נחשוד בו שהוא הורה מתעלל. כשההתנהגות חוזרת על עצמה לאורך זמן, יש לנו סיבה לדאגה.

- הילד מגלה חשש ביחסיו עם בני המשפחה ויכול גם לגלות חשש חשש מיוחד וברור מפני אחד מחברי המשפחה.
- הילד מגלה צייתנות חריגה ובלטת כלפי אחד מבני משפחתו.
- הילד נצמד לאחד מבני המשפחה כשהוא מבוהל ומפוחד.

- ההורה אינו יוצר עם הילד קשר עין.
- ההורה אינו נוטה לתקשר איתו בקול או אינו מגיב לקולות שלו.
- ההורה אינו מגיב כשהילד מראה סימנים של חוסר נוחות או מצוקה.
- ההורה אינו מראה התלהבות מצוריו או מיצירותיו ואף אדיש לניסיונותיו לעורר תגובה אצלו.
- ההורה פונה לילד בכינויי גנאי.
- ההורה מתייחס לילד בחוסר רגישות או בחוסר היענות בולטים: מוציא אותו מהעגלה באופן מכני, אוחז בו באחיזה לא נעימה, לוקח את ידו וצועד במהירות בלי להתחשב בקצב ההליכה שלו.
- ההורה מתייחס להתנהגויות השליליות של הילד ואינו מתייחס להתנהגויות החיוביות.
- ההורה משווה אותו לילדים אחרים או לאחיו באופן מעליב ומזלזל.

יחס ההורים אל אנשי המקצוע

- ההורה נרתע מקשר אתכם.
- ההורה מתחמק מפגישות אתכם או מבטיח לבוא ואינו מגיע, אף שהצעתכם להיפגש נעשתה באווירה טובה ובגישה אוהדת.
- בשיחה עם ההורה אתם מתרשמים שהוא מתייחס לילד במונחים שליליים או שהוא תופס את התנהגות הילד כמעשה המכוון נגדו (למשל אומר כי "הילד בוכה כי הוא מנסה לעצבן אותי").
- ניסיון לעורר תשומת לב ההורים לבעיות גופניות-רגשיות או לצרכים הרפואיים של הילד ניכשל.

קבלת מידע שלא באמצעות תצפית

- יש להתייחס בתשומת לב מיוחדת גם למידע נוסף שלא התקבל באמצעות תצפית אלא בדרכים אחרות, כמפורט להלן:
- הילד עד לאלימות בין ההורים.
  - ההורים כמעט אינם נמצאים עם הילד.
  - הילד מושאר לפרקי זמן ממושכים עם שמרטפים שאינם מתאימים, לרבות אחים צעירים.

ילדים בני שנתיים עד שש

תהליך האיתור

הסימנים המאותתים על אפשרות של התעללות יכולים להתקבל מהילד, מתצפית שלכם בו ובבני משפחתו ומתוך התרשמויות שלכם מהמפגש היומיומי של הילד עם בני משפחתו במכוחותכם, מדברי ההורים בנוגע לילד וכן מאנשי מקצוע או שכנים שהביאו לדעתכם מידע המעלה חשש.

ככל שהילד צעיר יותר והשפה המילולית שלו מפותחת פחות, הסימנים יהיו מבוססים על ההתרשמות שלכם משפתו הלא מילולית כמו הבעות פנים ומחוות, או מהתנהגותו, מהופעתו החיצונית, מאופן משחקו ומצוירו. יש להתייחס במיוחד, לאופן שבו הילד וההורה או הדמות המטפלת בו, מתקשרים זה עם זה. האם יש קשר גופני בין ההורה לילד, האם ההורה נפרד ממנו לשלום, כיצד הוא מתייחס לאיתותי הילד, האם הוא מגיב לאותות מצוקה או כיצד הוא מגיב לחיוך או לשמחה של הילד על בואו. אצל ילד מבוגר יותר תוכלו ללמוד גם מסימנים אלה וגם מדברים שהילד יאמר, אם יבחר לשתף אתכם בחוויותיו.

הסימן המשמעותי ביותר שלפיו ניתן לאתר ילד שנחשף להתעללות או להזנחה הוא ירידה או חרפה דרמטית במצבו הרגשי: הביטוי לכך הוא התנהגות מוזרה או חריגה ושינוי חד במוכנות שלו להתנסות בחוויות שהוא נהנה מהן בעבר או רגיעה פתאומית ובלטת מפני התנסויות חדשות. סימן נוסף שראוי להתייחס אליו הוא זה: אם מתברר לכם שהילד עבר כבר כמה מסגרות חינוכיות לפני שהגיע למסגרת שלכם ואינכם מקבלים על כך הסבר משכנע, קחו זאת לתשומת לבכם. יש שהורים מעבירים את ילדיהם ממסגרת חינוכית אחת למסגרת חינוכית אחרת לאחר שפנו אליהם אנשי המקצוע בעקבות חשד להתעללות. בדרך זו מנסים ההורים להמנע מהקשר עם אנשי המקצוע.

חשוב לזכור :

1. ילד שנחשף להתעללות או להזנחה וראה בדרך כלל כמה סימנים לכך ולא רק סימן אחד, אם מופיע סימן אחד בלבד שמדאיג אתכם, תוכלו לשקול התייעצות עם הגורמים המתאימים (ראו הפרק: ההתייעצות והדיווח, בהמשך).
2. על פי רוב יש להתרשם מסימנים שמופיעים לאורך זמן מסוים ולא מסימנים חד-פעמיים (כאמור, חוץ מסימנים שנראים לכם מדאיגים במיוחד).
3. סימנים מתשידים רבים יכולים להיות תוצימים לתלוטין ולהיגרם מסיבות שונות ולא מהתעללות או הזנחה. לדוגמה ילד יכול להיות לבוש ברישול בגדיו אינם מבהיקים בניקיונם תמיד, אך הוא נראה מאושר, מתקשר היטב עם מבוגרים וילדים, ומגלה התלהבות מהפעילויות השונות במסגרת. סביר להניח שילד זה אינו סובל מהזנחה, מפני שאז הינו מבחינים בסימנים נוספים מלבד הופעתו החיצונית.
4. חלק ניכר מן הסימנים המתוארים בהמשך נצפים גם אצל ילדים הסובלים מליקויים אורגניים שונים, מרמה שכלית גבולית או מבעיות התפתחות שונות (אף כי גם ילדים עם אפיונים אלה יכולים להיחשף להתעללות ולהזנחה אפילו במידה רבה יותר).

5. לאושיהו וגוים קשה להאמין שילד בן שנ' או ארבע ית' להיחשף להתעללות. גו' ל' י' רגילה אלה ונשפיה לתופעה זאת, ואל תתנו לעובדת היותם צעירים בשנים להטעות אתכם!!!
6. בכל מקרה של ספק מומלץ להתייעץ עם אנשי מקצוע מתאימים כמו יועצים, עובדים סוציאליים או פסיכולוגים הקשורים למסגרת שנה: אננו עובדים, ניתן גם להתייעץ עם מורה שני' או עם נקוד' הסער' ולשנה לשי' וניהו חברתיים. (ראו כתובות ומספרי טלפונים בגב החוברת).

סימני איתור (סימפטומים) בגילאים 2-6:

הופעה חיצונית
מצב גופני
התפתחות מוטורית זגלית
מצב רגשי
התנהגות
יחידים ויחסי
הקשר של הילד עם המשפחה
הקשר של המשפחה עם אנשי המקצוע

הופעה חיצונית

- מגיע למסגרת כשאים רחוק ומסורק.
- בגדים וגוף מלוכלכים או מדיפים ריח רע באופן קבוע.
- הבגדים אינם מתאימים לעונות השנה (לא חם מספיק בחורף או חם מדי בקיץ).
- הבגדים אינם מחלפים.

מצב גופני

- רזה במיוחד או סובל ממשקל יתר קיצוני.
- חולה לעתים קרובות ונראה שהוא אינו מקבל טיפול רפואי הולם.
- אינו מקבל עזרים ופואיים הנחוצים לו ואין זה נבע מסיבות כלכליות (עזרה כמו מכשירי שמיעה, משקפיים, עזרי הליכה וכדומה).
- עייפות תמידית.
- עיגולים שחורים תחת העיניים.
- עור חיוור.
- רעב תמיד, או חסר תיארון ואופן כרוני.
- זיהומים של פצעים אינם מטופלים.
- ציפורניים שבורות.

- חבורות או שטפי דם בצבעים שונים, משמע שהם נמצאים בשלבי החלמה שונים (ראה עמוד 69).
- פציעות כמו שפה פצועה או נפוחה, חבורות או חתכים באזור הצוואר, והסבר שנתן ההורה לכך אינו נשמע סביר.
- סימני כוויות.
- סימני נשיכות.
- סימנים של טשטוש המלווה בהקאות.
- סימני קרחת, העלולים להעיד על תלישת שיער.
- מתלונן על כאב או על גירוי בישבן או באיברי המין.
- קשיים בהליכה או בשיבה.

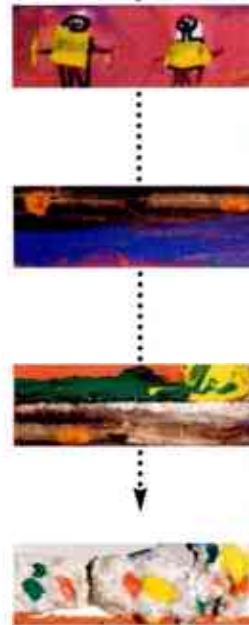
התפתחות מוטורית ושכלית

הערה: יש להביא בחשבון שחלק ניכר מהסימנים שבסעיף זה יכולים להופיע גם בגלל ליקויים אורגניים, בגלל רמה שכלית גבולית או בגלל בעיות התפתחות שונות, ולא דווקא בגלל התעללות או הזנחה. על פי רוב כאשר מדובר בילד שעובר התעללות או הזנחה, תוכלו להבחין גם בסימנים מתחומים אחרים. מומלץ להתייעץ עם יועץ מומחה במסגרת שאתם עובדים בה, בכל מקרה של ספק.

- בעל קשיים בשפה או בדיבור ובעל אוצר מילים דל בהשוואה לבני גילו.
- אינו מבין הוראות או הסברים המתאימים לרמת ההבנה של בני גילו.
- נרתע באופן קיצוני מהתנסויות או ממשימות לא מוכרות.
- מתקשה בפעילות מוטורית המצופה מבני גילו.
- מתנועע בחוסר חופשיות, גופו נוקשה.

מצב רגשי

- נראה מפוחד או מאוים.
- נראה מתוח.
- נראה מבולבל.
- נראה עצוב או מדוכא.
- נראה מודאג.
- נראה אדיש לסביבתו.
- מבטו מרוקן.
- מכונס בתוך עצמו.
- בעל דימוי עצמי נמוך.

- מתבטא בכינוי גנאי כלפי עצמו, בביקורת עצמית קשה על ציוריו, על יצירותיו וכדומה.
- אינו מגיב להנאה.
- אינו מגיב לכאב.
- נמנע מלהביע תסכול.
- בוכה לעיתים קרובות.

התנהגות

- מחפש מזון תמיד או אף גונב מזון מילדים אחרים. או לחילופין, סובל מחוסר תיאבון.
- נרתע ממגע גופני כמו ליטוף או חיבוק.
- אינו יוצר קשר עין.
- מגיב בתוקפנות בולטת לילדים אחרים.
- נראה שאינו מפתח מצפון כמו ילדים אחרים בני גילו.
- מתקשה מאוד לרסן את עצמו.
- עסוק תדיר בבדיקת גבולות.
- מבטא פחד ממבוגר שבא לקחתו מהמסגרת.
- אינו יוצר קשר עם מבוגרים.
- נמנע מלפנות לעזרת מבוגרים (כאילו מוותר מראש על האפשרות להיעזר בהם).
- מתנהג באופן מיני, למשל, מפשיט ילדים או מחקה התנהגות מינית.
- מתנהג באופן מיני אל המבוגר (מנסה לגעת מתחת לבגדיכם, או להוביל אתכם לגעת במקומות אינטימיים בגופו).
- משתמש במילים בוטות, חריגות או מיניות שאין הן ידועות לילדים בגילו.
- מאונן באופן כפייתי.
- אינו מראה הנאה ממשחקים עם אחרים אף שבעבר נהנה מהם.
- בוכה לעתים קרובות.
- מתנהג באופן תינוקי.
- מרטיב אף שכבר רכש הרגלי ניקיון.
- מועד לתאונות - נוטה להיפצע לעתים מזומנות.
- אומר על עצמו מילות גנאי (שהוא "רע", שהוא "מפלצת", שהוא "מכוער" וכדומה).
- מגיב בלחץ רב על שגיאות שהוא עושה.
- אינו מראה גאווה או שביעות רצון מהישגיו.
- מסרב לענות על שאלות בנוגע לפגיעה פיזית, מתחמק או נותן הסבר בלתי משכנע.
- מגלה צייתנות מופרזת.
- פוחד להיכנס לכל סוג של עימות עם ילדים אחרים.
- פוחד באופן קיצוני מעזרה רפואית (חיסונים, הורדת החולצה לשם בדיקה וכדומה).
- מזיק לחיות מחמד.

ציורים ומשחק

- נמנע מלצייר או מגלה חשש מפני ציור.
- מצייר את עצמו קטן מאוד לעומת דמויות אחרות בציור.
- מצייר תכנים מיניים או אלימים מאוד.
- מתבייש או נבוך במשחק שלו.
- תוכני המשחק של הילד עוסקים במין, לעתים עם גוון של אלימות וכיוון סדיסטי או מזוכיסטי.
- נמנע ממשחקי דמיון.

הקשר של הילד עם משפחתו

הערה: יש לשים לב בעיקר כאשר מדובר בהתנהגות החוזרת על עצמה. הורה יכול לחזור עיף ומותש מיום עבודה ולנהוג בחוסר תשומת לב לילד, ועדיין לא נחשוד בו שהוא הורה מתעלל. כשההתנהגות חוזרת על עצמה לאורך זמן, יש לנו סיבה לדאגה.

- מגלה חשש ביחסיו עם בני המשפחה, וחשש מיוחד וברור מפני אחד מבני המשפחה.
- מגלה צייתנות חריגה ובולטת כלפי אחד מבני משפחתו.
- נצמד לאחד מבני המשפחה כשהוא מבוהל או מפוחד.
- מגלה סימני פאניקה כשעליו להיפרד מהמלווים אותו למסגרת החינוכית (בבירור שעשיתם עם ההורים נשללו שינויים במשפחה כמו לידת תינוק, אובדן על רקע של מחלה או מוות לא צפוי או שינויים חריגים אחרים).
- מלטף, מטפל, מחבק את ההורה באופן חריג כמי שפורש על ההורה חסות.
- ההורים אינם מאפשרים לילד לבטא רגשות שליליים כלשהם (למשל, הילד מבטא כעס כלפי ההורה, ונענה בתגובה עוינת).
- ההורה מאשים את הילד בבעיות משפחתיות שונות.
- ההורה מבייש את הילד ליד חבריו.
- הילד מוקנט או מושפל על ידי בן משפחה.
- בני המשפחה מדברים על הילד או אליו במונחים שליליים וביקורתיים בלי יכולת לזהות צדדים חיוביים באישיותו או בהתנהגותו.

יחס ההורים אל איש המקצוע

- ההורים מתחמקים מקשר אתכם גם כשניסיתם להשרות אווירה טובה ומרגיעה במפגש משותף.
- ההורים מאשימים אתכם בפלישה בוטה לפרטיותם וקוראים לכם שלא להתערב בענייניהם.
- ההורים מעבירים לכם את האחריות המוחלטת למה שקורה לילד.
- ניסיון לעורר את תשומת לב ההורים לבעיות גופניות, רגשיות, או לצרכים רפואיים של הילד אינו נענה.
- ההורים נוטים להתווכח ולהתעמת אתכם בנושאים רבים ומגוונים.

קבלת מידע שלא באמצעות תצפית

- יש להתייחס בתשומת לב מיוחדת גם למידע נוסף שלא התקבל באמצעות תצפית אלא בדרכים אחרות, כמפורט להלן:
- נודע לכם מהילד או ממקור אחר שהמשפחה נוטה להעניש את הילד לעתים תכופות בעונשים לא סבירים (כמו להפסיק לדבר עם הילד לזמן ממושך, לכלוא אותו במקומות סגורים, לרתק אותו בבית לפרק זמן ארוך ולמנוע ממנו פעילויות חברתיות).
  - הילד וההורים נמצאים יחד, לעתים רחוקות ביותר.
  - הילד אינו זוכה למגע פיזי מההורה (חיבוק, ליטוף, נשיקה).
  - הילד אינו יכול לשתף את ההורה בחוויותיו עקב אי-הזמינות הפיזית והרגשית של ההורה.
  - הילד אינו משתתף באירועים משפחתיים.
  - ההורים מתנהגים באלמות זה אל זה בנוכחות הילד.
  - התנהגות אלימה מצד האחים כלפי הילד אינה מביאה להתערבות ההורים.
  - סדרי השינה בבית מעוררים תמיהה (לדוג', אחד הילדים ישן עם ההורים או עם אחד מהם, שינה של ילדה עם אח בוגר וכו').

ילדים בני שש עד שתיים עשרה

תהליך האיתור

הסימנים המאותרים על אפשרות של התעללות יכולים להתקבל מהילד, מתצפית שלכם בו ובבני משפחתו ומתוך התרשמות שלכם מהמפגש של הילד עם בני משפחתו בנוכחותכם, מדברי ההורים במגע לילד וכן מאנשי מקצוע או שכנים שהביאו לידיעתכם מידע המעלה חשש.

הסימן המשמעותי ביותר שלפיו ניתן לאתר ילד שנחשף להתעללות או להזנחה הוא ירידה או החרפה דרמטית במצבו הרגשי: הביטוי לכך הוא התנהגות מזוהרת או חריגה, ושינוי חד במוכנות שלו להתנסות בחוויות שהוא נהנה מהן בעבר, או להתנסות בחוויות חדשות ובלמידת נושאים חדשים, ושינוי חד בגישה ללימודים בכלל. סימן נוסף שראוי להתייחס אליו הוא זה: אם מתברר לכם שהילד עבר כבר כמה מסגרות חינוכיות לפני שהגיע למסגרת שלכם, ואינכם מקבלים על כך הסבר משכנע, קחו זאת לתשומת לבכם. יש שהורים מעבירים את ילדיהם ממסגרת חינוכית אחת למסגרת חינוכית אחרת לאחר שפנו אליהם אנשי המקצוע בעקבות חשד להתעללות. בדרך זו מנסים ההורים להתחמק מהקשר עם אנשי המקצוע.

חשוב לזכור :

1. ילד שנחשף להתעללות או להזנחה, יראה בדרך כלל כמה סימנים לכך ולא רק סימן אחד. אם מופיע סימן אחד בלבד שמדאיג אתכם, תוכלו לשקול התייעצות עם הגורמים המתאימים (ראו הפרק: ההתייעצות והדיווח, בהמשך).
2. על פי רוב יש להתרשם מסימנים שמופיעים לאורך זמן מסוים ולא מסימנים חד-פעמיים (כאמור, חוץ מסימנים שנראים לכם מדאיגים במיוחד).
3. סימנים מתשדים רבים יכולים להיות תמימים לחלוטין ולהיגרם מסיבת שונות ולא מהתעללות או הזנחה. לדוגמה, ילדים הלבושים ברישול או בבגדים לא נקיים בבית הספר אינם בהכרח ילדים מוזנחים. ילדים כאלה יכולים להראות מאושרים, ולתפקד באופן תקין מבחינה חברתית ולימודית.
4. חלק ניכר מן הסימנים המתוארים בהמשך נצפים גם אצל ילדים הסובלים מליקויים אורגניים שונים. מרמה שכלית נבולית או מכעיות התפתחות שונות (אף כי גם ילדים עם אפיונים אלה יכולים להיחשף להתעללות ולהזנחה, אפילו במידה רבה יותר).
5. נבל מקרה של ספק מומלץ להתייעץ עם אנשי מקצוע מתאימים כמו יועצים, עובדים סוציאליים או פסיכולוגים הקשורים למסגרת שבה אתם עובדים. ניתן גם להתייעץ עם מדריך שפ"י או עם פקד הסעד בלשכה לשירותים חברתיים. (ראו כתובות ומספרי טלפונים בגב החוברת).

סימני איתור (סימפטומים) בגילאים 6-12:

הופעה חיצונית
מצב גופני
יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי
מצב רגשי
התנהגות
ציונים ומשחק
הקשר של ההורה אל הילד
הקשר של הילד עם ההורה
הקשר של ההורה עם איש המקצוע

הופעה חיצונית

- מגיע למסגרת כשאינו רחוק ומסורק.
- בגדים מלוכלכים או מדיפים ריח רע באופן קבוע.
- מרושל בהופעתו באופן קיצוני.
- הבגדים אינם מתאימים לעונות השנה (לא חם מספיק בחורף או חם מדי בקיץ).

מצב גופני

- רזה ביותר או סובל ממשקל יתר קיצוני.
- חולה לעתים קרובות ונראה שהוא אינו מקבל טיפול רפואי הולם.
- אינו מקבל עזרים רפואיים הנחוצים לו, ואין זה נובע מסיבות כלכליות (עזרים כמו מכשירי שמיעה, משקפיים, עזרי הליכה וכדומה).
- עייפות תמידית.
- עור חיוור.
- עיגולים שחורים תחת העיניים.
- רעב כרוני, או חוסר תיאבון כרוני.
- זיהומים של פצעים אינם מטופלים.
- ציפורניים שבורות.
- חבורות או שטפי דם בצבעים שונים, משמע שהם נמצאים בשלבי החלמה שונים (ראה איור בעמוד 69).
- פציעות כמו שפה פצועה או נפוחה, חבורות או חתכים באזור הצוואר, וההסבר שנתן ההורה לכך אינו נשמע סביר.

- סימני כוונות.
- סימני נשיכות.
- סימנים של טשטוש המלווים בהקאות.
- קשיים בהליכה או בישיבה.
- תלונות על כאב או על גירוי בישבן או באיברי המין.

יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי

הערה: יש להביא בחשבון שחלק ניכר מהסימנים בסעיף זה יכולים להיות גם ביטויים של קשיי למידה, הפרעות קשב וריכוז, רמה שכלית גבולית או ליקויים אורגניים אחרים ולא דווקא ביטוי להתעללות ולהזנחה. על פי רוב כאשר מדובר בילד שעובר התעללות או הזנחה, תוכלו להבחין גם בסימנים מתחומים אחרים. מומלץ להתיעץ עם יועץ מומחה במסגרת שאתם עובדים בה, בכל מקרה של ספק, יש לשים לב במיוחד להרעה קיצונית במצב הלימודי.

- הידרדרות קיצונית ופּתאומית בלימודים, ללא סיבה ברורה.
- קושי בביטוי מילולי ושוטף.
- קושי בהבנה בסיסית של סיבה ומסובב.
- תהליך החשיבה מבולבל ולא מאורגן.
- קושי בעיבוד של מידע שמיעתי (הסברים של המורה, סיפור שמסופר).
- קושי בתכנון קדימה.
- חוש הזמן פגוע (מתבלבל בין היום למחר, בתחילת השבוע חושב שהוא בסוף השבוע ולהפך).
- אינו מצליח לרכוש מיומנויות למידה בסיסיות לפי המצופה בגילו, ואין זה מסיבות של ליקויי למידה, הפרעות קשב וריכוז וכדומה.
- רתיעה מלמידה של נושאים חדשים או מביצוע משימות חדשות.
- מוטיבציה ללמוד או עניין בלמידה נמוכים, גם כשיש לו יכולת טובה ואין קשיי למידה.

מצב רגשי

- נראה מפוחד או מאוים.
- נראה מתות.
- נראה מבולבל.
- נראה עצוב או מדוכא.
- נראה מדואג.
- נראה אדיש לסביבתו.
- חסר הבעה.
- מכונס בתוך עצמו.

- אינו מגיב להנאה.
- אינו מגיב לכאב.
- בוכה לעתים קרובות.
- מבטא תחושת חוסר תקווה.
- מבטא תחושה של חוסר ערך עצמי (מדבר על עצמו כעל "מפלצת", "מכוער" וכדומה).
- מאשים את עצמו ב"דברים רעים שקרו".
- אינו מרוצה מעבודותיו, נוטה לחבל או לקרוע או לקלקל את עבודותיו.
- מביע רצון למות.
- חושב או מביע מחשבות על התאבדות.
- פסיבי בצורה בולטת.
- כעוס ועוין.
- יש שינוי קיצוני במצבו הרגשי (ילד שהיה פתוח יותר ומתקשר, נראה מופנם, מכונס בתוך עצמו ואינו יוצר קשר).

התנהגות

- מגלה חוסר משמעת קיצוני.
- עסוק בבדיקה מתמדת של גבולות (גם כשהוסבר לו שמעשה מסוים אינו מקובל, הוא ממשיך בשלו כאילו מצפה לבדוק את תגובת המבוגר).
- תוקפני בצורה יוצאת דופן.
- מגלה תוקפנות כלפי ילדים קטנים ממנו.
- מופיעים התקפי זעם תכופים.
- מחפש כל הזדמנות לעימותים ומעורב לעתים קרובות במקרי אלימות.
- נוטה להרוס ולהתנכל לרכוש של המסגרת שבה הוא לומד (ונדליזם).
- נוטה להזיק לעצמו, למשל אוכל או שותה-חומרים העלולים להזיק לו.
- עושה ניסיונות התאבדות.
- מגלה חשש מקשרים עם מבוגרים.
- אינו יוצר קשר עין.
- מסרב לענות על שאלות בנוגע לפגיעה פיזית, מתחמק או נותן הסבר בלתי משכנע.
- נמנע מלפנות לעזרת מבוגרים (כאילו מוותר מראש על האפשרות להיעזר בהם).
- מקדים לבוא לבית הספר ומתעכב זמן רב לאחר שסיים את הלימודים, ולחילופין, נוטה לאחר לבית הספר.
- גער לעתים קרובות מבית הספר.
- פוחד באופן קיצוני מעזרה רפואית (חיסונים, הורדת החולצה לשם בדיקה וכדומה).
- מסרב להשתתף בפעילות פיזית (כמו שיעורי התעמלות).
- אינו מוכן להחליף את בגדיו בנכחות חבריו לכיתה (במלתחה וכדומה).
- בוכה לעתים קרובות.

- מבטא קושי בולט לשאת תסכול.
- מתנהג באופן תינוקי לגילו.
- מופיעות בעיות הרטבה.
- נוטה להיות "הקורבן" בקשר שלו עם ילדים אחרים.
- מבטא חשש גדול ומוגזם כאשר מקבל ציון לא טוב.
- בא לבית הספר בלי הציוד הדרוש.
- גונב או מבקש מזון (לעתים אתם חשים שהוא רוצה להיתפס).
- נראה שהמצפון שלו לקוי בהשוואה לילדים אחרים בגילו.
- מתנהג באופן מיני שאינו מתאים לגילו.
- מפתה מינית מבוגרים וילדים.
- מגלה ידע רב על נושאי מין שאינו מתאים לילד בגילו.
- מאונן באופן כפייתי.
- משתמש במילים גסות.
- רומז על סודות שאינו יכול לגלות.
- רוצה לפנות אליכם או לשוחח אתכם, אך נרתע בסופו של דבר.
- מספר שיש לו הרבה חברים אבל למעשה הוא בודד.
- יש לו כסף רב ממקור לא ברור.
- מפטיק באופן פתאומי ליהנות מפעילויות שונות שקודם נהנה מהן, כמו שיעורי מוזיקה, שחייה, תנועת נוער, חוגים וכדומה.

ציור ומשחק

- נמנע מלצייר או מגלה חשש מפני ציור.
- מצייר את עצמו קטן מאד לעומת דמויות אחרות בציור.
- בציוריו מופיעות סיטואציות מיניות עם תכנים סדיסטיים או מזוכיסטיים.
- הציורים שלו נעדרים צבעוניות.
- נמנע ממשחק.
- פוחד או נמנע ממשחקי דמיון.
- מתבייש או נבוך במשחק שלו.

יחס הילד אל ההורה

- חרד באופן קיצוני לשלום ההורה. ערני וקולט כל רמז קל לשינוי במצב רוחו.
- מלטף, מטפל, מחבק את ההורה באופן חריג כמי שפורש על ההורה חסות.
- צייתן באופן חריג, מנסה להשביע את רצון ההורה או למצוא חן בעיניו בכל תנאי.
- נראה מפוחד מההורה ואינו מעז להתבטא בפניו.
- משפיל את עיניו כשהוא מדבר עם ההורה.

יחס ההורה אל הילד

- ההורה מאשים את הילד או מפחית מערכו.
- ההורה רואה את הצדדים השליליים בלבד בילד (רואה את הילד כ"רע", "מפלצת", "אסון" וכדומה), ונוטה להשוות אותו לאחיו באופן מזלזל.
- ההורה מתקשה לראות בילד צדדים חיוביים או צדדים המעוררים אצלו אהדה.
- ההורה מתקשה להיות קשוב למה שהילד אומר או מבטא.
- ההורה אינו מאפשר לילד לבטא תחושות שליליות (בנשאים מגוונים כמו: הרגשתו בבית הספר, מצבו החברתי, יחסו להורה).
- ההורה מתייחס לילד באופן לא עקבי (למשל: הוא כועס עליו ומיד לאחר מכן הוא מקרבו ברכות ושוב כועס עליו).
- ההורה אינו מציב דרישות וגבולות ברורים.
- ההורה אדיש אל הילד.
- ההורה ביקורתי מאוד כלפי כל מה שהילד אומר.
- ההורה מטיל על הילד הגבלות קשות ואיסורים שהם חריגים גם בסביבה התרבותית שבה הם חיים.
- ההורה מאשים את הילד בבעיות משפחתיות שונות.
- ההורה מטיל על הילד עונשים קשים ומשפילים כמו: לומר על עצמו מילים שליליות, להישאר בחדר סגור זמן רב, ההורה אינו מדבר אתו, קושר אותו וכדומה.
- ההורה מאיים על הילד באיום פיזי.
- ההורה מאיים על הילד בנטישה (כמו: "אם תמשיך, אני אעביר אותך למשפחה אומנת").
- ההורה אינו מאפשר לילד התנסויות חוץ-משפחתיות גם כשהילד רוצה ומסוגל להשתתף בהן, כמו טיולים, חוגים ותנועת נוער (ואין זה מסיבה כלכלית).
- ההורה אינו מאפשר כניסה של חברים לבית ואינו מאפשר לילד לצאת לחברים.
- ההורה מגיע לבית הספר ומשפיל את ילדו בנוכחות ילדים אחרים.

יחס ההורה אל איש המקצוע

- ההורה אינו בא לפגישות, או מגיע אך מסרב לדון בקשיים של הילד.
- ההורה בא לפגישות ונוטה להאשים את המסגרת בכך שהתנהגותו המריגה של הילד אינה באחריותו.
- ההורה מאשים אתכם בניסיון לחדור לחייו הפרטיים ולחיי הילד והוא דורש התמקדות בהתקדמותו הלימודית של הילד בלבד.
- ניסיון לעזור את תשומת לב ההורים לבעיות גופניות, רגשיות או לצרכים רפואיים של הילד אינו נענה.

קבלת מידע שלא באמצעות תצפית

יש להתייחס בתשומת לב מיוחדת גם למידע מסף שלא התקבל באמצעות תצפית אלא בדרכים אחרות, כמפורט להלן:

- הילד וההורה נמצאים יחד לעתים רחוקות ביותר.
- הילד אינו זוכה למגע פיזי מההורה (חיבוק, ליטוף, תשיקה).
- הילד אינו יכול לשתף את ההורה בחוויותיו עקב אי-הזמינות הפיזית והרגשית של ההורה.
- הילד אינו משתף באירועים משפחתיים ביוזמת ההורים או חבר אחר במשפחה.
- ההורים מתנהגים נאלימות זה אל זה בנוכחות הילד.
- התנהגות אלימה מצד האחים כלפי הילד אינה מביאה להתערבות ההורים.
- הילד מרבה להיעדר מהבית או לשוטט.
- הילד נוהג לישון במקומות נטושים עם חברים או בלעדיתם.
- סדרי השינה בבית מעוררים תמיהה (ילדים ישנים עם ההורים או עם אחד מהם, או עם אח גדול).
- ההורים רוחצים את הילדים גם כשאין הם בגיל הזקוק לעזרה (למשל, אם רוצעת את בנה בן ה-12).
- הילד מועסק בעבודה תמורת שכר או בעבור תמורה אחרת.

נערים בני שתיים עשרה עד שמזנה עשרה

תהליך האיתור

הסימנים המאותתים על אפשרות של התעללות יכולים להתקבל מהנער, מתצפית שלכם בו ובבני משפחתו ומתוך התרשמות שלכם מהמפגש של הנער עם בני משפחתו בנוכחותכם. מדברי ההורים בנוגע לנער וכן מאנשי מקצוע או שכנים שהביאו לידיעתכם מידע המעלה חשש.

הסימן המשמעותי ביותר שלפיו ניתן לאתר נער שנחשף להתעללות או להזנחה הוא ירידה או החרפה דרמטית במצבו הרגשי: הביטוי לכך הוא התנהגות מזוהה או חריגה, שינוי חד במוכנות שלו ללמוד נושאים חדשים ושינוי חד בגישה ללימודים בכלל.

סימן נוסף שראוי להתייחס אליו הוא זה: אם מתברר לכם שהנער עבר כבר כמה מסגרות חינוכיות לפני שהגיע למסגרת שלכם, ואינכם מקבלים על כך הסבר משכנע, קחו זאת לתשומת לבכם. יש שהורים מעבירים את ילדיהם ממסגרת חינוכית אחת למסגרת חינוכית אחרת לאחר שפנו אליהם אנשי המקצוע בעקבות חשד להתעללות. בדרך זו מנסים ההורים להתחמק מהקשר עם אנשי המקצוע.

חשוב לזכור:

1. נער שנחשף להתעללות או להזנחה, יראה בדרך כלל כמה סימנים לכך ולא רק סימן אחד. אם מופיע סימן אחד בלבד שמדאיג אתכם, תוכלו לשקול התייעצות עם הגורמים המתאימים (ראו הפרק: ההתייעצות והדיווח, בהמשך).
2. על פי רוב יש להתרשם מסימנים שמופיעים לאורך זמן מסוים ולא מסימנים חד-פעמיים (כאמור, חוץ מסימנים שנראים לכם מדאיגים במיוחד).
3. סימנים מחשידים רבים יכולים להיות תמימים להלוטין, ולהיגרם מסיבות שונות ולא מהתעללות או הזנחה. לדוגמה, לבוש מוזנח ומרושל עלול להתפרש בטעות כהזנחה פיזית קשה, ואילו בפועל המדובר במגמה אופנתית או בהשפעה של קבוצת הגיל על מנהגי לבוש או איפור.
4. חלק ניכר מן הסימנים המתוארים בהמשך נצפים גם אצל נערים הסובלים מליקויים אורגניים שונים, מרמה שכלית גבולית או מבעיות התפתחות שונות (אף כי גם נערים עם אפיונים אלה יכולים להיחשף להתעללות ולהזנחה, אפילו במידה רבה יותר).
5. בכל מקרה של ספק מומלץ להתייעץ עם אנשי מקצוע מתאימים כמו יועצים, עובדים סוציאליים או פסיכולוגים הקשורים למסגרת שבה אתם עובדים. ניתן גם להתייעץ עם מדריך שפ"י או עם פקיד הסעד בלשכה לשירותים חברתיים. (ראו כתובות ומספרי טלפונים בנגב החוברת).

סימני איתור (סימפטומים) בגילאים 12-18:

הופעה חיצונית
 חצב גופני
 יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי
 חצב רגשי
 התנהגות
 ציורים ומשחק
 יחס ההורה אל הנער
 יחס הנער אל ההורה
 יחס ההורה אל איש המקצוע

הזפעה חיצונית

הערה: יש לשים לב שלא מדובר באירוע חד-פעמי אלא בתהליך ממושך. בגיל זה יש השפעה של אופנה וסגנון לבוש מקובל של קבוצת הגיל, יש להתרשם שאין מדובר בהופעה אופנתית אלא בהופעה מוזנחת או מרושלת באופן חריג.

- מרושל בהופעתו באופן קיצוני.
- ניקיון אישי ירוד מאוד.
- מגיע בביגוד מלוכלך.

חצב גופני

- רזה ביותר או סובל ממשקל יתר קיצוני.
- עייפות תמידית.
- מופיעים עיגולים שחורים תחת העיניים.
- עור חיזור.
- רעב כרוני או חוסר תיאבון כרוני.
- חבורות או שטפי דם בצבעים שונים, משמע שהם נמצאים בשלבי החלמה שונים (ראה איור בע"מ 69).
- פציעות כמו שפה פצועה או נפוחה, חבורות או חתכים באזור הצוואר, וזהסבר שנותן לכך אינו נשמע סביר.

- סימני כוונות.
- קשיים בהליכה או בשיבה.
- כאב או גירוי באזור איברי המין או הישבן.
- דימום פתאומי ולא צפוי מאזור איברי המין או הישבן.
- תלונות על כאבי ראש, כאבי בטן או תחושות לא נוחות בגוף.
- בחילות וסחרחורות - אצל בנות.
- היריון.

יכולת קוגניטיבית ומצב לימודי

הערה: יש להביא בחשבון שחלק ניכר מהסימנים בסעיף זה יכולים להיות גם ביטויים של קשיי למידה, הפרעות קשב וריכוז, רמה שכלית גבולית או ליקויים אורגניים אחרים ולא דווקא ביטוי להתעללות ולהזנחה, על פי רוב כאשר מדובר בנער שעובר התעללות או הזנחה, תוכלו להבחין גם בסימנים מתחומים אחרים. מומלץ להתייעץ עם יועץ מומחה במסגרת שאתם עובדים בה, בכל מקרה של ספק.

יש לשים לב במיוחד להרעה קיצונית במצב הלימודי.

- ירידה במוטיבציה ללמוד או ברמת העניין בלימודים אף שקיימת יכולת טובה.
- תהליך החשיבה מבולבל ולא מאורגן.
- קושי בביטוי מילולי שוטף.
- קושי בתכנון קדימה.
- סימנים לאובדן זיכרון חלקי.

מצב רגשי

- חוסר ביטחון בולט.
- שינוי קיצוני במצב הרגשי.
- נראה מפוחד או מאוים.
- נראה מתוח.
- נראה מבולבל.
- מכונס בתוך עצמו.
- נראה עצוב או מדוכא.
- נראה מודאג.
- נראה אדיש לסביבתו.
- מבטא תחושה של חוסר תקווה או חוסר אונים.
- מבטא תחושה של חוסר ערך עצמי.

- מראה חוסר מודעות לנקודות החוזק או לנקודות החולשה שלו.
- מאשים את עצמו ולקח אחריות על דברים רעים שקורים.
- מביע חוסר שביעות רצון תמידי מהישגים אישיים.
- מתקשה לקבל תגובה חיובית על הישגים או נטה לבסל אותה.
- מביע רצון למות.
- פסיבי בצורה בולטת.
- כעוס ועזוב.
- שינויים קיצוניים במצב הרוח.
- מגיב בפאניקה לציונים לא טובים.

התנהגות

- מגלה חוסר משמעת קיצוני.
- עסוק בבדיקה מתמדת של גבולות (גם כשהסבר לו שמעשה מסוים אינו מקובל, הוא ממשיך בשלו כאילו מצפה לבדוק את תגובת המבוגר או את כללי המסגרת שבה שוהה).
- נוטה לאחר או להקדים לבית הספר או להיעדר לעתים תכופות.
- נוטה להשתהות בבית הספר זמן רב אחרי שהלימודים הסתיימו.
- יוצר עימותים חריפים עם דמויות סמכות.
- מתקשה לרסן את עצמו ולשלוט בעצמו: התקפי זעם, נטייה להריסת רכוש ציבורי (ונדלזים).
- מגיב בקיצוניות ובחוסר פרופורציה למצבים שונים (לדרישות המורה, לטעויות שעשה, לציונים נמוכים וכדומה).
- מתעלל בילדים קטנים.
- מתעלל בחיות.
- נוטה להיות "הקורבן" בקשר שלו עם אחרים.
- גונב או מבקש מזון (לעתים אחס תשים שהוא רוצה להיתפס).
- גונב כספים באופן כפייתי.
- מחזיק ברשותו סכומי כסף גדולים שמקורם אינו ברור.
- נוטה לשקר.
- נוטה לשוטטות.
- עושה ניסיון התאבדות.
- עושה ניסיונות המסכנים את עצמו.
- משתמש בסמים או באלכוהול.
- מפתה מינית דמויות מבוגרים במסגרת החינוכית.
- מראה סימנים שלא נוח לו עם המיניות שלו.
- כותב או רומז על משהו קשה שקרה לו.
- חושש או נרתע ממגע גופני.
- נרתע באופן קיצוני מעזרה רפואית.

ציור

- מצייר ציורים עם ביטויים חוזרים ונשנים של תכנים אלימים מאוד או מיניים.
- מצייר ציורים עם תכנים סדיסטיים או מזוכיסטיים.

יחס הנער אל ההורה

- חרד באופן קיצוני לשלום ההורה. ערני וקולט כל רמז קל לשינוי במצב רוחו.
- מלטף, מטפל, מחבק את ההורה כמי שפורש על ההורה חסות.
- צייתן באופן חריג, מנסה להשביע את רצון ההורה או למצוא חן בעיניו בכל תנאי.
- נראה מפוחד מההורה ואינו מעז להתבטא בפניו.
- נמנע מנוכחות ההורה או מתעלם ממנו.

יחס ההורה אל הנער

- ההורה מאשים את הנער או מפחית מערכו.
- ההורה רואה את הצדדים השליליים בלבד של הנער (רואה את הנער כ"רע", "מפלצת", וכדומה), ונוטה להשוות אותו לאחיו באופן מזלזל.
- ההורה מתקשה לראות בנער צדדים חיוביים או צדדים המעוררים אהדה אצלו.
- ההורה מתקשה להיות קשוב למה שהנער אומר או מבטא.
- ההורה מתייחס לנער באופן לא עקבי. הוא כועס עליו ומיד לאחר מכן הוא מקרבו אליו ברכות ושוב כועס עליו.
- ההורה אינו מציב דרישות וגבולות ברורים.
- ההורה אדיש אל הנער.
- ההורה ביקורתי מאוד כלפי כל מה שהנער אומר.
- ההורה מטיל על הנער הגבלות חמורות ואיסורים שהם חריגים גם בסביבה התרבותית שבה הם חיים.
- ההורה מטיל על הנער עונשים קשים ומשפילים כמו: לומר על עצמו מילים שליליות, להישאר בחדר סגור זמן רב.
- ההורה אינו מדבר אתו.
- ההורה מאיים על הנער באיום פיזי.
- ההורה מאיים על הנער בנטישה (כמו: "אם תמשיך אני אגרש אותך מהבית").
- ההורה אינו מאפשר לנער התנסויות חוץ-משפחתיות גם כשהנער רוצה ומסוגל להשתתף בהן, כמו טיולים, חוגים ותנועת נוער (וכשהדבר מקובל בסביבה התרבותית שבה חיה המשפחה).
- ההורה אינו מאפשר כניסה של חברים לבית ואינו מאפשר לנער לצאת לחברים.
- ההורה ביקורתי מאד כלפי החברים של הנער.
- ההורה אינו עומד לצד הנער כשהוא נקלע לצרה.
- ההורה מבייש את הנער לפני חבריו בבית הספר או בבית.

- ההורים מתנהגים זה אל זה באלימות בפני הילד.
- ההורה "מנהל" את הילד מבחינה חברתית ולימודית בטענה חוזרת שהוא יודע בדיוק מה טוב בשבילו.

יחס ההורים אל איש המקצוע

- ההורה אינו בא לפגישות או מגיע אך מסרב לדון בקשיים של הנער.
- ההורה בא לפגישות ונוטה להאשים את המסגרת בכך שהתנהגותו החריגה של הנער אינה באחריותו.
- ההורה מאשים את המסגרת בניסיון לחדור לחייו הפרטיים ולחיי הנער, והוא דורש התמקדות בהתקדמותו הלימודית של הנער בלבד.
- ההורה קורא לכם לשאת באחריות המלאה והיחידה לחינוכו של הנער.
- ניסיון לעורר את תשומת לב ההורים לבעיות גופניות או לצרכים רפואיים של הנער ניכשל.

קבלת מידע שלא באמצעות תצפית

יש להתייחס בתשומת לב מיוחדת גם למידע נוסף שלא התקבל באמצעות תצפית אלא בדרכים אחרות, כמפורט להלן:

- הנער וההורים ממעטים להיות יחד.
- הנער אינו זוכה למגע פיזי מההורה (חיבוק, ליטוף).
- הנער אינו יכול לשתף את ההורה בחוויותיו עקב אי-הזמינות הפיזית והרגשית של ההורה.
- הנער אינו משתתף באירועים משפחתיים.
- הנער מרבה להיעדר מהבית.
- הנער נוהג לשוטט.
- הרגלי השינה בבית מעוררים שאלות (נערה ישנה במיטת ההורים או במיטת האח הגדול).
- אחד ההורים נוהג לרחוץ את הנער.
- הנער נוהג לישון במקומות נטושים עם חברים או בלי חברים.

ב. תגובה ראשונית:

הקשבה לילד ושיחה אתו

מהות השיחה עם הילד

” העבודה היומיומיים במערכות החינוך והקהילה קשים ותובעניים. לעתים, בשל לחץ העבודה וההרגל, קשה להבחין בילד שנחשף להתעללות או להזנחה, ואין אנו מבחינים באיתותים המהוססים שהוא משדר בנוגע למצבו. דרושים לכך גישות רבה, רצון לקלוט את המסרים של הילד ונכונות לעשות משהו כדי לעזור לו. למרבה הצער, לא תמיד ילדים שנחשפו להתעללות או להזנחה מנסים ליצור קשר כדי לשתף אותנו בסבלם וברגשותיהם. ההזדמנויות לשוחח עם הילד על הנושא הן, לכן, נדירות, ויש לדעת כיצד יש לנהל שיחה כזו, שיחה שתכניה קשים מאוד לשומע, ושבעתיים קשים למספר.

בפרק זה תינתנה הצעות הנוגעות לדרך המומלצת לשיחה ולהקשבה כדי לעזור לילדים לספר לכם את האירועים הקשים שהם חווים. ילדים יכולים להעביר לכם מידע זה באופן מילולי ובאופן לא מילולי, באמצעות התנהגותם עם ילדים אחרים, ולעתים גופם מספר את הסיפור שלהם.

זכרו: אין זה באחריותכם לאבחן האם אכן עבר הילד התעללות או איזה סוג התעללות הוא עבר. אחריות זאת חלה על אנשי המקצוע מתחום הרווחה, הרפואה ובריאות הנפש שיפגשו את הילד רק לאחר שאתם תדווחו על חשד או דאגה.

ועוד יש לזכור: אינכם מטפלים בילד טיפול פסיכולוגי, ועם זה אתם האנשים הקרובים אליו שדרככם הילד משגר את אותות המצוקה שלו. ההיענות שלכם לקריאת המצוקה שלו והאופן שבו תקשיבו לו היא בעלת משמעות עצומה, ויש לעשותה בתבונה וברגישות. אנו מציידים אתכם במספר כללי עזר שאמורים לסייע לכם בשיחה עם הילד.

זכרו! כאשר תזדקקו לייעוץ ולתמיכה, תוכלו להיעזר בפקיד הסעד או באדם מיומן בצוות המקצועי שלכם או באנשי מקצוע בקהילה (יועצים, פסיכולוגים או עובדים סוציאליים).

כללים בסיסיים בשיחה עם הילד

כלל ראשון - היו קשובים וזרניים.

אם אמר הילד במפורש או אם רק רמז על קיום התעללות, כדאי מאוד להתייחס לכך בכובד ראש ולנסות לשמוע מה הילד אומר. כשילד לא רוצה ללכת למישהו, למשל לשמרטף או שמרטפית שבאים לקחת אותו מהגן או מבית הספר; כשילד אומר על מבוגר "הוא מעצבן אותי"; או כשהוא אומר על מישהו שהוא "עושה לי כל מיני דברים מצחיקים", יש לנסות לברר עם הילד למה הוא מתכוון. לרוב, התבטאויות כאלה אינן מעידות על מקרי פגיעה אך יש שהתבטאויות אלה אכן מעידות על מקרים שכאלה.

כלל שני - התייחסו לילד ברצינות.

גם אם הילד חוזר בו מדבריו ואומר למשל, "סתם, סתם", או שדבריו נשמעים מבולבלים מעט או "לא רציניים", ייתכן שהדברים נובעים מסיבות שונות. ככלל, נדיר שילדים משקרים בנוגע להתעללות, לכן, תמיד יש להתייחס לדברי הילד ברצינות. ייתכן שהילד מבולבל כי מפאת גילו הצעיר עדיין אין לו אוצר המילים הדרוש לתאר התעללות בכלל והתעללות מינית בפרט. ילדים צעירים נוטים גם להכחיש את הדברים לאחר שטיפרו אותם כדי להגן על האדם שאותו הם אוהבים (וזה יכול להיות גם המתעלל) או משום שהם מפחדים ממנו. ילדים גם יכולים לבלבל פרטים בגלל השפעתו הקשה של האירוע שאותו חוו.

כלל שלישי - דאגו לאווירה מתאימה.

יש לפנות זמן ומקום מתאימים לשיחה רגועה עם הילד, ללא הפרעות. יש להקפיד על מועד שיחה הסמוך ככל האפשר לזמן שבו רמז הילד על מצבו או אמר משהו על מצבו. ככלל, עליכם להשתדל ליצור אווירה מתאימה הנותנת לילד את ההרגשה שהוא יכול לבטוח בכם ולהאמין בכם.

כלל רביעי - תנו תמיכה.

הילד יכול להיות חרד, פגוע ומבוהל. הוא צריך את תמיכתכם ואת ביטחונכם ביכולת שלכם לעזור לו. יש לנסות ולהישאר רגועים ותומכים בילד כל העת. יש להבהיר לילד שאין הוא אשם או אחראי למה שקרה, ולשבח אותו על כך שבחר לספר לכם ושהיה זה נכון מצדו לעשות כך. יש לשקף לילד את רגשותיו. ניתן לומר לו עד כמה זה קשה לשוחח על דברים שקורים ולשתף אתכם בהם, ויש לחזק אותו על כך שלמרות הקושי הוא שיתף אתכם וסיפר לכם.

כלל חמישי - שוחחו, אל תלחצו.

אל תלחצו על הילד כדי לקבל ממנו פרטים. יש מקרים המחייבים חקירה ומוטב שהילד לא יחזור על הפרטים בפני יותר מדי אנשים. אינכם חוקרים ואין זה תפקידכם לאסוף את מרב הנתונים מהילד. עליכם לשוחח כדי לנסות ולהבין, כדי לאפשר לילד לדבר ולספר מספיק כדי שתוכלו להחליט איך לפעול. יש להימנע ככל האפשר משאלות סגורות המזמינות מהילד תשובות של "כן" או "לא". יש לנסות ולשאול את הילד שאלות "פתוחות" המזמינות תיאור נרחב ומפורט יותר. שאלות כמו: "תוכל לספר לי על כך?" "למה אתה מתכוון" ומילות שאלה המזמינות הרחבה כמו: "איך?", "איפה?" וכיוצא באלה. יש להקפיד עד כמה שאפשר להימנע מתגובה מילולית ארוכה ולאפשר לילד לדבר. ככלל, ניתן לנסות לשקף את דברי הילד: "אני שומע שקשה לך..." אך יש להקפיד שלא לשים מילים בפי הילד ולומר דברים שהוא לא אמר.

כלל שישי - לעולם אל תסקרו לילד.

אם גיל הילד מתאים תוכלו להסביר לו שאינכם יכולים להבטיח לשמור את הסיפור בסוד מוחלט, וייתכן כי תצטרכו לשוחח עם איש משטרה או עם עובד סוציאלי שגם הם ירצו לעזור לו. אל תבטיחו דברים שאין באפשרותכם לקיים. הסיטואציה לוחצת ועלולה לגרום לכם לומר דברים שלא תוכלו לעמוד בהם בהמשך, ואלה עלולים להחריף את תחושות הפגיעות וחוסר האמון שהילד חש כלפי הסובבים אותו.

כלל שביעי - תנו לילד את האינפורמציה הנוצרת.

לידים בגיל 6-9 רצוי לספר מהם שלבי הטיפול בעניינם ולעדכן אותם בנוגע להתקדמות הטיפול בהמשך. עם ילדים בגיל 10 ומעלה חשוב לבדוק אם יש משהו בחשיפת האירוע שמעורר בהם דאגה מיוחדת. לילד שחושש או דואג, יש להבטיח שפקיד הסעד יחשוב אתו על דרך לפעול באופן המסייע ביותר. ככלל, ספרו לילד כל מה שיכול לסייע לו להבין ולהתמודד עם הלא-נודע.

כלל שמיני - נסו להישאר רגועים.

חשוב להבהיר לילד שאתם רוצים ומוכנים לשמוע אותו. התגובות שלכם אל הילד ישפיעו השפעה מכרעת על התנהגותו. תגובות חזקות של הלם או של זעזוע (תגובות מילוליות - כמו "הו, לא", "זה לא ייתכן" וכדומה, או תגובות לא מילוליות כמו, הבעות פנים של תדהמה ופחד, כיסוי העיניים וכדומה) עלולות "לנעול" את הילד שאצר בתוכו סוד קשה וניסה לחשפו. אינכם צריכים להיראות אדישים או חסרי עניין. להפך, הפגינו דאגה כנה ואכפתיות אך בשום אופן לא חרדה או לחץ.

כלל תשיעי - כנדו את שפת הילד.

חשוב להשתמש במהלך השיחה בשפה שהילד משתמש בה לתיאור ההתעללות וההזנחה. נסו שלא להירתע

מהשפה שלו גם אם היא בוטה מאוד ולא תואמת את גילו או את הנורמות החברתיות. אין לתקן את שפתו או לרמוז לו שהוא משתמש במילים לא מקובלות, ייתכן מאוד ששמע אותם מהמתעלל או שזוהי השפה במציאות העגומה שהוא חי בה. אהדתכם וקבלתכם את אופן הביטוי שלו תסייע לו לדבר ולספר את אשר על לבו.

כלל עשירי וחשוב מאוד - אל יתשמרו הכול בבטן. קבלו תמיכה.

איש מקצוע הפועל לבד ללא ליווי וסיוע של אנשי מקצוע אחרים עלול להישחק בתהליך הקודם לדיווח ובתהליך הדיווח עצמו. התהליך מתיש, מעורר חששות ואף תחושות קשות. כשם שאתם משמשים מקור תמיכה עבור הילד גם אתם תזדקקו לתמיכה מגורם מקצועי (פסיכולוג, יועץ חינוכי או עובד סוציאלי או עמית מנוסה בעבודה). ככל שתקבלו תמיכה מוקדם יותר, תוכלו בקלות רבה יותר לתת את התמיכה הנדרשת לילד.

תהליך ההתייעצות והדגוח

ההתייעצות והדיווח

תזכור הפרק:

1. מבוא עמ' 50

2. ההתייעצות:

50 עמ' א. לעובדים במסגרות לגיל הרך

52 עמ' ב. למורים בבית הספר

53 עמ' ג. למנהלים בבית הספר

53 עמ' ד. לאנשי מקצוע אחרים

54 עמ' ה. לכל אדם אחר, איש מקצוע ומי שאינו איש מקצוע

3. חובת הדיווח - שאלות ותשובות:

54 עמ' א. מהות הדיווח

57 עמ' ב. השפעות הדיווח על הילד ומשפחתו

57 עמ' ג. השפעות הדיווח על איש המקצוע

59 עמ' ד. דאגות נפוצות של המדווח

יווח לרשויות על חשד או על ידיעה בנוגע להתעללות או להזנחה של קטין, נועד כדי לערב את גורמי הרווחה במצב ולהעביר את המקרה לטיפולם. מטרתם הראשונית של גורמי הרווחה היא לגרום להפסקת ההתעללות ולהגן מיד על שלום הילד. אם יש צורך בהגנה של ממש לילד מפני ההורה, יצא הילד למרכז חירום, למשפחה אומנת או לקרובים שנמצאו מתאימים לכך. במקביל, ידאג פקיד הסעד שהוא נציג שירותי הרווחה, להפעיל את הגורמים המטפלים במשפחה ומסייעים בשיקומה, אם המקרה מאפשר זאת (ראה פירוט על מהו פקיד הסעד במילון המונחים שבפרק נספחים).

פקיד סעד שדווח לו על חשד להתעללות חייב בדיווח למשטרה. יש לו הסמכות להמליץ למשטרה לפעול או לא לפעול כדי לאפשר את הפעלתם של צעדים טיפוליים. בכל מקרה עליו להמליץ למשטרה המלצה כלשהי. כדי שיוכל להמליץ, עליו לקבל התרשמות מהמקרה שבו מדובר. על פי רוב המשטרה מקבלת את המלצתו של פקיד הסעד. לפקיד הסעד יש רשות לפנות לוועדת פטור מיחדת שתפטור אותו מחובת דיווח למשטרה.

יש תמיד העדפה ברורה לשיקום המשפחה שכן, מאסר ההורה, הוצאת הילד מהבית, ועל אחת כמה וכמה שני הדברים גם יחד, עלולים לפרק את המשפחה לחלוטין. הילד שכבר נפגע עלול להרגיש כמי שנענש פעם נוספת, המשפחה עלולה לאבד לזמן ממושך את אחד ההורים ולמעשה לא נפתרים הקשיים שהביאו להתעללות. אם אין דרך לשקם את הילד בחיק משפחתו, יפעלו להרחקת הפוגע ולמיצוי ההליכים הפליליים וכך יוגן הילד.

2. ההתייעצות

כלל בסיסי: התעללות והזנחת ילדים היא סוגייה מורכבת ועדינה. איש מקצוע אחד יתקשה לשאת את כל המעמסה על כתפיו. עבודה מתואמת של אנשי המקצוע, התייעצות ושיתוף, הם מקור לתמיכה המבטיח הצלחה טובה יותר בהתמודדות עם האירוע.

א. לעובדים במסגרות לגיל הרך:

1. אם לא התרשמתם שהסכנה היא מידית או שיש לכם ספק בקשר לכך, יש לפנות למפקחת של המעון או של הגן כדי להתייעץ אתה ולדווח לה על החשש או החשד שלכם. לאחר ההתייעצות יש להתקשר ולדווח לפקיד הסעד. פקיד הסעד ייתן לכם הנחיות כיצד לנהוג וישקול האם להתערב.
2. אם את גגנת בגן פרטי ואת מרגישה שהדיווח עלול לחשוף אותך ולפגוע בעבודתך המקצועית, תוכלי לדווח

- באופן אנגימי. עם זה, חשוב לדעת שדיווח כזה עלול למנוע טיפול יעיל במקרה, ולא תהיה לך דרך להוכיח שאמנם דיווחת על פי חוק, ניתן להתייעץ עם פקיד הסעד ולבקש שלא לחשוף את זהותך.
3. אם התרשמתם שהילד נמצא בסכנה מידית, יש לדווח בהקדם לפקיד הסעד או למשטרה. מומלץ גם לדווח למפקח או לבעל תפקיד אחראי, כדי שייסע לכם בהמשך, בהתמודדות עם המקרה.
  4. בכל מקרה של חשד בהתעללות בילד על ידי בני משפחתו, אין ליצור קשר עם ההורה ואין לברר עמו את הנושא. כמו כן יש להימנע באופן מוחלט מהאשמת ההורה בהתעללות בילד או בהזנחת הילד. גננת שמספרת לאם שבנה סיפר על התעללות, עלולה לסכן את הילד משום שהוא עלול לספוג כעס רב ולחץ מצד ההורה, וכן היא עלולה לפגוע ללא תקנה באפשרות שחוקר ילדים המיומן בכך יחקור את המקרה. פקיד הסעד הוא האדם האחראי לקביעת פגישה עם המשפחה כדי לשוחח עם ההורים על החשד.
  5. ייתכן שפקיד הסעד יצטרך לשוחח עם הילד. עשו הכל כדי לדאוג למקום שלו ובטוח לשיחה והישארו נוכחים כדי לתמוך בילד. יש אפשרות שפקיד הסעד יבקש מהגננת לשאול את הילד שאלות ראשוניות משום שהיא הדמות המוכרת לו. כדמות זרה הוא עלול לשבש את החקירה. רק כשהילד מרגיש ניחם יותר בשיחה יוכל פקיד הסעד, לבדו, להמשיך לנהל את השיחה עם הילד.
  6. אם התרשמתם שהילד מוסיף להיות במצב של סיכון להתעללות והזנחה למרות פנייתכם, אל תהססו להתקשר לפקיד הסעד ולדווח על חששכם, אם תשובתו אינה מניחה את דעתכם תוכלו לבקש לדבר עם הממונה עליו.

1. למורים בבית ספר:

1. אם התרשמתם שלא מדובר בסכנה מידית או שיש לכם ספק, יש לפנות ליועץ החינוכי של בית הספר ולהתייעץ עמו. באחריות היועץ להתייעץ לפי הצורך עם פקיד הסעד ולשקול יחד עמו את דרכי איסוף המידע. מידע שייאסף באמצעות צוות בית הספר - אחות בית הספר, פסיכולוג או מחנך ירוכז אצל היועץ. בבית ספר שאין בו יועץ יש להתקשר לפקיד הסעד ולהתייעץ אתו כיצד לאסוף מידע.
2. כשיש יסוד סביר לחשוב שהילד חווה התעללות, יש לדווח בהקדם האפשרי, ישירות לפקיד הסעד על החשד ולקבל ממנו הבהרות בנוגע לצעדים שיש לנקוט. יש ליידע גם את מנהל בית הספר על המקרה ועל הדיווח לפקיד הסעד.
3. במקרה חירום כשיש צורך בהתערבות מידית בהגנה על הילד, ניתן לזמן את המשטרה וגם לדווח לפקיד הסעד (למשל, אם האב מגיע למסגרת החינוכית ומאיים לפגוע בילד).
4. בכל מקרה של חשד להתעללות בילד על ידי בני משפחתו אין ליצור קשר עם ההורה ואין לברר עמו את הנושא. כמו כן יש להימנע באופן מוחלט מהאשמתו בהתעללות בילד או בהזנחת הילד. מורה שמספר להורה שילדו דיווח על התעללות עלול לסכן את הילד משום שהוא עלול לספוג כעס רב מצד ההורה, וכן המורה עלול לפגוע ללא תקנה באפשרות שחוקר ילדים המיומן בכך יחקור את המקרה. פקיד הסעד הוא האדם המתאים לקביעת פגישה עם המשפחה כדי לשוחח עם ההורים על החשש שלכם.
5. יש לשקול עם יועץ, עובד סוציאלי או פסיכולוג בית הספר ועם פקיד הסעד את האפשרות של השתתפות המחנך או בעל תפקיד אחר במפגש עם המשפחה כדי לשמור על יחסי אמון עם המערכת החינוכית. זהו רגע קשה עבור המשפחה, בין שהחשד יאומת ובין שהחשד יתברר כחשד שווא. יש לתת תמיכה מרבית למשפחה. אל

תהיו נזופים או שיפוטיים. הבהירו למשפחה שאתם רואים עצמכם המחנכים של הילד וחלק חשוב מחייו גם בהמשך.

6. אם התרשמתם שהילד מוסיף להיות במצב של סיכון להתעללות והזנחה למרות פנייתכם, אל תהססו להתקשר לפקיד הסעד ולדווח על חששכם. אם תשובתו אינה מניחה את דעתכם תוכלו לבקש לדבר עם הממונה עליו.

ג. למנהלים בבית ספר:

1. כאשר דווח לכם על ידי אחד המורים על חשד להתעללות, יש להנחות אותו לפנות ליועץ החינוכי של בית הספר ולהבטיח את המשך הדיווח לפקיד הסעד אם הדבר לא נעשה. יש לדאוג שהתהליך יהיה מהיר לפי מידת האפשר (שלא יארך יותר מיום או יומיים). אם האירוע חמור, או הילד נמצא בסכנה כלשהי יש לדווח מיד. יש לערוך מעקב שאכן נעשה הדיווח.

2. בשיתוף עם היועץ החינוכי יש לגבש צוות בין-מקצועי שיחליט כיצד יתארגן בית הספר לאחר הדיווח, לצורך מעקב וטיפול הולם. צוות זה יכול לכלול פסיכולוג, יועץ חינוכי או עובד סוציאלי ומחנך הכיתה.

3. במקרה שמקרה ההתעללות נודע לכלל אוכלוסיית בית הספר ומעורר תגובה של לחץ ובהלה אצל התלמידים, המורים או ההורים, על מנהל בית הספר להגיב לצרכים של קבוצות אלה. הוא יקים לצורך כך צוות בין-מקצועי (רצוי לשתף בו מפקח, יועץ, עובד סוציאלי, פסיכולוג, פקיד סעד, מנכ"ל מומחה בתחום של התעללות), והוא ידון בעניין ההתערבות הנחוצה, מטרותיה והדרכים לבצעה. בהיוועצות כזאת יש להחליט מהן אוכלוסיות היעד של ההתערבות ומה תהיה תרומתם הייחודית של אנשי המקצוע השונים המעורבים (למשל, מי ישוחח עם ההורים ואיך, מי ישוחח עם התלמידים, מי יטפל בצרכים של המורים וכיצד וכדומה).

4. בעקבות גילוי של פגיעה מתעורר הצורך להפעיל תוכנית מניעה. אין להפעיל תוכנית מניעה כתגובה אוטומטית לאירוע. יש לבחון את התכנים של תוכניות המניעה ואת העיתוי המתאים להפעלתן, עם הצוות הטיפולי של בית הספר וכן עם מנכ"ל מומחה במניעת התעללות (פרטים ליצירת קשר ניתן למצוא בסוף החוברת).

ד. לאנשי מקצוע אחרים

1. אם יש לכם חשש שילד שעמו יש לכם קשר, חשוף להתעללות או להזנחה נסו לשתף איש מקצוע בכיר מכם במקום העבודה ויחד עמו לשקול התייעצות עם פקיד הסעד לחוק הנוער באגף הרווחה הסמוך למקום עבודתכם.

2. אם מאיזו סיבה שהיא אתם חוששים להזדהות, אתם יכולים להתייעץ בטלפון עם פקיד הסעד ולשקול עמו את האפשרות להישאר אנונימי.

3. אם אתם חוששים שהילד זקוק להגנה מיידית עקב סכנה לפגיעה נוספת בו, ניתן לפנות ישירות למשטרה.

4. בכל מקרה של חשד להתעללות בילד על ידי בני משפחתו, אין ליצור קשר עם ההורים ואין להאשים אותם בהתעללות בילד או בהזנחת הילד. יצירת קשר ויידוע המשפחה עלולים להעמיד את הילד בסיכון נוסף ולפגוע ללא תקנה באפשרות שחוקר ילדים המיומן בכך יחקור את המקרה. פקיד הסעד הוא האדם המתאים לקביעת פגישה עם המשפחה כדי לשוחח עם ההורים על החשש שלכם.

5. אם התרשמתם שהילד מוסיף להיות במצב של סיכון של התעללות והזנחה למרות פנייתכם, אל תהססו להתקשר לפקיד הסעד ולדווח על חששכם. אם תשובתו אינה מניחה את דעתכם תוכלו לבקש לדבר עם הממונה עליו.

ה. לכל אדם אחר, איש מקצוע ומי שאינו איש מקצוע:

1. אם יש לך חשש שילד בסביבתך חשוף להתעללות או להזנחה פנה לפקיד סעד לחוק הנוער באגף הרווחה הסמוך למקום מגורי הילד.
2. פקיד הסעד יתעניין מה מדאיג אותך וישקול האם הידיעה שמסרת מחייבת בדיקה מעמיקה.
3. אם נראה לך שהילד נמצא בסכנה מידית לשלמו, תוכלו לפנות למשטרה.
4. אם אתם חוששים להזדהות במהלך פנייתכם, פנו באופן אנונימי לפקיד הסעד כדי לדווח לו ולהתייעץ אתו.
5. אם התרשמתם שהילד מוסיף להיות במצב של סיכון של התעללות והזנחה למרות פנייתכם, אל תחששו להתקשר לפקיד הסעד ולדווח על חששכם. אם תשובתו אינה מניחה את דעתכם, בקשו לדבר עם הממונה עליו.

3. חובת הדיווח - שאלות ותשובות

א. מהות הדיווח

1. מהי פגיעה בקטין?

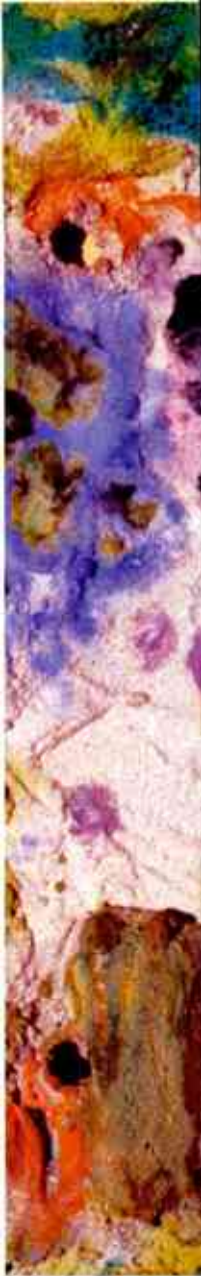
- המונח פגיעה כולל הן פגיעה פיזית והן פגיעה נפשית, ומשמעו:
- חבלה חמורה המשאירה סימנים פנימיים וחיצוניים.
  - התעללות פיזית, נפשית או מינית, הזנחה או נטישה.
  - אי מניעה של פגיעה כמוגדר לעיל בידי הורה אחראי.

2. מה זה דיווח?

הדיווח הוא הודעה למשטרה או לפקיד סעד לחוק הנוער באגף הרווחה על חשד שנעשתה עבירה נגד קטין על ידי אדם האחראי לו (ראה מהו פקיד סעד במילון המונחים בנספח ג').

3. מיהו "אחראי על קטין"?

- האחראי על קטין (או חסר ישע) יכול להיות כל אחד מאלה:
- הורה או מי שאחראי על הקטין ודואג לצרכי מחייתו, לחינוכו או לשלמו של הקטין. אחראי על הקטין אינו בהכרח הורה, הוא יכול להיות גם קרוב משפחה, משפחה אומנת, או מי שקיבל את הילד למגורים אצלו באופן זמני או קבוע, כמו מנהל או איש צוות בפנימייה.
  - בן משפחה של הקטין, שמלאו לו 18 שנים (ואיננו חסר ישע בעצמו) וזה כולל: בן זוג של הורה הקטין, סבו או סבתו, אחיו, גיסו או דודו.

- מי שהקטין מתגורר עמו או נמצא עמו דרך קבע ומלאו לו 18 שנים, בתנאי שקיימים ביניהם יחסי תלות או יחסי מרות (כלומר, בקשרים בין הילד לבין אותו אדם הילד מורגל לסור למרותו והוא תלוי בו).
- מי שהקטין נמצא באחריותו בשעות מסוימות בתוקף חוק או הסכם כגון: גנת, מורה, צוות בית הספר או צוות הגן.

4. האם עלי לדווח גם על פגיעה של קטינים בקטינים?

בהחלט כן. פגיעה של קטינים מחייבת אותך בדיווח והחובה כוללת: חבלה חמורה, התעללות פיזית, נפשית או מינית.

5. על מה צריך לדווח?

יש לדווח לפקיד הסעד או למשטרה על חשד או על ידיעה על פגיעה בקטין. יש לדווח על פגיעה גופנית, על פגיעה נפשית, על פגיעה מינית או על הזנחה חמורה - אם נשלח הילד רעב, בלי בגדים מתאימים, צרכיו הרפואיים מוזנחים וכדומה.

6. מה זה "חשד סביר"?

חשד סביר משמעו: חשד של כל אדם שהוא שרואה תופעה, ועל פי שיפוטו, תופעה זו מהווה פגיעה בקטין על פי החוק.

7. למי עלי לדווח, לפקיד הסעד או למשטרה?

החוק מאפשר לפנות לפקיד הסעד או למשטרה, פקיד הסעד והמשטרה מתייעצים ונעזרים זה בזה על פי החוק, בכל מקרה ניתן לפנות למשטרה מיד כאשר יש מצב חירום הדורש הגנה מידית על הקטין:

- כאשר יש פגיעה חמורה וצורך לתיעוד מדי של הראיות.
- כאשר יש חשש לאלמות כלפי בני משפחה אחרים או כלפי אדם אחר.

8. מהי מטרת חוק הדיווח?

מטרת החוק למנוע מצב שבו ילדים נפגעים בחדרי חדרים, בתוך הבית פנימה, במקום שבו הם פגיעים להתעללות או להזנחה של הורה או של אדם שהם נמצאים באחריותו או בהשגחתו מבלי שהדבר ייוודע לגורם חיצוני. החוק מאפשר להגן על הילדים מפני פגיעה שיכולה להיגרם משום הדיווח עצמו (לכן על פקיד הסעד להמליץ למשטרה איך ואם בכלל יש לפעול). החוק נותן לפקיד הסעד ולמשטרה מסר ברור: אין לפתוח בחקירה פלילית בכל מחיר, אלא תמיד יש להעדיף את טובת הקטין ואת יכולת שיקומו ושיקום משפחתו.

1. השפעות הדיווח על הילד ומשפחתו

1. מה תהיינה התוצאות המיידיות של הדיווח?

מרגע שדווח החשד, שירותי הרווחה נכנסים לתמונה ובדקים האם הילד זקוק להגנה מיידית והם נערכים לה. במקרים אחרים, כשאין סכנה מיידית, יש צורך לערוך בדיקה זהירה ולנקוט פעולה שתמנע את המשך הפגיעה, כמו בניית תכנית טיפול מתאימה לילד ולמשפחתו.

2. מה פקיד הסעד יעשה אחרי שאדווח לו?

פקיד הסעד יבדוק באופן זהיר את האירוע, הוא יכין הגנה לילד אם המצב מחייב זאת, או ינסה לגייס בני משפחה תומכים ומגנים שיפעלו לטובת הילד.

3. האם ידווח פקיד הסעד למשטרה?

לאחר בדיקה ראשונית, פקיד הסעד מעביר את הדיווח למשטרה בצירוף המלצה (הוא רשאי להמליץ לפתוח בחקירה, איך לחקור, איך לפעול או האם להימנע מפעולה). ואולם פקיד הסעד רשאי שלא להעביר את הדיווח למשטרה אם קיבל על כך אישור מוועדת פטור מיוחדת שאליה הוא רשאי לפנות. הוועדה היא פורום מיוחד שהוקם על ידי שר המשפטים על פי חוק. פורום זה הוסמך לאשר לפקיד הסעד לחוק הנוער במקרים חריגים. שלא להעביר למשטרה מידע אשר הגיע אליו בקשר לפגיעה בקטין, וכל זאת כשיש חשש שפנייה למשטרה תזיק יותר מאשר תועיל.

4. האם הדיווח על פגיעה בילד יביא בכל מקרה למעצר הפוגע?

לא בהכרח. ראשית, אם הפוגע אינו מהווה סיכון מידי לילד או לאחרים, סביר להניח שלא ייעצר. שנית, לעתים מתקבלת החלטה על סגירת התיק הפלילי, אם לא הצליחו לאסוף די ראיות, או אם נראה שלא ניתן להרשיע את החשוד בפגיעה, או יש דרך שיקומית טיפולית שהיא עדיפה מהתהליך הפלילי.

5. האם מעורבות המשטרה תביא בכל מקרה לשליחת הפוגע לכלא?

מעורבות המשטרה אינה מביאה בהכרח לפתיחת תיק פלילי. הדבר תלוי בחומר הראיות, בהחלטת המשטרה ובהחלטת הפרקליטות. אם יובא העניין למשפט יידונו חומרת המעשה והראיות. אם הרשיע השופט את הנאשם, תלוי העונש בגורמים רבים, למשל: חומרת המעשה, הבעת חרטה וקבלת אחריות על המעשה מצד הנאשם, הנזק שנגרם לקורבן, מצב המשפחה והסיכוי לשקם אותה. על סוג מסוים של עבירות, המתעלל עלול לקבל עונש מאסר.

2. השפעות הדיווח על איש המקצוע

1. האם אנו חייבים לדווח על חשד שילד הוא קורבן להתעללות או הזנחה?

על פי חוק העונשין, כל אדם, אשר יש לו חשד שנעשתה עברה בקטין על ידי האחראי עליו, מוטלת עליו החובה

לדווח על כך לפקיד הסעד ברשות המקומית או למשטרה, בהקדם האפשרי. יש החמרה בחובת הדיווח כשמדובר באנשי מקצוע המזכירים בחוק, כמו אנשי מערכות החינוך, עובדים סוציאליים, פסיכולוגים, רופאים ועוד, שהתעורר אצלם חשד במהלך עבודתם עם הילד. אי דיווח מהווה עבירה פלילית אשר דינה הוא עד שישה חודשי מאסר. רק אם אתם יודעים בוודאות שהעבירה דווחה כבר לפקיד הסעד או למשטרה אתם פטורים מחובת הדיווח.

2. **ומה אם אנו חושדים ולא בטוחים?**

חשד הוא סיבה מספיקה כדי לדווח. חובת הדיווח חלה עליכם גם אם יש לכם חשד סביר ולא ידיעה ודאית.

3. **היה אם דיווחתי, ומתברר שהחשד שלי אינו מבוסס, האם האחראי על הקטין יכול לתבוע אותי?**

דיווח בתום לב (כשהדיווח לא נעשה מסיבות של התנכלות או רצון לפגוע) על חשד לביצוע עבירה, והגשת תלונה על כך לרשות המוסמכת לקבלת תלונות על הנפגע ולחקירת העניין, אינם יכולים להיות עילה לתביעה נגד המדווח. בנושא זה נקבעו הגנות מיוחדות בחוק לשון הרע ובפקודת הנזיקין. הגנות אלה מוענקות לכל המוסר מידע לרשות המוסמכת לחקור בעניין, ובאופן מיוחד למוסר המידע המתחייב לעשות זאת על פי חוק.

4. **האם עלי לאפשר כניסה של פקיד סעד לתחום המסגרת החינוכית כדי לפגוש ילד בסיכון?**

כן. החוק קובע שלשם הכנת תסקיר לבית משפט, פקיד סעד רשאי להיכנס לכל מקום שבו נמצא הקטין. הוא רשאי לחקור כל אדם הסבור שיש לו ידיעות הנוגעות לקטין. חובה זאת כוללת כמובן גם את אנשי המקצוע. החוק מחייב להשיב לפקיד הסעד תשובות כנות ומלאות (החוק משחרר מחובה זאת רק מי שתשובותיו עלולות לגולל עליו אשמה פלילית). חשוב לומר שכאשר נודע לפקיד הסעד שיש קטין בסיכון, החוק נותן לו רשות לבוא ולאסוף מידע עוד לפני דיון משפטי ולהכין תסקיר עוד בטרם נצטווה לעשות זאת על ידי בית המשפט.

5. **האם עלי לאפשר לפקיד הסעד שמגיע למסגרת החינוכית או למסגרת הטיפולית ובידו צו חירום, לקחת את הילד?**

כן. במקרים שהילד נמצא בסיכון מדי, החוק מאפשר לפקיד הסעד לחוק הנוער לנקוט אמצעי חירום: להוציא את הילד מביתו לשם הגנה או לדרוש עבורו טיפול רפואי או כל טיפול אחר שאינו סובל דיחוי. גם כשההורים מתנגדים, רשאי פקיד הסעד להוציא את הילד למטרות שלעיל לתקופה של עד שבוע. אם יש צורך להאריך את התקופה, על פקיד הסעד לקבל על כך את אישורו של בית המשפט.

6. **האם אני יכול להיקרא לתת עדות בבית משפט?**

יש אפשרות כזאת אם המידע בידך משמעותי ודרוש לתיק. יש לציין כי לרוב, יקבל בית המשפט את עדות פקיד הסעד לחוק הנוער או את עדותו של חוקר הילדים.

ד. דאגות נפוצות של המדוזח

1. יש לי חשש כבד שהדיווח שלי יקלקל את יחסי עם המשפחה והילד.
זהו חשש מובן, יחד עם זאת, מטרת הדיווח היא להכניס את גורמי הרווחה או המשטרה לפעולה מיידית כדי להבטיח באופן מידי את שלומו של הקטין. במשך שנות יישומו של החוק למדנו שחלק מהמשפחות מבינות כעבור זמן שלא פעלנו ממניעים שליליים אלא מתוך דאגה כנה לגורל הילדים.
2. אין לי זכות להתערב בנושאים משפחתיים של מישהו אחר.
החוק מחייב אותך לדווח כאשר יש לך חשד שהילד חווה תקיפה, התעללות רגשית, ניצול- מיני או הזנחה, זוהי הדרך היחידה שישנה כדי להבטיח הגנה לקטנים או כדי להתחיל לתת לילד ולמשפחתו את העזרה הנחוצה להם.
3. התרבות שלהם שונה משלי, ואין לי זכות לכפות עליהם את דרכי התנהגות של התרבות שלי.
החוק במדינה מגדיר מהי התעללות ומהי הזנחה באופן שמתאים לכל הקבוצות באוכלוסייה.
4. אני עובדת כבר כמה שנים במקום העבודה שלי. אני פשוט מתקשה להאמין שהאב הזה התעלל בבנו.
חייב להיות הסבר אחר למה שקרה כאן.
מבוגרים מתעללים באים מכל שכבות החברה. לא תמיד קל לזהותם. כאיש מקצוע אתה חייב לסמוך על היכולת שלך להעריך שיש מקום לבדיקה או שיש חשש שהתגבש בעת תצפית על הילד, על התנהגותו, על מצבו הרגשי, או על סימנים פיזיים מסוימים. חשוב גם לזכור, שאינך מאשים את ההורה אלא מדווח על חששות או חשדות שיש לך, וכי תפקיד הרשויות הוא לקבוע האם אכן מדובר בהתעללות או בהזנחה.

5. בפעם האחרונה שדיווחתי לא קרה כלום. הילד עדיין בבית, מוכה על ידי אביו. פקידת הסעד לא הייתה אתי בקשר אף שהשארתי לה כמה הודעות. אני לא אדווח שוב...

חשוב לזכור שהטיפול בכל מקרה ומקרה הוא שונה ותלוי בכמה גורמים וכן גם התוצאות שונות. העובדה שהאב לא נעצר אינה אומרת שהמקרה אינו מטופל. גם העובדה שהילד נשאר בבית אינה מעידה על כך שאין מעורבים גורמים מטפלים. חשוב להמשיך ולדווח לגורמי הרווחה אם עדיין רואים סימנים מדאיגים אצל הילד. יחד עם זאת חשוב לדעת שחוקי הגנת הפרטיות אינם מאפשרים לדווח לך על פרטי הטיפול. על כל פנים, אם אינך מרצה מהתשובה שקיבלת מהגורמים המטפלים, ניתן לבקש לדבר עם הממונה על העובד האחראי לטיפול. חשוב לזכור כי בסופו של דבר, הילד תלוי גם באכפתיות שלך ובנכונות שלך לדאוג לשלומ.

6. אני חושבת שמשהו ישתנה אז למה בכלל לדווח...

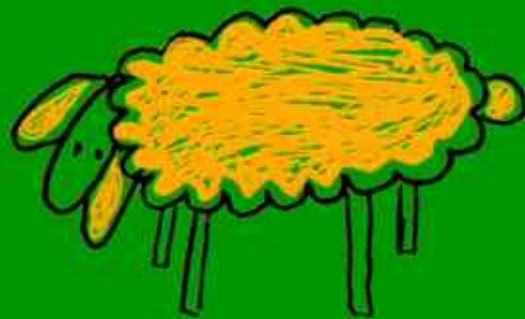
אמנם הדיווח אינו מבטיח שהטיפול בילד ובמשפחתו יצליח. יש מקרים של התעללות והזנחה שהם קשים במיוחד. יש שגם אנשי מקצוע טובים ומיומנים נכשלים. יחד עם זאת ילדים שחווים התעללות והזנחה לא יטופלו לעולם אם הם לא יאותרו. איתור ודיווח הם המפתח לטיפול בילד ובבני משפחתו.

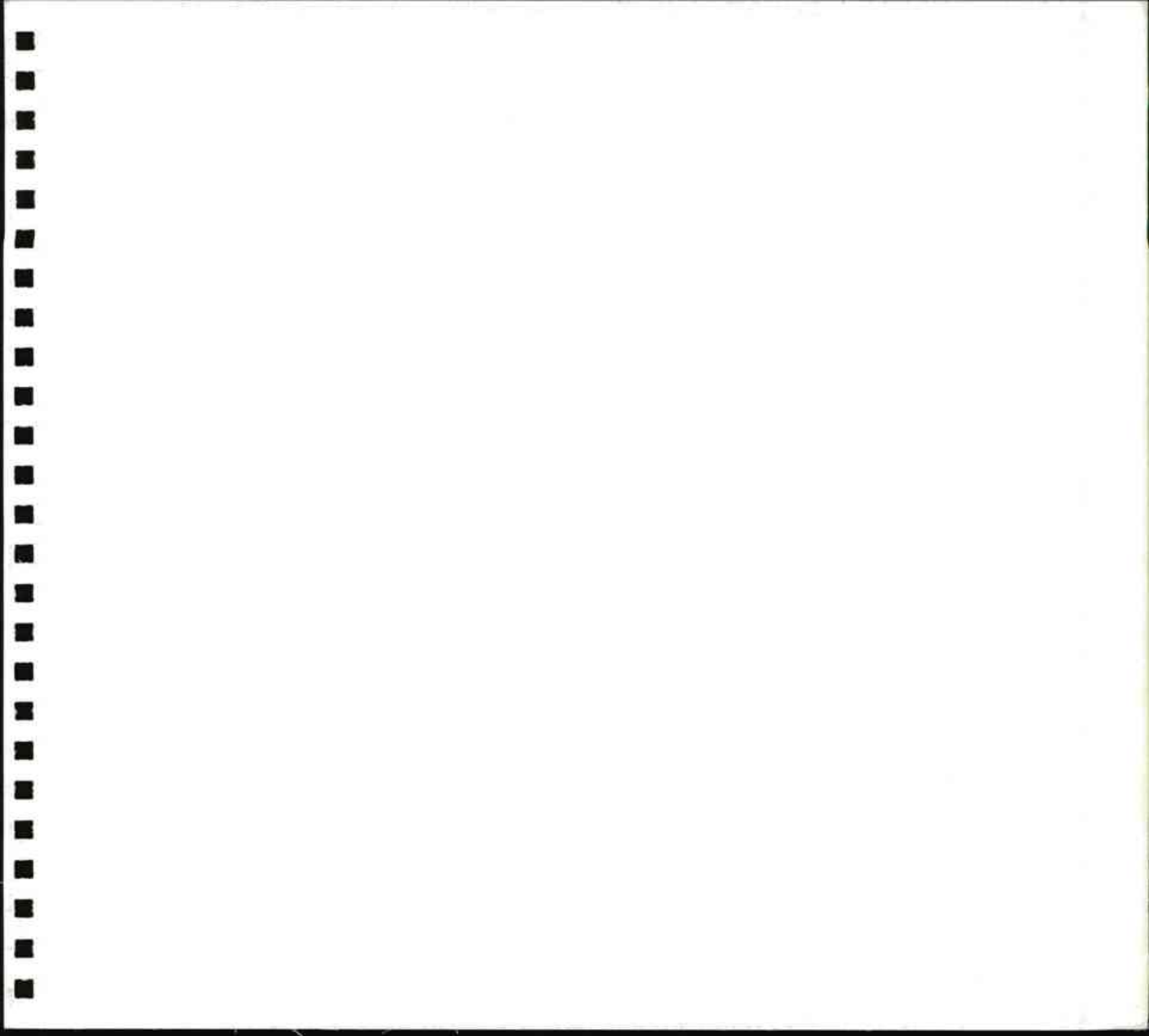
7. ומה אם המשפחה תתבע אותי על דיווח שווא?

כאיש מקצוע אתה חסין מכל תביעה אם פעלת בתום לב. המשטרה לא תנקוט שום הליכים והעניין ייסגר.

נספחים

נספח א' - פירוט מצבי הסיכון השונים

התעללות פיזית

תעללות פיזית היא שימוש בכוח וגרימת חבלות שונות באופן קבוע. למשל, כדרך חינוכית שגרתית או בגלל התפרצויות זעם וקשיים בריסון עצמי של

ההורה. התעללות יכולה להיות התאכזרות פיזית קשה גם אם אין דרך התנהגות שגרתית אלא אירוע חד-פעמי. התעללות בילדים אינה תופעה חדשה והיא קיימת, כפי הנראה, כבר משחר ההיסטוריה. עד לפני זמן לא רב גם נזקים פיזיים קשים שנגרמו לילדים על ידי הוריהם לא שימשו עילה חוקית להגנה עליהם, שכן הילד נתפס כרכושו של ההורה, ולהורה הייתה זכות מלאה לחנכו ולגדלו על פי הבנתו ועל פי שיטתו. ויהיו אלה אלימות ובלתי מקובלות ככל שיהיו.

אחד מציוני הדרך ההיסטוריים המסמנים את תחילתו של השינוי ביחס החברתי לבעיה הוא הסיפור על הילדה מרי. בסוף המאה שעברה הבחינה נזירה בניו-יורק בילדה שהייתה מוכה במצב קשה. היא הייתה זקוקה להגנה מיידית מפני בני משפחתה, אך מכיון שלא היה חוק שיאפשר את הוצאת הילדה מבית ההורים, פנתה החירה, בליט ברירה, לאגודת צער בעלי חיים בעיר. רק באמצעות האגודה הוצאה הילדה מבית הוריה, בעקבות האירוע ולאחר כיסוי תקשורתי נרחב הוקמה האגודה למניעת התאכזרות לילדים. אגודה זאת היוותה את היסוד להקמת התנועה להגנת הילד בארצות הברית. לצערנו, עד היום יש ארצות מסוימות ברחבי העולם שבהן הורים פוגעים בגוף ילדיהם כחלק מנורמה חברתית הגורסת שהילד הוא רכוש ההורה.

1962, חקרו ד"ר הנרי קמפה ושותפיו לעבודה במדינת קולורדו את הגורמים לפגיעות פיזיות אצל ילדים, וכן את התגובות האפשריות של ילדים עם פגיעה פיזית שהגיעו לטיפול רפואי. את ממצאי מחקרם פרסמו במאמר נודע שבו כתבו: "לו רק היה יכול הילד לדבר, היה הרופא מגיע לאבחנה מהירה של התעללות פיזית. אך הילד אינו יכול לדבר או שהוא פוחד לדבר ורק העצמות שלו מספרות את הסיפור". המאמר עורר הד ציבורי נרחב, והתופעה שעד אז הכחשה והתאפיינה בהעדר התייחסות ציבורית, הייתה לבעיה חברתית-רפואית מוכרת ונראית.

מאז ועד היום נעשה מחקר רב בתחומים אלה וידע רב הצטבר, אך ברור שעדיין רב הנסתר על הגלוי, ושילדים מוכים רבים אינם מתגלים לעולם. אלה קיימים במודעות רק כפריטי סטטיסטיקה יבשה ככל שנוספין ידע ונגדיל את המודעות לנושא, נשפר את יכולתנו לאתר ילדים שנחשפים להתעללות, ונוכל, בעזרת הגורמים הנוספים בקהילה, למנוע הידרדרות או התמרה במצב שהמשפחה והילד נתונים בו. עלינו לזכור שלא רק ילדים שכבר נפגעו פיזית הם בסיכון ממשי לפגיעות נוספות. אלא גם אחיהם ולמעשה, המשפחה כולה.

ענישת ילדים

לעתים קרובות, הורים מכים מסבירים את מעשיהם ברצונם לחנך את הילד ולהקנות לו הרגלים של משמעת וציות. אין ספק שבחברה שלנו להורים יש זכות ואף חובה לעזור לילדיהם לרכוש הרגלי התנהגות או משמעת, אך עלינו לבחון מתי ענישה הופכת להתעללות.

יש בחברה שלנו ויכוח עד כמה מותר השימוש בעונשים פיזיים ככלי עזר בהקניית הרגלים לילדים ובחינוכם. יש הסוברים שעונש סביר, כמו מכה בישבן, הוא פתרון מתקבל על הדעת, ומצטטים את הפסוק המקראי הידוע "חוסך שבטו שונא בנו". יש המפרשים משפט זה כאילו היהדות חגלת בדרך של ענישה גופנית כאמצעי חינוכי. הרב פרימן אומר, שנחטא לאמת אם נקבל פירוש חד-משמעי שכזה, והוא מצטט את דברי דוד המלך בספר תהילים, שאמר על משפטי התורה שהם "צדקו יחדיד". משמע: רק אם רואים מכלול שלם של מקורות ומקבלים תמונה שלמה, ניתן לראות את הצדק והאמת שבעמדת היהדות, ואכן, כשאנו מסכמים את רוח המקורות עולה תמונה שלפיה הכאה היא עברה פלילית והיא מותרת, במקרים יוצאי דופן בלבד, מתוך הכרה שאין מדובר בדרך חינוך אידיאלית אלא בהכרח.

על אף העובדה שאין עדיין הסכמה חברתית רחבה בדבר היחס לענישה גופנית על ידי הורים כמכשיר חינוכי, ועדיין נחוצה הכנה והכשרת לבבות בחברה שלנו להכרת הנזקים המידיים וארוכי הטווח של ענישה גופנית. יש השפעה הולכת וגוברת להכרה שענישה פיזית היא פגיעה נפשית בילד (גם אם אין נזק פיזי של ממש), ולכן הורה הפוגע פגיעה פיזית בילדו אינו יכול להיחשב כמי שנוהג בהיגיון. התנהגות חריגה מצד הילד, תהיה חומרתה אשר תהיה, אינה יכולה להצדיק פגיעה פיזית או נפשית בילד (גם הפסיקה המשפטית קובעת היום מפורשות שאין להכות ילד). חוסר ההיגיון של ענישה פיזית זועק עוד יותר כאשר מדובר ב"ענישה" של תינוקות בני יומם. פגיעה פיזית "קלה" כמו סטירה בפני תינוק, יכולה לזעזע את כל הגולגולת שלו ואף לגרום נזקים של ממש. מעשה כזה מצד הורה הרואה בו אקט "חינוכי", מבטא הפרעה קשה בתפיסת ההורות, תפיסה שלפיה תינוק כה קטן יכול לעשות משהו בכוונה ויש להענישו על כך. גם טלטול הילד, צביטות, תפיסה או משיכת שערות, גרימת כוויות, זריקת ילד או פגיעה פיזית באיברים הגניטליים, הם פגיעות חמורות במיוחד. אלה פגיעות ששום אמונה דתית, שום השתייכות תרבותית ושום אידיאולוגיה חינוכית אינן יכולות לשמש עילה לקיומן.

כל ענישה פיזית שיכולה להוות פגיעה רגשית בילד, גם כשאינה גורמת לתוצאה פיזית חמורה, דורשת דיווח, למשל, החזקת ילד כפוף בתנאי חושך בתור עונש היא פעולה שגם גורמת כאב וגם מסבה השפלה בלתי נסבלת לילד.

נזקי ההתעללות הפיזית

הנזקים להתפתחות הילד

התעללות היא יותר מעוול פיזי ולרוב התוצאות הפיזיות הן משניות לעומת ההפרעות בתחומים הקריטיים של התפתחות הילד.

יש כמובן לזכור, שעל פי רוב, ההתעללות היא אירוע אחד מתוך אירועים משמעותיים נוספים שאותם חווה הילד (כמו עדות לאלימות בנישואין, מגע רופף ודל עם ההורים ורקע סביבתי קשה). ניתן לראות את הפגיעה בילד בשלושה מישורים עיקריים:

1. ההתעללות היא טראומה עבור הילד, והוא צריך לפתח כל מיני שיטות כדי להגן על עצמו מפני הכאב הפיזי והרגשי הכרוך בהתעללות, שיטות אלו עלולות להזיק לו בסופו של דבר בהמשך חייו (והן תתוארנה בהמשך).
  2. ההתעללות היא אירוע או שרשרת אירועים הפוגעים בדימוי העצמי של הילד ומשפיעים על מצבו הרגשי.
  3. ההתעללות קובעת איך הילד מפנים את החוויות הבסיסיות שלו עם הורים ואחים, ולהפנמה זאת השפעה מכרעת על האופן שבו יקשור הילד קשרים בין-אישיים.
- שלושה מישורי פגיעה אלה יכולים להתקיים אצל קורבן של התעללות לטווח קצר, אך חלק מההשפעות הקשות מלוות את הילד בחיי הבגרות ומהוות פגיעה שקשה מאוד לתקנה.

התעללות כחוויה טראומטית

לילדים שחוו התעללות יש נטייה ליצור שוב ושוב את החוויה הטראומטית שעברו על ידי "הזמנת" תגובה מתעללת מדמויות בעולמם, כגון הורים, גננת או מורים. הילד יזום התעללות כי הוא מעדיף לשלוט בה, ובלבד שלא תבוא עליו באופן לא צפוי ותתפוס אותו לא מוכן.

ילדים שחוו התעללות פיזית יכולים להתנהג בתוקפנות רבה לילדים ומבוגרים בסביבתם. בתוך-תוכם הם מרגישים כה קטנים, חלשים וחסרי מגן, ולכן הם מאמצים לעצמם עמדה של כוח ושליטה בניסיון להגן על עצמם מפני ההרגשה שהם כה פגיעים.

גננת ומורות יכולות להבחין בילדים אלה, מפני שהם תוקפניים הרבה יותר מילדים אחרים שאין הם קורבנות להתעללות.

סדיום אצל ילדים שעברו התעללות פיזית היא תופעה נוספת שמבטאת את ניסיון הילד שחווה התעללות להפוך מחלש לבעל שליטה וכוח. נראה אצל ילדים אלה נטייה להתעלל בילדים, לעתים בילדים צעירים מהם וגם בחיות מחמד.

מוזכרים המתבטא בנשיכה עצמית, במשיכת שיער, בחריכת חלקי גוף על ידי סיגריות, מבטאים גם הם ניסיון לעבד את חוויות ההתעללות.

השפעה נוספת של ההתעללות קשה לא פחות היא שהילד לומד שמול הורה מכה כל פעולה שינקוט תהיה חסרת תועלת. במקרה כזה לומד הילד שאין באפשרותו למנוע היקרות של אירועים קשים או לשלוט בהם. הדבר יתבטא בגישה פסיבית במצבים חדשים שיקרו, שבהם הוא ירגיש חסר אונים.

השפעת ההתעללות על הדימוי העצמי והתפתחות דיכאון

קורבנות התעללות פיזית מפתחים דימוי עצמי נמוך, עם נטייה לגינוי עצמי. ניתן להסביר זאת בצלקות הפיזיות והנפשיות שנוצרות באירועי ההתעללות ובהשפלה העצומה הכרוכה בהן. הילד לומד להתייחס לעצמו באותה עינות וביקורתיות שהוא סופג מההורה המתעלל.

אצל חלק מהילדים האלה ההתנהגויות המזוכיסטיות, שכבר תוארו לעיל, מבטאות את תחושת הילד שהוא רע ופגום. והוא מפתח שגאה עצמית חזקה. הדימוי העצמי הנמוך של הילד הוא ביטוי לניסיון שלו לתת משמעות לחוויות הקשות שאותן הוא עובר. "מכים אותי או משפילים אותי כי אני רע, עשיתי משהו מאוד לא טוב זה מגיע לי". כך גם הילד שומר את דמות ההורה "נקי" ולא אחראי להתעללות, כי למרות החוויה הקשה שהוא עובר חשוב לו להאמין שההורה שלו טוב. ילדים אלה מרגישים בושה על כך שהם "רעים" וראויים לתגובה מתעללת, וכדי להתגונן מפני הבושה הם מתנהגים לעתים ביהירות, בחוצפה ובביטחון עצמי מופרז, כביכול הם אינם מעזים להודות בטעות שמא יחשפו את הרגשת הקטנות וחוסר הערך שלהם.

הדימוי העצמי הנמוך גורם לילדים להסתיר מהסביבה את מעשה ההתעללות: "אם יראו או ידעו שיש לי סימנים של מכות ידעו כמה אני רע". בהסתרת ההתעללות מהסביבה הילדים מנסים בכל הכוח לשמור על דימוי אידיאלי של ההורה, והם נמנעים מביטוי כעס או שגאה כלפיו.

חלק מהילדים מפתחים התנהגויות מתגרות המחייבות עונש או סנקציה. הילד קורא לסביבה להעניש אותו כאילו העונש החיצוני שהוא מקבל הוא עדיין קל יותר מהעונש שהוא עצמו מרגיש שמגיע לו.

הפגיעה ביכולת ליצור קשרים

חוויות ההתעללות משפיעה באופן קשה ועמוק על היכולת של הילד ליצור קשרים עם הזולת. האלימות וחוסר היציבות שמאפיינים את הקשר של הילד המוכה עם הוריו ישפיעו על האופן שבו הוא חווה את העולם בכלל. העולם, בעיניו, הוא מקום עוין ומסוכן. קשה ליצור בו יחסים בטוחים. בעולם כזה יש חשש מתמיד מפני פגיעה ואין שום התקשרות שהיא בטוחה וחופשית ממתח. ביחסיו עם העולם חי הילד בתחושה תמידית של חרדה ואיום. ילדים רכים שחוו התעללות, הגיבו לאם שעזבה את החדר לכמה דקות בלחץ רב במיוחד דווקא משום שאין להם הביטחון הבסיסי בקשר אתה.

קיימים כמה אופני התנהגות מרכזיים שהילד מפתח בקשר שלו עם ההורה בפרט ועם העולם בכלל: התאמה מוגזמת לסביבה מצד אחד והתנגדות אליה מן הצד האחר. הילד מנסה לרסן התנהגויות שאינן מקובלות על ההורה ומנסה להחליפן בהתנהגויות שיש להן סיכוי טוב יותר "להתקבל". זוהי התנהגות שיש בה רווח מצד אחד והפסד גדול מן הצד האחר. הילד לומד למתן מעט את אלימות ההורה, אך הוא גם לומד להסתיר את תחושותיו ורגשותיו ולהתנהג באופן שאינו משקף כלל את מצבו הרגשי. בהמשך הוא מסגל לעצמו התנהגות חברתית זהירה מאוד, מרוסנת מדי. הוא תמיד עסוק בפיצוי אחרים ובדאגה לרווחתם הנפשית. לכעסים שלו ולתחושותיו האמיתיות אין מקום. ילדים שמתנהגים באופן ההפוך: מתנגדים, מתמרדים ונכנסים לעימותים רבים עם סביבתם, מבטאים אולי את כעסיהם ותחושותיהם, אך יש להם סיכוי להוסיף ולהיות קורבנות להתעללות.

דפוס התנהגות נוסף הוא כניעה של הילד, נסיגה והסתגרות בעולמו. הוא פסיבי מאוד. בשקט שלו ניתן לראות ניסיון למנוע פגיעה נוספת ולעתים גם השלמה עם הגורל. ילדים אלה ינסו "לא לעשות גלים", לא להיות מורגשים, הם לא יקשו על הוריהם ואנשי המקצוע ולא יבלטו. דווקא משום כך הם בסיכון רב משום שסביר להניח שהעזרה שתוגש להם תגיע לאט מאוד (אם היא תגיע).

הגורמים להתעללות פיזית

גורמים הקשורים בהורה

נמצא שחלק ניכר מן ההורים המכים היו בילדותם ילדים מוכים. לכאורה נראה הדבר לא מובן. אך זה שהורה מסב לילדו את אותו כאב שממנו סבל בילדותו הוא עצמו? יש לכך כמה סיבות הקשורות למצבו הרגשי של ההורה המכה. ההורה שחווה התעללות בילדותו היה צריך להמשיך לתפקד וכאילו "להוציא" את חוויית ההתעללות מתודעתו בעת שהתרחשה, כאילו לא היו דברים מעולם. כבוגר הוא זוכר את האירועים אך לעתים קרובות אין הוא זוכר את הרגשות הקשים שהתלוו אליהם: רגשות של כאב, חרדה, השפלה, כעס וחוסר אונים. הילד שנהפך להורה בינתיים, חי עם אותם רגשות מורחקים. כאשר מצב ההורות מעמיד אותו במצבים קשים (התינוק בוכה שעות ללא הפסקה, הילד שופך מיץ על השטיח, הילד כועס או רוקע ברגליו) הוא אינו יכול "להרגיש", להיות אמפטי לילד כי הוא כאילו "נעל את הרוח" בפני אונט רגשות שבתוכו. הוא אינו ער לפחד, לסבל או לכאב של ילדו. לעומת זאת עומדים בפניו מודלים הוריים של שימוש בכוח ובתוקפנות שאותם הוא הפנים, וכמצבים של חוסר אונים הוא משתמש במודלים אלה משום שהם היחידים המוכרים לו.

לא כל הורה שחווה התעללות כילד נהפך להורה מכה, ולעתים הורים שלא חוו התעללות והזנחה כלל, נעשים הורים כאלה. הגורם שמשפיע פעמים רבות על המשך או הפסקה של מעגל ההעברה הבין-דורית של התעללות והזנחת ילדים הוא לא ההיסטוריה העובדתית (האם עבד או לא עבר התעללות) אלא החוויה האישית הייחודית של ההורה בהיותו הילד, האם החוויה שלו היא חוויה של כאב, עוינות וסבל או בחוויה שלו יש חיבה, התחשבות ואמפטיה: כאמור, גם הורים שחוו בילדותם התעללות והזנחה קשה, יש שהם מצליחים להיחלץ מן המעגל הבין-דורי של סבל ומצוקה, אם עמדה לצדם, על אף הקושי והכאב, דמות אחרת, תומכת, אוהדת ואמפטית כמו מישוהו מהמשפחה המורחבת או דמות אחרת משמעותית: גנת, מורה, מנהל בית ספר, או מדריך, או אם כשנים שקדמו להורות או בתקופת ההורות עצמה קיבלו אותם הורים טיפול, שבו רכשו מודעות ושליטה בעזרת קשר תומך שהיה עבורם חוויה של תיקון לקושי הגדול שחוו בילדותם בקשר עם ההורים.

גורמים הקשורים במשפחה

הקשר המשפחתי או הזוגי של בעיית האלימות נגד ילדים משמעותי ביותר: זוגות מסוימים עוקפים את המתחים ביניהם על ידי חבירה משותפת נגד הילד. את העוינות המצטברת ביחסים שלהם הם מפנים אליו, זה יכול להיות מתוך חשש לשלמות הזוגיות ומתוך פחד שלהם מפרידה אפשרית. הילד נהפך לשעיר לעזאזל ש"מסייע" להוריו לשמור על שלמות הגישואין והמשפחה.

התמכרות ההורים או אחד מהם לסמים או לאלכוהול מגבירה את הסיכוי להתעללות. מעברים חדים במצב הרוח, קושי בשליטה וריסון של המכוד מהווים רקע לאלימות.

גם בן הזוג של ההורה המכור לסמים או לאלכוהול עלול להיות אלים, שכן הבטל הכלכלי, החינוכי והדאגה לרווחת הילדים מוטלים כולם על כתפיו. לעתים קורה שהורה כזה אינו מסוגל לגייס את הכוחות הנדרשים לגידולם ולחינוכם של ילדיו.

גורמים הקשורים בילד

ילדים עם קשיים התפתחותיים יכולים להוות נטל גדול - רגשי וכלכלי - על ההורים ובייחוד כשיש קשיים נוספים במשפחה. הורים לילדים אלה יכולים להרגיש פגועים מאוד מהחריגות של הילד. הם אינם מצליחים להתמודד עם אכזבתם, הדימוי העצמי שלהם נפגע והתסכול מקשיי היום-יום בגידול הילד יכולים במקרים קיצוניים לגרום לאלומות נגד הילד.

לא רק מוגבלויות פיזיות של הילד עלולות להיות מקור לאלומות. תינוקות עם נטייה לבכי ממושך יכולים להקשות על כל הורה, ולא כל שכן על הורים שיש להם קשיים נפשיים או קשיים בריסון עצמי. גם ילדים עם הפרעות קשב וריכוז או היפר-אקטיביות מעלים את רמת המתח במשפחה והם עלולים לסבול יותר מהתעללות פיזית. ישנם גם גורמים הקשורים ביחסי הגומלין בין אישיות ההורה המסוים לבין אישיות הילד. ילד עצמאי ופעלתן יכול להוות איום על אם חרדה, ובאופן דומה, אב שהוא איש פעיל ויוזם עלול להתנכל לבנו הפסיבי והחששן. ככלל, ככל שהאלומות נגד הילד קשה יותר, יגלה הילד בעיות התנהגות וקשיים נוספים שיביאו את ההורה למצב של חוסר אונים, הוא יחוש תחושות שיכולות להגביר את תוקפנותו. וכך עלול להיווצר מעגל של אלימות וקושי המגדיל את עצמו, מעגל שכדי לצאת ממנו יש לערב את הרשויות המתאימות. כדי שהן תמנענה פגיעה נוספת בילד מצד אחד, ותתנה תמיכה מתאימה למשפחה מצד שני.

גורמים הקשורים בסביבה

נוסף על הגורמים שתוארו, רקע כלכלי-חברתי קשה הוא גורם משמעותי שיכול להביא לעתים להתעללות פיזית בילד. פיטורים של הורה מעבודה, חיים בדירה צפופה שאינה מאפשרת מרחב אישי מינימלי ויוצרת חיכוך ומתח, עלולים להוות רקע אפשרי לאלומות.

משפחות במצבי מעבר שונים, כמו מעבר לארץ אחרת הכרוך באובדן של מעמד כלכלי, מעמד מקצועי או מעמד חברתי, נמצאות במצב של פגיעות ועוללות להיות בסיכון לאלומות. קשיי תקשורת עם החברה הקולטת: הקושי לקלוט שפה חדשה, הקושי להסתגל לתרבות שונה ולא מוכרת, הקושי למצוא תעסוקה מתאימה, שינוי חד בדפוסי המשפחתיים, כמו למשל מגורים עם בני המשפחה המורחבת בעקבות העלייה, יכולים גם הם להוות גורמי לחץ ומיילא, מקורות ליצירת אלימות.

לסיכום

התעללות פיזית היא תופעה המתרחשת בכל שכבות החברה, גם בקרב משפחות משכילות, גם בקרב משפחות בעלות אמצעים כלכליים וגם בקרב משפחות מרקע דתי או חילוני.

ילדים בכל הגילים חשופים להתעללות פיזית, לרבות תינוקות בני יומם.

הנזקים של התעללות פיזית הם קשים בטווח הקצר ובטווח הארוך. הנזקים באים לידי ביטוי גם בפגיעה פיזית עד כדי גרימת נכות ומוות, וגם בפגיעה נפשית קשה המשפיעה על התפתחות הילד ועל המבוגר שהוא עתיד להיות.

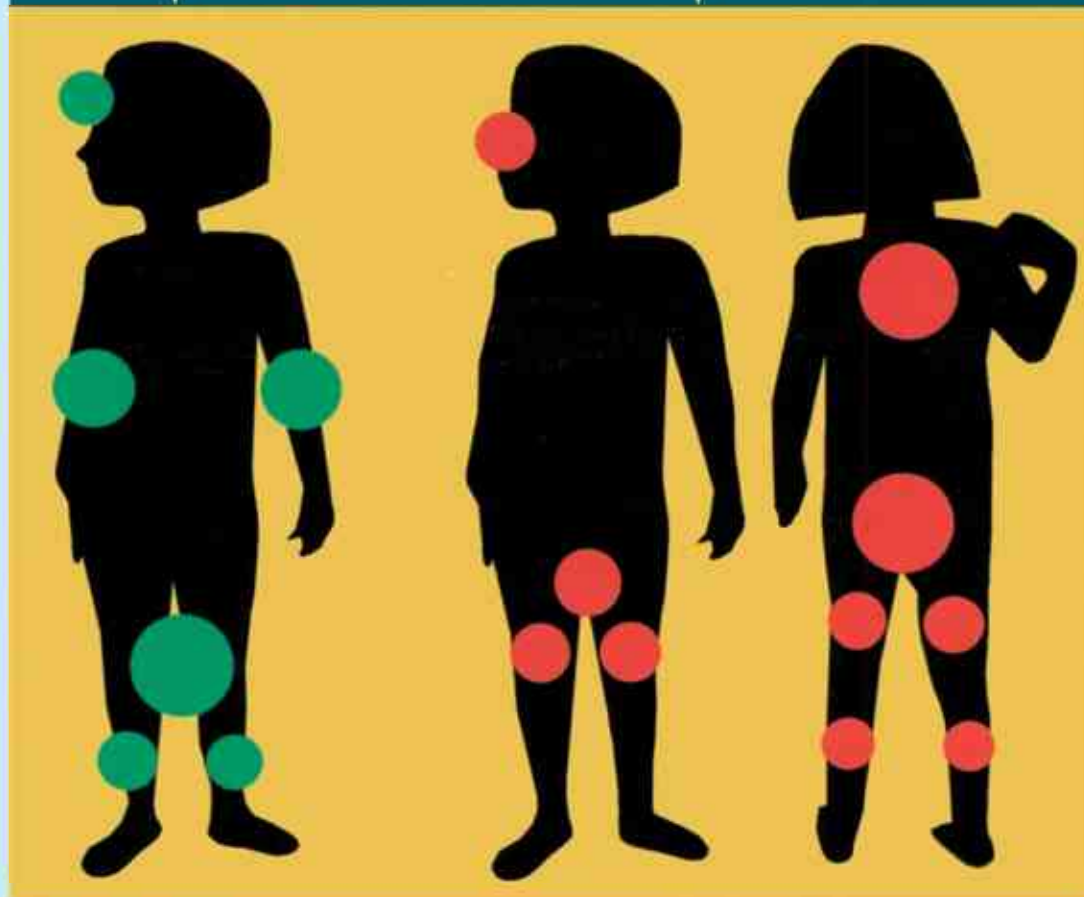
הסיכון להתעללות מושפע מגורמים הקשורים בהורה (ברקע של הורים מתעללים רבים ישנה התעללות שחוו בילדות), במשפחה, בילד וכן מגורמים הקשורים בסביבה.

ניתן לעזור להורים מתעללים וילדים שחוו התעללות, איתור מוקדם וערנות של אנשי מקצוע מסייעים לאתר משפחות שנמצאות בסיכון להתעללות בטרם התרחשונה.

סימני עזר לאבחנה בין התעללות פיזית זתאונות נפוצות בקרב ילדים

תאונות

התעללות פיזית

הזנחה

ההזנחה היא הצורה הנפוצה ביותר של פגיעה בילדים. היא הרסנית להתפתחות הילד במידה השווה להתעללות ולעתים אף הרסנית יותר. למרות זאת היא קרובה פחות למודעות הציבור ופחות מאמצים נעשים לאיתורה. הזנחה היא שרשרת של מחדלים הנוגעים לילד או שהיא אי-עשיית פעולות מצד ההורה הנוגעות לילד. ההורה נכשל בהשגחה על הילד, בטיפול בו ובטיפול צרכיו הבסיסיים, והדבר מונע מהילד שגשוג פיזי ונפשי. ההזנחה מוכרת פחות לציבור, מכיוון שקשה להגדיר ולזהות מחדל שעיקרו הוא אי-עשייה. קל הרבה יותר לזהות פעולות או מעשים קיצוניים כמו התעללות פיזית או התעללות מינית. נוסף על כך, חובת ההורה כלפי ילדיו היא תלוית תרבות, ומכאן, הגדרת ההזנחה תלויה גם במוסכמות החברתיות הקיימות בנוגע לשאלה: מהי הורות טובה או מספקת.

הזנחה היא אפוא, כל פעולה או מחדל, בגבולות המסורת התרבותית הקיימת, אשר מונעים את קיומם של התנאים החיוניים להתפתחות בריאה של הילד, מבחינה רגשית וגופנית.

להזנחה יש השלכות חברתיות: ילדים שמופקרים שעות רבות לבדם באין משגיח, פגיעים יותר לתאונות גם בתוך ביתם וגם מחוצה לו. כשהם משוטטים לבדם הם חשופים לזרים העלולים לנצל את מצבם לרעה. ילדים, ובייחוד בני נוער מזנחים, עלולים להירדד לשימוש בסמים, לזנות או לעבריינות.

הזנחה קשורה בדרך כלל גם לסוגים נוספים של פגיעה או התעללות בילדים. במחקר באנגליה נתגלה כי כשליש מהילדים שהוגדרו כסובלים מהזנחה, סבלו גם מהתעללות פיזית ובחמישית מן המקרים שסווגו כמקרי התעללות הייתה גם בעיה של הזנחה. אצל ילדים שסבלו מהתעללות מינית נמצא כי ברוב המקרים הייתה קיימת גם בעיה של הזנחה.

הזנחה היא לעתים קרובות קצה הקרחון של קשיים נוספים במשפחה ובסביבת הילד. למשל: בית הספר מדחוק על

ילד שנעדר ימים רבים מבית הספר ללא הסבר או סיבה (החשש הוא הזנחה חינוכית). חקירת המקרה יכולה לחשוף ששום אח במשפחה אינו הולך לבית הספר באופן קבוע. עירובם של גורמי הרווחה יכולה להעלות תמונה עגומה של משפחה שהעבירה את ילדיה מבית ספר אחד לבית ספר אחר עקב התערבות המערכת בגלל חשד להזנחה. המשפחה הוציאה את הילדים מהמסגרת החינוכית שבה שהו והעבירה אותם לבית ספר אחר כדי להימנע מקשר עם הרשויות. הקשר עם בית הספר החדש רופף בגלל חששם של ההורים שהבעיות המשפחתיות ייחשפו. גם ההזנחה, כמו שאר סוגי ההתעללות, קיימת בכל שכבות האוכלוסייה, אצל אנשים מכל קשת הגוונים החברתית, אך היא נפוצה יותר מכל צורת התעללות אחרת בקרב משפחות עניות. לא תמיד העוני עצמו הוא שגורם להזנחה, אלא העוני הוא תוצר של הזנחה בדור או בדורות הקודמים: ההורים, עקב הזנחה שסבלו ממנה בילדותם עלולים לסבול מקשיים ומיכולת כללית נמוכה העושה אותם בלתי כשירים למלא את הצרכים הבסיסיים של ילדיהם. יש להבחין בין מקרים אלה שיש להם אופי כרוני - מתמשך לבין מקרים אחרים. עזרה ותמיכה שיוגשו למשפחה שבה האב מובטל, ומתקשה לפרנס את משפחתו ולספק את צרכיה הבסיסיים, יכולות לשפר את המצב בתוך חודשים ספורים. העזרה שזקוקות לה משפחות שבהן ההזנחה היא כרונית וקשה היא אינטנסיבית וארוכת טווח. על אף הנזקים החמורים להתפתחותם של ילדים בשל הזנחה, היא נדחקה לתחתית סדר העדיפויות החברתי. יש לכך כמה סיבות אפשריות: השונות הרבה בין קבוצות שונות באוכלוסייה באשר למה נחשב להורות תקינה, מעוררת אי-נוחות בקרב איש המקצוע ("מי אני שאשפוט את ההורים האלה על כך שילדה בת שש משגיחה על ארבעה אחים קטנים? מי אני שאשפוט כמה גירוי רגשי או אינטלקטואלי צריך ילד כדי להתפתח?"). גורם נוסף שמעכב היענות לנושא הוא ככל הנראה העוני העומד מאחורי מקרי הזנחה רבים. עולות שאלות וספקות בנוגע לחלקו של העוני במצב לעומת קשיים בתפקוד ההורים. לעתים מתעוררת הרגשה קשה שבהתייחסות להזנחה יש היטפלות למשפחות העניות ולו מהסיבה שהן חשופות יותר לעין הבוחנת של אנשי המקצוע. ברור שהעוני מחריף את הבעיה

והוא מעלה את רמת הפגיעות של המשפחה מבחינה חברתית ופסיכולוגית. רבים מההורים אינם מצליחים להחזיק מעמד. הם צריכים להשקיע כוחות אדירים בהישרדות והם דלי כוחות. והנה באים אנשים ממרום הכיסא המקצועי ומייחסים להם נוסף על כל הקשיים האחרים גם האשמה של הזנחה.

סוגי הזנחה

קיימים כמה סוגים של הזנחה: הזנחה פיזית, הפקרה והעדר פיקוח, הזנחה רפואית, הזנחה חינוכית והזנחה רגשית: **הזנחה פיזית** - אי-דאגה לצרכיו הפיזיים הבסיסיים של הילד כמו אוכל, ביגוד וניקיון או העדר התייחסות למפגעי בטיחות בבית המגורים העלולים לסכן את הילד.

הפקרה והעדר פיקוח - עזיבת ילד מבלי לדאוג לפיקוח או לטיפול מתאימים, עזיבת ילד ברשות אנשים שאינם מתאימים לכך, הימנעות מחיפוש ילד שנעלם או ברח וכן אי-קבלת ילד שחזר אחרי היעלמות או בריחה (בסוג זה נכללים מקרים שבהם מושאר ילד צעיר שאינו בשל לכך בתפקיד שמרטף של אחיו הקטן ממנו).

הזנחה רפואית - סוג הזנחה זה קיים כשהילד זקוק לטיפול רפואי, לרבות טיפול פסיכיאטרי או דנטלי, וההורה, או שאינו דואג שהילד יגיע אל איש המקצוע, או אינו דואג לקיים טיפול שכבר הוצע. אי-דאגה לקבלת חיסונים, לבדיקה או אשפוז, חוסר התייחסות הולמת לבעיות רפואיות כמו דלקות עיניים נחשבים גם הם הזנחה רפואית. בעיות רפואיות יכולות להיחשף גם בפני מי שאינו רופא או אחות. מטפלת במעון יכולה להבחין בילד שהוריו אינם דואגים למכשירי שמיעה עבורו למרות בעיות שמיעה שדווחו להורים, או בילד שהוריו אינם דואגים למשקפיים נדרשים.

הזנחת בעיות רפואיות יכולה להיגרם בגלל חוסר ידיעה - בורות או אי-הבנה, או בגלל קשיים כלכליים למימון העזרה הרפואית. יש סיבה לדאגה, אם ניתן הסבר להורים לגבי נחיצות הטיפול ועדיין אין שיתוף פעולה, או כשהעדר טיפול יכול לגרום לבעיה רפואית גדולה אצל הילד. לצד הסובלנות להבדלים התרבותיים גם בתחום זה, חשוב לזכור ששום אמונה אישית או דתית אינה משחררת את ההורה מחובת הדאגה למילוי הצרכים הרפואיים של ילדיו.

הזנחה רגשית - חוסר התייחסות לצרכיו הרגשיים של הילד: העדר חום, העדר תמיכה, אין התייחסות חיובית והבעת אמון בכוחות הילד. התעללות בן זוג לעיני הילד, עידוד או מתן רשות לצריכת אלכוהול או סמים או עידוד למעשי עבריינות, סירוב לאפשר לילד קבלת טיפול נפשי גם כשהוא זקוק לכך ביותר, או חוסר התייחסות לשינוי משמעותי במצבו הרגשי של הילד (ראה פירוט נושא זה בפרק על התעללות רגשית).

הזנחה חינוכית - התעלמות מהיעדרות הילד מהמסגרת החינוכית לפרקי זמן ממושכים או חוסר טיפול בהשמת ילד במסגרת חינוכית.

נזקי ההזנחה

תינוקות מוזנחים מתקשים ביצירת קשר בטוח עם ההורה או עם המטפל, מפני שהקשר אתו מאופיין בעוינות, בדחייה, באי-התייחסות או בחוסר עקביות.

תינוקות עלולים להגיע למצב של "העדר שגשוג" בגלל בעיה אורגנית אך גם בגלל הזנחה פיזית ורגשית. העדר שגשוג מתבטא בתת-משקל, בגובה שאינו תואם את גילו הביולוגי של התינוק, ובהתפתחות מוטורית וכללית נמוכה בהרבה מהמצופה לגילו. לחייו שקועות ופניו חסרות הבעה (ניתן למצוא הרחבה בנושא בפרק על התעללות רגשית).

לבני השנתיים המוזנחים יש קושי בהתמודדות, תסכול, כעס, ובהמשך רואים אצלם גם דימוי עצמי נמוך, קושי

בשליטה על הדחפים, זביטוי של רגשות שליליים בעוצמה גדולה. כשמתנים להם לפתור בעיה פשוטה כמו לחפש צעצוע שנעלם או חפץ שהגישה אליו חסומה, הם מראים יצירתיות נמוכה ביותר בחיפוש אחר פתרון. רמת הריכוז שלהם נמוכה ביותר ודעתם מוסחת בקלות. לרוב כשהם גדלים, הם אינם מראים התלהבות מניסיון הסביבה ללמד אותם משהו חדש. הקשרים שלהם עם בני גילם מעטים מאוד ביחס לילדים רגילים.

גם כשהם גדלים, רואים אצל הילדים המזנחים קשר מבולבל, חרד ולא בטוח עם ההורה. הם למדו שהם לא יעילים בהשגת שיתוף פעולה ומענה הורי. לעתים מתפתח עקב כך דפוס תלתי מלווה בהרדה מתמדת שדמות ההורה תתרחק ותאבד.

מחקרים מראים שילדים אלה חשים עצובים, בודדים, "רעים" ואשמים. בקשרים עם בני גילם ילדים מזנחים הם פסיביים או נוטים לפעילות יתר, ולכן הם נדחים לעתים על ידי בני גילם.

ההזנחה שהם חוו פיתחה אצלם תחושה שהם מיותרים, לא אהובים ולא רצויים. הם כמהים לביטחון אך הם חסרי ניסיון ביצירת קשרים על בסיס של הדדיות, וכך הם עלולים למצוא עצמם שוב ושוב בלתי מסופקים, בודדים ודחויים. הכאב של ההזנחה המתמשכת גורם לילדים מזנחים להתנתק רגשית מהמציאות. חלקם בורחים לעולם הדמיון שבו הם מנסים ל"ארגן" לעצמם מחדש את חוויותיהם הקשות על ידי סיפורים אלטרנטיביים מנחמים. למשל, ילדה שסבלה מהזנחה קשה ביותר, בדתה סיפור על אם שמגיעה לעתים קבועות למעון, מפנקת אותה ומעניקה לה מתנות לרוב. במציאות התנתקה האם מהילדה לחלוטין.

מבחינה לימודית, יש לילדים מזנחים רבים מוטיבציה נמוכה. לעיתים קרובות הם מגלים אדישות לגבי נושאי למידה חדשים ובמקרים רבים הם חסרי מעורבות או יוזמה. הם חוששים מעבודה עצמית ומגלים תלות רבה יותר במורה, לעומת ילדים אחרים.

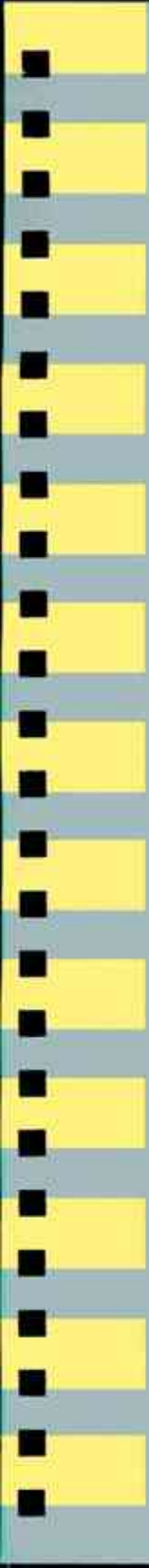
ילדי כיתות הביניים סובלים מקשיים רציניים בלימודים. הדבר בולט במיוחד בקריאה ובחשבון. העדר גירוי אינטלקטואלי בבית ובסביבה הקרובה משפיע על בעיות בתחום השפה. מורים מדוחים שהשיגהם של ילדים אלו נמוכים מאד בהשוואה להשיגהם של בני גילם שאינם סובלים מהזנחה.

ילדים רבים יש בעיות התנהגות, כמו התנגשות מתמדת עם דמויות סמכות וקושי גדול בהתאמה לדרישות המסגרת בה הם שוהים. הם נעדרים הרבה מבית הספר באין פיקוח הולם של ההורים.

אצל מתבגרים יש נטייה לעבריינות ופשיעה, שימוש בסמים, זנות, ואחוז גבוה של ניסיונות התאבדות.

ילדים מזנחים מכל הגילים יכולים להיראות לעתים קרובות ברמה שכלית גבולית, גם אם בפועל אין הדבר כך.

הגורמים להזנחה

גורמים הקשורים בהורה

להורים רבים המזניחים את ילדיהם, יש עבר אישי של הזנחה. בית לא יציב או יחס של עוינות בסביבתם הקרובה הם בונים את יחסי הנישואין שלהם באופן בלתי יציב ולמעשה משחזרים עם ילדיהם את דפוס היחסים שחוו עם הוריהם. חוקרים מניחים שאישיותו של ההורה היא מרכיב דומיננטי של איכות ההורות. שכן משאביו הפנימיים של היחיד ישפיעו גם על בחירת השותף לחיים, על איכות הקשר אתו ועל מידת התמיכה החברתית שאותה הוא יכול לקבל. יציבותם הנפשית של ההורים היא תכונה מכרעת. אם לקה ההורה בחסך רגשי קשה בילדותו, ולא הייתה לו הדמנות לקשור קשר טוב ובטוח בסביבתו הקרובה, או שלא הייתה לו הזדמנות לשפר את תחושותיו הקשות כלפי החוויות האלה מחוץ למסגרת המשפחה (על ידי דמויות אחרות תומכות כמו גננת, מורה, מדריך או שכן שגילה אכפתיות או על ידי חוויה טיפולית מתקנת), הוא עלול להתקשות להעניק לילדיו קשר חם, בטוח, רציף ועקבי. כך נוצר דפוס חוזר של הזנחה בתוך המשפחה בדור שני ובדור שלישי וכן הלאה.

לאימהות רבות המזניחות את ילדיהן יש כמה אפיונים משותפים: קושי בשליטה על הדחפים שלהן, נטייה לאדישות, דיכאון, לעתים יש בעיות של פיגור או מנת משכל גבולית. בעיות של הפרעות אישיות קשות, ולעתים אף מחלת נפש עם פסיכوزה (אובדן הקשר עם המציאות) וכן התמכרות לסמים או לאלכוהול. אימהות אלה חסרות בשלות רגשית, מתקשות בהכרת צרכיו של האחר או מתקשות להשקיע השקעה רגשית ארוכת טווח בילדיהן ובבני זוגן. במקרים רבים ציפיותיהן של האימהות מילדיהן אינן מציאותיות, כלומר, אין להן הנמישות הנחוצה להבין שציפיות מילדים צריכות להיות מותאמות לגילם הביולוגי.

הורים שעסוקים באופן בלעדי בעצמם, בקריירה שלהם ובשאיפותיהם האישיות עלולים להזניח את ילדיהם. אף שלילדיהם יש, לכאורה, סביבה פיזית מושקעת או נאותה עקב רווחה כלכלית של המשפחה, יש דלות בהשקעה הרגשית של ההורה, והילד עוזב לבדו שעות רבות. ללא השגחה וללא התעניינות אמיתית בצרכיו או ברגשותיו, במצב זה של הזנחה רגשית קשה הוא נחשף לסכנות באין מבוגר זמין שנמצא בסביבה ושומר עליו.

הזנחה יכולה להיות גם תוצאה של חשיבה אידיאולוגית או של אימוץ גישות חינוכיות קיצוניות בלי קשר למצב כלכלי. ביטוי לכך הוא ליברליזם קיצוני או מתן חופש ועצמאות בלתי מוגבלים לילד שאינו כשיר לכך מבחינת גילו (למשל, העברת האחריות על הכנת הארוחות אל הילד, העברת האחריות על זמני יציאה מהבית וחזרה לבית).

הזנחה יכולה להתפתח גם בשל אמונה דתית קיצונית. ההורה אינו מאפשר לילדיו לקבל חיסונים, תרופות או כל טיפול רפואי (לרבות ניתוח) מתוך אמונה או אידיאולוגיה השוללת התערבות "לא טבעית". הזנחה כזאת יכולה לסכן ילדים בסיכונים רפואיים קשים עד מוות גם בעקבות מחלות שניתנות לטיפול פשוט ועיל.

גורמים הקשורים בילד

קשה לזהות באופן חד-משמעי מאפיינים של ילדים הגורמים להיווצרות הזנחה. יש הטוענים שילדים עם נכונות או עם קשיי התנהגות נמצאים בסיכון גבוה יותר להזנחה. כיום ברור שבגלל ההזנחה הילדים עלולים לפתח תופעות התנהגותיות שאף יגבירו את ההזנחה הקיימת. לדוגמה, אימהות מזדחלות מספקות מעט גירויים לילדיהן התינוקות

הן מגיבות לאיתותים מעטים שלהם. התינוק בתגובה מראה התייחסות מעטה לטביבה, הוא מגלה אדישות וכך גדלה אי-התייחסותה של האם אליו.

גורמים הקשורים במשפחה

מצב המערכת המשפחתית משפיע מאוד על הסיכוי להזנחה. אנו פוגשים הרבה ילדים מוזנחים שבאים ממשפחות חד-הוריות. העדר אב משמעו, לעתים קרובות, הכנסה קטנה יותר ופחות משאבים זמינים למילוי צורכי הילדים. במשפחות שבהן הילדים מוזנחים, נמצא חוסר רציפות וחוסר עקביות בהתנהגות ההורים לילדיהם. גם כשננקטות יוזמות חינוכיות כמו הקניית הרגלי משמעת לילד או הקניית הרגלים אחרים, אין ההורים עוקבים או בודקים עד כמה נקלט המסר שלהם. ההורה עלול להגיב בעונש חריף או בחוסר התייחסות מוחלט על אותו מעשה עצמו בנקודות זמן שונות, וכך אין לילד דרך לנבא או לצפות את אופן תגובתם של הוריו.

גורמים הקשורים בסביבה

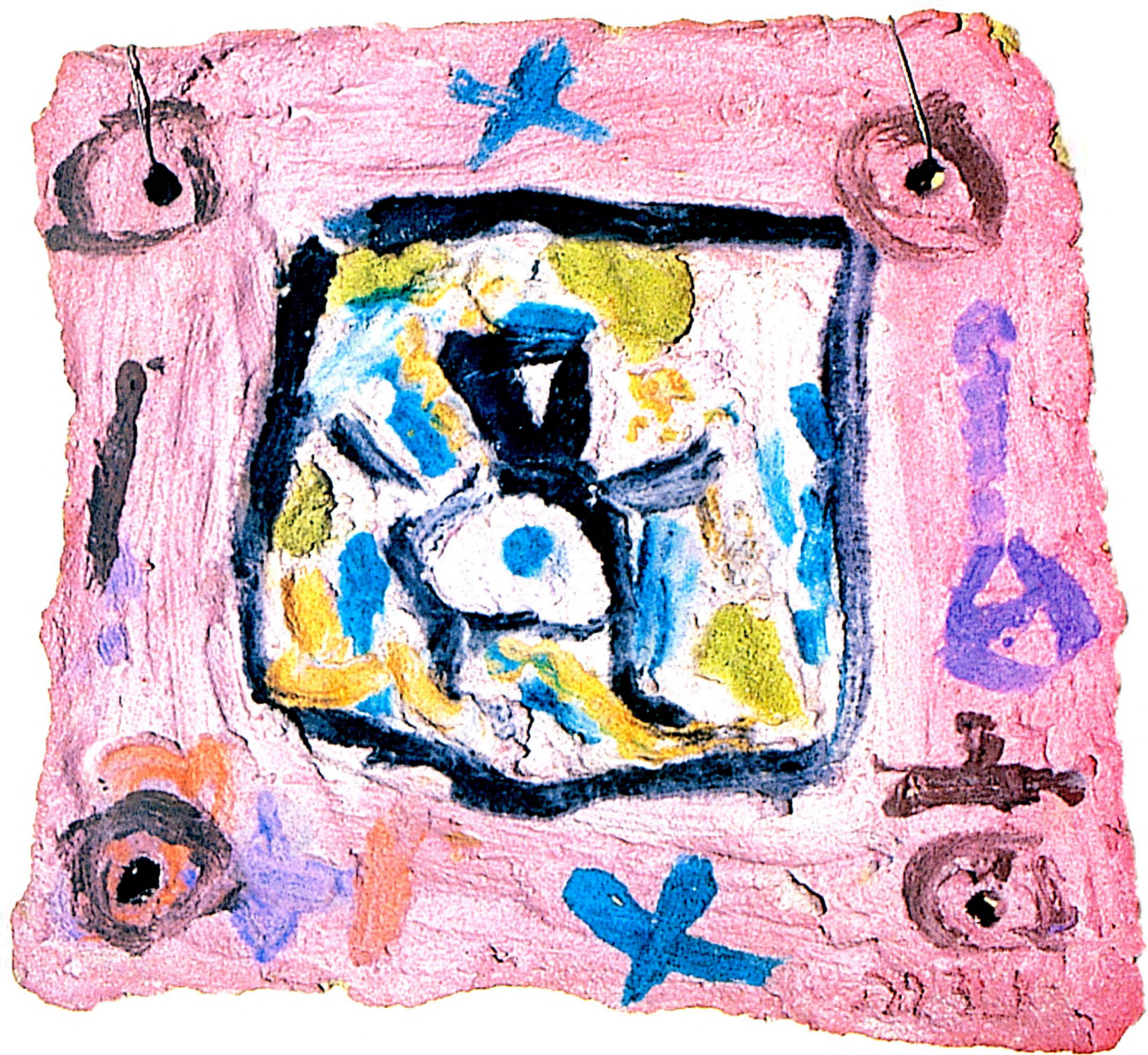
המשפחה המורחבת, שכנים, מכרים או גורמים בקהילה הרחבה משמשים מערכת תמיכה למשפחות רבות. תמיכה זו מהסביבה עוזרת למשפחה להתמודד עם קשיי היום-יום. נמצא כי במשפחות המזניחות את ילדיהן חסרות להורים תמיכה ועזרה כאלה. גם כאשר יש להורים המזניחים קשרים עם משפחותיהם או עם מכרים הם חשים שקשרים אלה אינם קשרים תומכים. הקשרים יכולים להיות תכופים ואפילו אינטנסיביים אך לא תומכים. לעתים קרובות ההורים אף זוכים למנת ביקורת גדולה על התנהגותם במקום התמיכה והאהדה שהם זקוקים לה. במקרים רבים זמינותם של משאבים תומכים בקהילה נמוכה. אנו נמצא מעט משפחות המזניחות את ילדיהן במתנס השכונתי או במגרש המשחקים של הגן הציבורי. השכנים מתנכרים או מתרחקים מהמשפחות והן מבודדות. גורמי לחץ אחרים יכולים להיות עוני, אבטלה היוצרת קשיים כלכליים ופסיכולוגיים, מחלה או תאונה המחלישות את היכולת הכלכלית של המשפחה ומקטינות את יכולת ההתמודדות. הלחץ והקשיים האובייקטיביים יוצרים מצב שבו הילד מוזנח משום שלהורים אין הפנאי הרגשי לטפל בו.

רשמים מוטעים של הזנחה

אנשי מקצוע רבים העוסקים בתחום ההזנחה טוענים שקיימים כמה גורמים היוצרים בעיני המתבונן רושם של הזנחה. רושם זה יש לבדוק היטב משום שהוא מושפע מגורמים סביבתיים, ממצב נקודתי בעייתי של המשפחה והוא יכול להיות מוטעה. עלינו להיות מודעים לרשמים המוטעים שיכולים להיווצר אצלנו, ולדעת לווסת אותם כדי להצליח ולאתר את אותם מקרים שבהם באמת מדובר בהזנחה.

1. עוני - יש לנו נטייה לראות במקרים מסוימים של עוני קשה מקרים של הזנחה. בפועל, העובדה שמישהו עני ודל אמצעים אין בה כדי להעיד על הזנחה. רוב המשפחות העניות דואגות לצורכיהם הפיזיים והרגשיים של ילדיהם, שכן, ילד יכול ללבוש בגדים מרופטים ואף לא נקיים במידת מה אך הוא נראה מאושר, מתקשר טוב עם הוריו, אחיו או חבריו ומתפתח באופן תקין.

2. תאונות - תאונות רבות שבהן מעורבים ילדים מדווחות כהזנחה של ההורים, בטענה שלא השיגו כראוי על ילדיהם.

הדבר נפוץ בתאונות של כוויית אך גם בפציעות אחרות. לצערנו, ילדים נפצעים ונחבלים גם כשהם בהשגחה סבירה, ויש בעיות נטיחות כמעט בכל בית.

3. בעיות פיזיות - יש בעיות שכיחות הנחשבות לעתים קרובות להזנחה, כמו ריבוי חריג של עקיצות יתושים, כינמת חריפה ותפרחות עור שונות כמו תפרחת חיתולים. אנשי המקצוע מייחסים להורים הזנחה כי לא הביאו את הילד מוקדם יותר לטיפול ולא מנעו את הבעיות. לעתים מתברר כי ההורים לא ידעו איך למנוע את הפגיעה או שלא פירשו אותה נכון, ולכן לא פנו לטיפול.

4. שינויים במשפחה - במצבים שונים של מעבר ושינוי במשפחה בעקבות עלייה למשל, יש יותר פגיעות במשפחה ועלולה להתפתח הזנחה או מאפיינים של הזנחה: ההורים עסוקים בפרנסה ובניסיון מהיר להיקלט ולהכונן שורשים בארץ החדשה, ואין הם פנויים מספיק לדאוג לילדים, או שהם מצפים מהילדים לדאוג לעצמם במשך שעות ארוכות באופן שאינו מותאם לגילם. מצב זה זמני, ולעתים די בהסבת מודעות ההורים למצב שנוצר או לצורך במחשבה משותפת על מסגרות התומכות במשפחה (מועדונית או צהרון לילדים).

5. הבדלי תרבות - משפחה שבאה ממקום בעל תרבות אחרת מביאה עמה מושגים שונים וזדים לנו בדבר הגיל שבו ניתן לצפות מילד להיות עצמאי ובלתי תלוי. מושגים שבעיני החברה הקולטת נחשבים חריגים וגובלים בהזנחה. יש תמיד מקום לברר ולדקוק מהם המושגים שיש למשפחה בנושא של הורות, לא למהר ולהאשים אלא לשוחח ולשמע איך רואים ההורים את הרברים, ולהציג להם איך נראים הרברים לכם.

6. מצב התא המשפחתי - מצב אופייני העשוי ליצור רושם מוטעה של הזנחה הוא המצב של משפחה חד-הורית, כמו אם החיה לבר עם ילדיה ונעדרת שעות ארוכות מחבית או שהיא עובדת במשמרות. יש להזהר מלשפוט אותה על כך "שלא מספיק שהיא התגרשה, היא גם לא בבית". לרוב, חוקא בגלל הגירושין היא זקוקה ליותר תמיכה ויש עול נוסף, כלכלי ורגשי, על כתפיה.

יש אפוא, להביא בחשבון גורמים אלו, כדי לבסס את הרושם שאכן קיימת סטייה מהנורמה החברתית. יש לבדוק האם מדובר בבעיה חד-פעמית או מתמשכת, ולשים לב בעיקר למצבו הפיזי והנפשי של הילד ולהתנהגותו בקשר אתכם ועם מבוגרים וילדים בסביבתו שהם העדות חשובה ביותר למצבו. כמו בסוגיות אחרות אין לבסס את הרושם מסימן אחד או שניים אלא מכמה סימנים יחד.

לסיכום

ההזנחה, על אף היותה נושא מוזנח, היא הפגיעה השכיחה ביותר בילדים יותר מאשר כל צורת התעללות אחרת. היא מתרחשת בכל השכבות החברתיות, ונפגעים ממנה ילדים מגיל לידה. הזנחה יכולה להתבטא במחדל פיזי, באי-סיפוק צרכים פיזיים בסיסיים ומחדל רגשי. באי-היענות לצרכים חרגשיים הבסיסיים של הילד, גם במשפחות שבהן יש רווחה כלכלית.

הנזקים של ההזנחה הם קשים בטווח הקצר ובטווח הארוך, והם מתבטאים במקרים הקשים במוות ובליקויים חמורים בהתפתחותם הפיזית, השכלית והרגשית של ילדים.

בידוד – המונגו מנתק את הילד ממילך החיים הרגיל, ומנע אותו מליצור קשרים חברתיים או מפגיע לו בנך. המבוגר עושר זאת בדרכים שונות כמו באמצעות איסור על הילד לקיים קשרים חברתיים, באמצעות העברת מסרים האומרים כי לסביבה יש מינות שליליות ובדרכים נוספות היוצרות תחושת בידוד וכזכר אצל הילד. יש לדים המבודדים ומשפחותיהם עו כן כדי שיהיו מרוקנים לקשור קשר זמן אפילו עמו אחרת.

הפחדה – המבוגר משתמש באלימות מילולית ויוצר אווירה של איום ולרצ הגורמים לילד לבנות את תמונת העולם כמקום עוין. לדוגמה, אב המאיימת על בנה בגירוש מהבית כאשר הילד מתנהג באופן שאוגד את רצונה.

הפחדה זו גורמת להסתגרות של הילד. להתכנסתו בתוך עצמו ולפגיעה ביכולת שלו לתת אמון בעצמו ובסביבתו.

השחתה או הדחה – המבוגר משפיע על התפתחות התנהגות עבריינית אנוני חברתית, ומשכש בכך את הנופתות. החברתית הנרמזת של ילד. למשל, הורה המעודד את ילדו הרך לצרוך סם, הדרך כזאת של ההורה יכולה להיעשות דאופן גלוי ומזוהר או אף דאופן סמוי כמו התעלמות מהנוכחות שלילית של הילד.

התעלמות – המבוגר מנע מילד גירויים החיונים להתפתחותו, כמו משחק אפילו שיחה, ואינו רועה לצורך של הילד ליצור עמו קשר. הוא אים מתעניין בילד, בעולמי ובצרכיו ואינו ער למכרים שהילד מעביר לו.

הזנחה רגשית – על אף שהזנחה רגשית הזכרה בפרק של הזנחה מן הראוי להזכיר אתה שב כן. למעשה הזנחה רגשית היא דרגה גבוהה של **התעלמות** מצורכי הנער, מצורכי הילד או מצורכי התינוק. במדרה של תינוק למשל, מי נר נושאיתו לרשף זמן ארוכים ללא החזקה ביניים, ללא יצירת קשר עין או קשר של שמיעה, הנוחה נר נר לה להתרחש גם כשמבחינה פיזית (למשל, מזון וביגוד) צורכי הילד מסופקים.

ערות לאלימות במשפחה – ילדים העדים לאלימות קשה בין ההורים, מילולית או פיזית, נפגעים גם הם פיגעה ורשיית קשה. האלימות איה מופנית באופן ישיר כלפי הילד או הוא נפגע ממנו כשהוא רואה את אחד מהוריו מאבד שליטה על מעשיו, ופועל באלימות נגד ההורה האחר או נגד אחד מאחיו. החחשה של וילד שנועלנו והקוב - משפחה - הוא מקום בטוח שממנו אפשר להתפתח ולצאת להכיר את העולם שמחוץ לבית, מתערער, הכיעור חמורה יותר במצבי אלימות בין בני זוג, כאשר ההורים מנסים לגייס את הילדים "לצר שלהם" במאבק ההורי. כך וצר אצל הילד קווגליקט קשה של ואמות, ריטוחו מתערער והוא וחשף לעוינות לשה מצד אחד הצדדים.

התעללות רגשית יכולה לכלול גם **שלילת חופש מרילו**, ניתוק **שרירותי** ונוטה שלו מו מיוח אהובות, **העמדתו במבוכה**, **ביקורתיות** קשה, **חוסר שביעות רצון ממעשיו** באופן כלתי מובחן, השפלת או רדישה ממנו. להחזרה באופן לא סביר והגיוני (לדוגמה, נער אינוגנבי עב ליקוי למידה קשים ממשפחה של הורים מצליחנים פתח כשרונות בתחום התאטרון, ואילו כל המשפחה צרות שלושו אייו הראו כשרון בולט כרחום המדעים, הנער נחר קשת על ידי אביו שכיח אתו בשמות גנאי מביז, ובעיקר בקר אווה על נר נאשרותיו הם "התגלמות הנשי ת", הגנת יתר קיצונית היא צורה נוספת של התעללות רגשית. יש רשתלות מוחלטות על עולם של הילד והורה עצומה לריון, דבר היוצר אצל הילד תחשה שאי לו שום סיכוי להתמודד עם העולל ונר יחונ עצמ.

נזקי ההתעללות הרגשית

וינעללו רגשית גורמו לפגיעה ברפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והפיזית של הילד. היא פוגעת בהערכת העצמית ובתחושת הרשתיכות שלו למשפחתו ולחורה החורה. טע יו של ילד שנפגע מהתעללות רגשית לתפטר ממבוגר מאושר הם נמוכים בוחר. להתעללות השפעה גם על יכולת החשיבה של וילד. היא יצרת וילד לעויות

של המציאות והיכולת לקשר בין סיבה לתוצאה נפגעת. מעשי ההתעללות מאופיינים בשרירותיות והם לא קשורים בהכרח להתנהגות הילד, ולכן הם אינם ניתנים לניבוי, דבר התורם, כמובן, לבלבול זה.

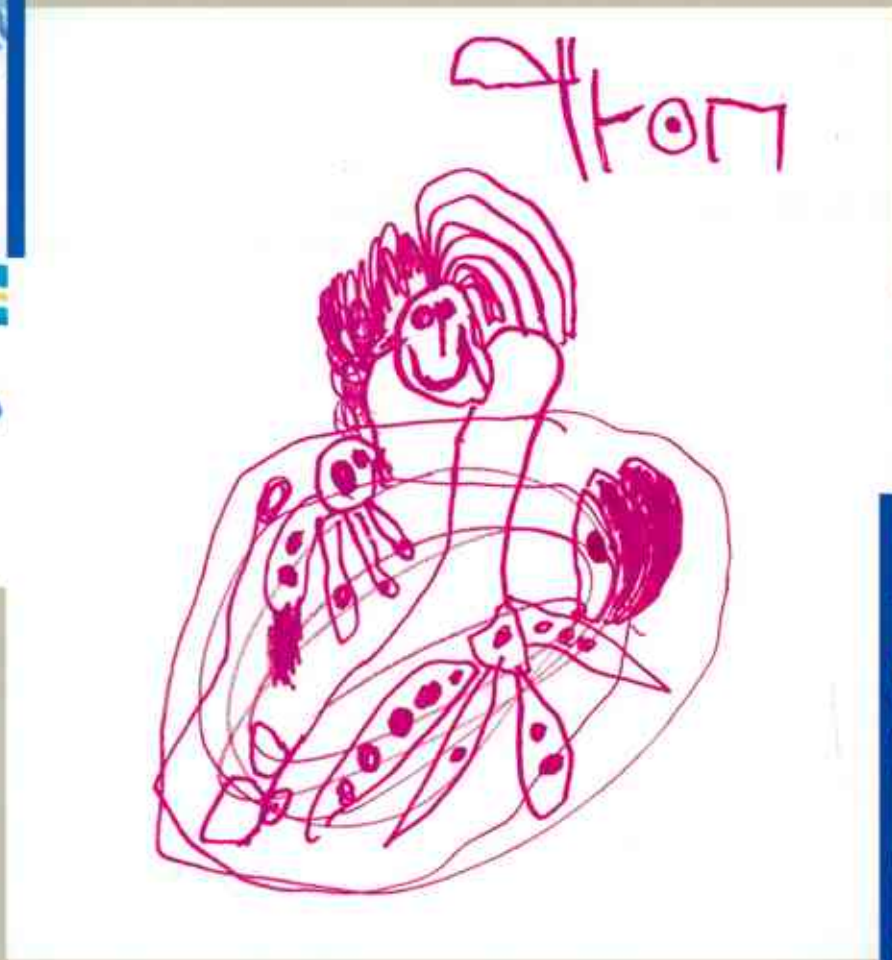
נזקים פיזיים – אחד הנזקים הקשים הוא "העדר שגשוג", תופעה הנראית אצל תינוקות שסובלים מהזנחה נפשית, או אצל תינוקות שיש מעגל שלילי בקשר שלהם עם ההורה בנושאים של האכלה ושינה. תינוקות אלה נראים עצובים, מפוחדים או מנותקים, פסיביים ואינם יוצרים קשר עם סביבתם. הם רזים ונמוכים יחסית לגילם. לעתים מתרחשת התופעה בשל בעיות אורגניות - או בשל הזנחה פיזית, אך לעתים הסיבה היא רגשית בלבד. יש נטייה להתעלם מהרקע הרגשי לבעיה וכך התינוקות וההורים הזקוקים להתערבות בשלב קריטי של ההתפתחות אינם זוכים לקבלה.

נזקים קוגניטיביים – אצל ילדים בגיל בית ספר נפוצות בעיות למידה וליקויי למידה, קשיים בהתפתחות הדיבור וברכישת שפה, ואוצר המילים יכול להיות מצומצם מאוד.

נזקים רגשיים – נמצא כי ההערכה העצמית של ילדים הסובלים מהתעללות רגשית היא נמוכה, והיא מתבטאת למשל, בהשחתת חפצים של עצמם ואף בפגיעה עצמית - לעתים קרובות הילדים מועדים לפציעות ולתאונות מקריות כביכול. האמון העצמי הנמוך ביכולתם להצליח ישפיע עליהם גם כאשר יהיו מבוגרים. התחושה של חוסר יכולת או העדר כלים להצלחה גורמת לספק עמוק ביחס למשאבים הפנימיים, לאדישות ולחוסר הישגיות ומוטיבציה, תחושת אשם המציפה את הילד היא עוד ביטוי לתפיסה העצמית של "אני רע" שהופנמה בגלל ההתעללות ("אני גורם נזק וראוי למילים קשות, אני אשם שכוועסים עלי או מתעלמים ממני"). נוסף על כך, יש אצל ילדים ומבוגרים שסבלו מהתעללות רגשית גם ביטויים רבים לחוסר שקט ולחרדות. תחושת חוסר אונים המלווה את התעללות הנפשית עלולה להביא לדיכאון ואף לניסיונות התאבדות.

נזקים התנהגותיים – אצל ילדים, תינוקות וילדים רכים עלולים להתפתח הרגלים של דפיקת הראש בקיר, נענוע הגוף באופן מונטוני, נשיכות או בעיטות החוזרות על עצמן.

ניתן לראות גם הימנעות קיצונית מכל עשייה - הציפייה לביקורת או להשגילה על כל מעשה שאינו מספק את ההורה. מופנמת באופן שמצמצם או מרווה היעולה של הילד ושל המכונן שהוא עתיד להיות. התנהגויות אופייניות אחרות הן אלו: כפייתיות, פזיזות, חשש ממחלות, גניבת מזון, אגירת מזון, בעיות של עשיית צרכים במקומות לא מתאימים או מריחת צואה וכן נטייה להרס רכוש אישי ורכוש של הזולת (וורלינג).

אצל מתבגרים יש ניסיונות בריחה מווריה, ויזיונות לזנות וכן שימוש בסמים. אופייניות גם התנהגויות של התקפי זעם ולגני ושליטים היכולים להתבטא באלימות מילולית ופיזית.

נזקים לקשרים הבין-אישיים - הקשר עם אנשים מאופיין בחשדנות קיצונית וחוסר אמון בסביבה, המלווים לעתים בביטויים של אלימות כלפי קרובים וכלפי זרים או בחוסר יכולת להבחין בין מכר לבין זר, דבר המונטא נטייה לפיוג לאנשים זרים כאילו הם מכרים משכבר הימים.

ביטוי נוסף לנזק הוא קושי להרגיש אמפתיה לטנלם של אנשים אחרים. הילד שלא היה יכול לבטא או להכיר את כארו ונחושותיו הקשות בשל ההתעללות, אינו מטוגל או לא מכיר תחושות אלה כשהם באים לידי ביטוי אצל אחרים. זהו נזק חריף במיוחד כאשר הילד הופך להורה, והוא אינו יכול לחוש אמפטיה כלפי ילדיו שלו, ולמעשה הוא עלול לשחזר עם ילדיו את הדפוס המתעלל שהיה קיים בבית הוריו.

נוסף על כך יש נטייה מחמשת לשחזר ביומים עם אנשים את יחסי המתעלל והקורבן. ילדים שסבלו מהתעללות וגשיוג בילדותם עלולים למצוא עצמם במערכות יחסים חמות בבגרותם.

הגורמים להתעללות רגשית

גורמים הקשורים בהורה

התעללות רגשית היא ומקוניה רבים בין-דדית. ההורה שחווה התנהגות מתעללת מזהה אצל הילד שלו את אותו ילד ווטו אוניט וחלש שהיה הוא - עצמו, והוא מתייחס אליו בדיוק כפי שהתייחסו הוריו אליו. כמו שחולשתו כילד לא קיבלה את הכרה והתמיכה והוא למד להחניקה או להסתיר אותה, הוא מתקשה לראות אותה בילד שלו. עט זה חשוב להעיר שלא כל ילד שחווה התעללות יהיה הורה מתעלל, ולעומת זאת יש הוריה מתעללים שלא חוו התעללות בעצמם.

בקרב הורים המועלליג והתעללות רגשית כילדיהם יש תופעות של התנהגות אימפולסיבית, כלומר, קושי לרטן את עצמם, נוקשות, פחד מתמיד מדחיה, חוסר בשלות נפשית וקושי לתת אמון באנשים. לעתים קרובות סף התסכול שלהם נמוך והם מתקשים לתפקד בתנאים שבהם הם נדרשים להתאיג או עצמט לצורכי התינוק או הילד. השימוש בטמיט או באלכוהול הוא נפוץ אצל הורים המתעללים רגשית בילדיהם. שימוש כזה פוגע פיגעה קשה ביכולתם ההודית ככלל ועלול להשפיע ככיון של התעללות רגשית.

אצל הוריה המתעללים התעללות רגשית מוצאים לעתים העדר ידע וכישורים בנושא הורות והתפתחות ילדים. חוסר ידע זה מתבטא למשל בהענשה קיצונית של הילדים, בהסלת אחויגו לא טכירה עליהם או בהשארתם ללא פיקוח הולם.

יש הורים שבגלל קושי באישיותם, הם רואים בילד גורם מציק ומטריד והם מגיבים אליו כנזה. הורים אחרים רואים בילד מישהו המזכיר להם דמות שנאה בעולמם או בעברם. כלווי מוועיט לתחושה זאת הם מעכירים את הטינה אליו.

גורמים הקשורים במשפחה

בעיות קשות בקשר בין בני הזוג עלולות להיות מופנות כלפי הילד כדי "לעקוף" עימות גלוי בין ההורים. בעיות כאלה ודפוסי תקשורת לא יעילים במשפחה מגבירים את הסיכון להתעללות רגשית (דפוסי תקשורת לא יעילים יכולים להיות שתיקות מתמשכות, מסרים סותרים ועוד).

הורים מסוימים מגיבים במידה מועטת להתנהגויות חיוביות ובמידה רבה להתנהגויות שליליות (נוטים לראות את "חצי הכוס הריקה" בכל מעשי ילדיהם). יש חוסר רציפות ועקביות בתגובת ההורה אל הילד וחוסר מדיניות ברורה ביחס לנושאים של משמעת, ניקיון, סדר וכדומה.

במשפחות מסוימות יש נטייה להעמיס על ילד אחד או על כמה ילדים עומס רגשי ותפקודי. לילדים ניתן המסר שהם האחראים לרווחה הנפשית של ההורים, שעליהם לתמוך בהם בזמן מצוקה או לצמצם את עצמם באופן קיצוני כדי לשחרר את ההורים מהעומס שבגידולם. במשפחות אלה יש היפוך תפקידים. הילד נהפך לבעל תפקיד של מזין, אחראי ודואג ואילו ההורים נהפכים למוקד תשומת הלב של הילד או הילדים. הדבר קורה במשפחות שבהן אין גבולות ברורים בין ההורים לילדים וחסרה הירארכיה של מערכת הורית הדואגת למילוי הצרכים הרגשיים של הילדים. כתוצאה מדפוס זה לילד חסרים הכוחות הנחוצים להתפתחות האישית שלו, שכן כוחותיו מרוכזים ברווחה הנפשית של ההורים.

גורמים הקשורים בסביבה

יש כמה גורמי לחץ חיצוניים המשפיעים על תפקוד המשפחה באופן שיכול להגדיל את הסיכון של התעללות רגשית: לחץ כלכלי בעקבות מיתון או אבטלה יכול להשפיע על יכולת המשפחה להתמודד עם לחצים בכלל ועם המטלות ההוריות היומיומיות וההתמודדות עם הצרכים המשתנים של הילדים במשפחה, בפרט.

משפחות במצבי מעבר כמו מעבר לארץ חדשה, פגיעות יותר ללחצים בעקבות אובדן הסטטוס הכלכלי, הסטטוס תעסוקתי והשינוי במבנה המשפחה (בארץ המוצא יכלו ההורים להיות בתפקיד בכיר ובעקבות העלייה לארץ אין הם מצליחים למצוא עבודה או שהם נאלצים לעבוד בעבודה לא מקצועית. הילד לעומת זאת רוכש את השפה במהירות ולעתים קרובות הופך לדמות מובילה במשפחה, עובדה שיכולה לשנות את היחס שלו לסמכות ההורים). לחצים אלה מחייבים את המשפחה למצוא דרכי התמודדות חדשות. אך יש משפחות שכורעות תחת הנטל והלחץ הנחוצים להתארגנות מחדש בחברה החדשה ומתקשות במשימה.

לעתים משפחות במצב מעבר חשופות לאי - הבנה מצד הקהילה הרחבה, עובדה המבודדת את המשפחה וחושפת אותה בשעה הקשה לה ממילא. התייחסויות שונות לנושאים הקשורים בגידול ילדים (בנושאי ענישה למשל) של עולים ושל ותיקים, גורמות ליחס שיפוטי וביקורתי החוסם את ההבנה והשיחה הנחוצות בתהליך הקליטה. מצב כזה יכול לבודד עוד יותר את המשפחה שכבר איבדה את מערכת התמיכה הקודמות שלה.

לא רק קבוצות הנתונות במעבר חשופות ללחצים מסוג כזה. ראוי להבין שכל לחץ הנוצר מגישה עוינת כלפי קבוצה באוכלוסייה, על רקע דתי, עדתי או לאומי, יכול להשפיע על סיכון להתעללות. בשעת לחץ כזו נחוצה אהדה וגישה תומכת של אנשי המקצוע הבאים במגע עם ילדים שהם הקורבנות הראשונים והפגיעים ביותר לגורמי לחץ אלה.

לסיכום

התעללות רגשית מתרחשת בכל השכבות הסוציו-אקונומיות של החברה. במשפחות המבוססות או המשכילות ההתעללות אינה מלווה בדרך כלל בהזנחה פיזית, ולעתים היא מוצגת כגישה חינוכית. כמו במצבי ההתעללות האחרים, יש לאנשי מקצוע קושי ליזום פנייה לרשויות ולהתערב בבעיות המתעוררות במשפחות אלה, עובדה שחושפת דווקא ילדים אלה לסכנה של העדר הגנה.

כידוע, מצוקות של ילדים יכולות לנבוע ממכלול של גורמים. התעללות רגשית מהווה רק גורם אחד. להורה של ילד עם מצוקה רגשית שלא על רקע התעללות יש עמדה חיובית יותר בנוגע לאפשרות לקבל תמיכה וסיוע מקצועיים. הורה המתעלל התעללות רגשית ייטה יותר להאשים את הילד בקשייו ויתקשה לקבל על עצמו את האחריות. עם זה, הושטת יד ורצון כן לסייע לילד ולהוריו, גם במצב שנראה לכאורה חסר כל סיכוי, יכולים לשפר את מערכת היחסים הקשה שנוצרה ולחולל שינוי.

יש לדעת עוד שהתעללות רגשית יכולה להיגרם גם על ידי פגיעה של אחים, סבים או אנשים אחרים במשפחה המורחבת. כמו כן היא יכולה להיעשות על ידי שכנים או על ידי חברים בקבוצת הגיל וכן על ידי אנשי מקצוע שעמם נפגש הילד. לרבות אנשי חינוך ומטפלים.

התעללות מינית

התעללות מינית היא כל ניצול של ילד למטרות מין או הנאה מינית של הורה, של מטפל או של אדם שיש לו עמדת כוח או סמכות כלפי הילד. מושגים רבים מתקשרים לתופעה של התעללות מינית: פגיעות מיניות, ניצול מיני, גילוי עריות, עבירות מיניות, אונס ילדים ועוד. ייתכן שריבוי המושגים משקף במידה לא מעטה את המבוכה ואת חוסר הנוחות של כלל האוכלוסייה ושל אנשי המקצוע בהתייחסותם לנושא.

כמו התעללות פיזית והתעללות רגשית שהיו נחלת ההיסטוריה האנושית אך הוכרו כבעיה רק לאחרונה, גם ההתעללות המינית הוכרה כבעיה חברתית רק בשנות השישים. מעטה כבד של שתיקה ומבוכה הקשה על איתורה של הבעיה ועל הניסיונות למצוא דרכים להגיב אליה ולטפל בה כראוי.

הכרת היקף התופעה החלה לאחר שהורים מכים זכו לטיפול ולהתייחסות של אנשי מקצוע, והחלו לדווח על ניצול מיני שחוו בילדותם. בזכות הקשר שנוצר עם אותם הורים והמוכנות הגוברת של אנשי מקצוע לשמוע את סיפורם האישי, נפרץ סכר השתיקה.

ההתעללות המינית הקשה ביותר היא על פי רוב זו המתרחשת בתוך המשפחה הגרעינית. אף שכמעט כל חברה מעודדת יחסי אהבה וקרבה בין בני המשפחה, המגע המיני מיוחד אך ורק את הקשר בין בני הזוג - ההורים. קיים טאבו חברתי, דתי וכלל-עולמי על יחסי מין בתוך המשפחה בין הילדים לבין ההורים או בין הילדים לבין עצמם. חציית הגבול הזה מלווה גם בסלידה והתנגדות דתית.

יחסי מין בין-דוריים יוצרים מצב של ניצול של הילד או של המתבגר שאין להם יכולת להגן על עצמם או שיש להם יכולת מוגבלת בלבד. ילדים שאינם בשלים מבחינה מינית מנוצלים לסיפוק מיני של אב או של אח מבוגר והזכות על גופם נלקחת מהם בגסות. לרוב, ההתעללות מתרחשת בהקשר של סוד או בלחץ של איום פיזי או פסיכולוגי או בסחיטה רגשית. בכל מקרה שבו מתרחש גילוי עריות במשפחה, הנזק הנגרם לשותפים בו ולנפשו ולגופו של הילד הוא עצום וקשה לתיאור.

התעללות מינית יכולה להתרחש בתוך המשפחה או מחוצה לה, על ידי אדם המכיר את הילד או על ידי זר. יש התעללות שהיא אירוע חד-פעמי ויש התעללות המתמשכת זמן רב, אפילו כמה שנים. התעללות מתמשכת יכולה להיעשות על ידי מבצע בודד או כמה מבצעים-מתעללים כאמור, בתוך המסגרת המשפחתית ומחוצה לה.

התעללות מינית כוללת מעשים שבהם יש מגע מיני ישיר בין הילד למבוגר כמו נגיעה באיבריו האינטימיים או אילוץ הילד לעשות זאת למבוגר, וכן מעשים הכוללים נשיקות, נשיכות או ליקוק איבריו של הילד או של המבוגר או החדרת אבר המין או חפצים לגופו של הילד. אף מעשים בעלי תכנים מיניים המיועדים לסיפוק המיני של המבוגר כמו התערטלות בפני הילד, הצעות מגונות, הטרדות בטלפון או חשיפת הילד לחומר פורנוגרפי או ליחסי מין של אחרים נחשבים להתעללות מינית.

הגורמים להתעללות מינית

ילדים לומדים מגיל צעיר לציית למבוגרים והם עלולים שלא להבין או לא לדעת שמותר להם לסרב למבוגר. נוסף על כך, ילדים תלויים במבוגרים מבחינה פיזית, רגשית, קוגניטיבית וחברתית, והמבוגרים אמורים להגן עליהם משום שאין הם בוגרים מבחינה ביולוגית. תלות זו נעה מתלות מוחלטת בגיל הינקות ועד לעצמאות ולאחריות אישית בגיל

הבגרות. תלות של ילדים בהורים משמעותה, שילדים צריכים להאמין שכל מעשי הוריהם מכוונים לטובתם ולכן הם יכולים לבטוח במבוגר.

גורמים הקשורים בחוסר הבשלות הפסיכולוגית - הקוגניטיבית של ילדים מאפשרים את ניצולם המיני: ילדים צעירים אינם מודעים כלל למלוא המשמעות של אירוע ההתעללות. מודעות זו תלויה בהתפתחותם ובמאפיינים של האירוע. עד גיל 5-6 בערך, ילד שופט מעשה טוב או רע על פי התוצאה שלו (אם קיבלתי ממתק, אם לקחו אותי לטיול, אם אני מקבל יחס מיוחד, אם נעים לי ואוהבים אותי - התוצאה טובה - סימן שעשיתי מעשה טוב). בגיל זה הילדים נמצאים בסיכון מיוחד להתעללות מינית בתוך המשפחה ומחוץ למשפחה עקב העדר בשלות זאת.

בערך בגיל 5 עובר השיפוט המוסרי של הילד לשלב חדש שבו הוא קולט את משמעות המעשה על פי כוונתו. כאן כבר יש יכולת להבין שאף שהמעשה מלווה בטובות הנאה, הוא מעשה רע כי כוונת המבצע רעה, ומכאן יש סיכוי הולך וגובר שהמעשה יתפס כשלילי בעיני הילד.

הילד אינו מספר על דבר ההתעללות שכן ניצול מיני מתרחש לעתים קרובות בסתר. על פי רוב מוזהר הילד שלא לחלוק את הסוד עם אדם נוסף, והוא מפחד לספר את הסוד הנורא. המתעלל מאיים עליו שאם יגלה את הדבר, ייפגעו הוא או אחד מבני משפחתו. המתעלל יכול להבטיח לילד ש"הכל יהיה בסדר", אם הוא לא יספר דבר או שהילד חושש שלא יאמינו לו או אף יענישו אותו על חלקו במעשה. מלבד זה, נמצא כי ילדים רבים חשים אשמה על שותפותם הפעילה או הסבילה במעשה ההתעללות. לעתים תחושה זאת נוצרת כי המתעלל אומר לילד שהמעשה נעשה בגללו, או שהילד רצה בו.

ייתכן שהילד מנסה לבטא את הקושי שבו הוא נתון והמבוגרים סביבו אינם מגיבים לדבריו, או מגיבים בצורה לא נכונה, דבר המחזק את הסתרת הדברים והכחשתם. נוסף על כך, יש ילדים החסרים את היכולת להביע את אשר קרה מפאת גילם הצעיר ושפתם הדלה, ויש ילדים ומתבגרים המתקשים לספר את אשר אירע להם בגלל עוצמת הטראומה. לעתים נשמע הסיפור מבלבל ולא שלם בעקבות הפגיעה הנפשית הקשה שגרמה להתעללות.

נזקי ההתעללות המינית

נזקים בטווח הקצר

הנזק הנגרם בשל התעללות מינית אינו חולף אחרי תקופה קצרה. מדובר בפגיעות שסימניהן מופיעים בטווח של עד שנתיים מתחילת ההתעללות:

1. **פגיעה באיזון הנפשי הכללי** - בעיות של שינה, הפרעות אכילה (רוזן קיצוני או משקל יתר), פוביות, דיכאון,

אשמה, בושה וכעס, זעם ועוינות. תגובות אלה קשות יותר כשההתעללות מבוצעת בתוך המשפחה.

פחד - זוהי התגובה השכיחה ביותר שנמצאה אצל ילדים, והיא מועצמת בגלל חשש הילד מאפשרות של פגיעה חוזרת.

בושה, אשמה ודיכאון - רגשות בושה ואשמה מלווים בפגיעה בערך העצמי של הילד מקורן בכמה סיבות:

- תחושת האחריות להתעללות כשלילד מתבררת המשמעות של המעשה שבו היה מעורב (גם אם לא יזם אותו) וגם אם היה שותף לו כשהוא נתון בלחץ ובאיזום. בתחושתו הוא היה שותף).

- פתיחת הסוד שהיה אמור להישאר סגור בפני העולם החוץ-משפחתי.
  - בגידה במתעלל שעלול להיות מורחק מהבית, להינטש על ידי האם, או לעמוד למשפט.
  - בגידה באם על השותפות במעשה עם האב.
2. **תגובות התנהגותיות** – התנהגויות לא מרסנות ונטייה להיכנס למאבק כוח עם אחים או ילדים במסגרת החינוכית שבה שווה הילד. התעללות בילדים קטנים היא תגובה נוספת ולפעמים מתעלל הילד גם בחיות מחמד.

נזקים בטווח הארוך

הפגיעות שלהלן נשאות במשך שנים אצל הילד הפגוע, גם בבגרותו:

1. פגיעה רגשית והתנהגותית:

- **פגיעה בדימוי העצמי ודיכאון** הן התגובות השכיחות ביותר אצל מבוגרים שחוו התעללות מינית.
- **התקפי חרדה** מלווים בסימפטומים גופניים המופיעים גם אחרי שנים: סיוטי לילה, הפרעות שינה, הפרעות אכילה ומתח כללי.
- **הפרעות דיסוציאטיביות** המתבטאות בתחושת ניתוק של הקורבן מגופו ומרגשותיו. הפרעות אלה מתפתחות על פי רוב בעת ההתעללות. הקורבן מתנתק מגופו ומרגשותיו בניסיון להגן על עצמו מהכאב הרגשי והפיזי העצום. הוא חש שהוא אינו חלק מגופו או שהמאורע שחווה לא "באמת" קרה או שלא הוא היה שם. אצל מבוגרים תחושות אלה נהפכות לעתים לתחושות אוטונומיות (שקיבלו "חיים משל עצמן") גם כשעברה ההתעללות.
- **קהות רגשית** – הניסיון להימנע מהכאב החרף הכרוך בהתעללות משפיע על האופן שבו הילד והמבוגר שהוא עתיד להיות מתמודדים עם רגשות באשר הם (קושי מיוחד צפוי לקורבן כשהוא עתיד להיות הורה האמור להכיר ולהבין את רגשותיהם של ילדיו שלו. קהותו הרגשית עלולה להשפיע באופן מכריע על האופן שבו יוכל להיענות לצרכים שלהם).
- **הרס עצמי** – פגיעה בגוף על ידי גרימת חתכים, כוויות, הרעבה עצמית, תאונות רבות וניסיונות התאבדות הם פגיעה ארוכת טווח של התעללות מינית בילדות.

2. פגיעה הקשורה ביחסים בין-אישיים

- קשיים ביצירת קשר עם אנשים ורתיעה מקרבה ואינטימיות. הדבר משפיע במיוחד על הקשר עם הילדים. אצל מבוגרים אלה קרבה ואינטימיות וביטויים מיניים קשורים בהכרח זה בזה. לעתים ההתרחקות מהילדים נובעת מהחשש שקרבה תתפרש או תהפוך לביטוי מיני (ואכן אצל חלקם היא הופכת לביטוי מיני).
- עוינות בקשר של הקורבן להוריו** – והתייחסות שלילית אל האם מלווה גם בהתייחסות שלילית לנשים בכלל וגם לנשים שהן קורבנות להתעללות.
- קושי במתן אמון באחרים** – קושי המלווה בתחושת בגידה, עוינות ופחד מהסביבה.
- שחזור מעשה ההתעללות** – יש נטייה אצל קורבנות של התעללות מינית לשחזר שוב את ההתעללות. חלקם פגיעים לניצול והתעללות מינית גם בבגרותם.

3. פגיעה במיניות

יש לשיים משמעותיים בהתגלות מינית. רמין מעורר ירדה והרגשת אשמה ויחסי רמין מלווים באי שביעות רצון ובהעדר הנאה.

לעתים יש התנהגות כפייתית סביב מין, ריכוז יחסי מן עם שורפים רבים וללא הבחנה. גם כשלא מופיעים הסימפטומים הרווייטים שתוארו, ההתעללות גורמת לשיבוש מתמשך ביכולת ליצור קשר וביכולת לבטוח בזולת. ליצור אינטימיות ולהינת מהחיים. בהיסטוריה של מבוגרים המתקשים ביצירת קשרים ארוכי טווח, המשייפ מקוח מגוריה לעתים מזומנה כמי נמצאים בבדיחה מתמרת. אנו עלולים למצוא התעללות מינית בילדות.

גורמים המשפיעים על היקף הנזק הנגרם

הנזק של התעללות מינית לקורבן הוא גורל ועמית, הן רלוונטיות הקצו (קשיי ריכוז, פגיעה בזימו- עצמי, חרדות ועוד) והן כטווח הארוך (קשיים ביצירת קשר, ביטחון עצמי נמוך ועד). עם זה חשוב לדעת שיש כמה גורמים המשפיעים על היקף הנזק:

- הגיל של תחילת ההתעללות - ככל שהגיל צעיר יותר, הפגיעה על לוי להיות קשה יותר.
- משך ההתעללות - חו- נייעמיו או מוחשנות.
- מידת האלימות או מידת האזמים לאלימות הנלווים להתעללות.
- הפרש הגיל בין הקורבן לבין המתעלל.
- מידת הקרבה המשפחתית שבין הקורבן למתעלל - הורה, את, מכר או זה.
- הימצאות זמיווח הרויח מגווחי או העדון.
- מיות הטווח האופפת את מעשה ההתעללות.
- הטיפול וההיענות של אגש מקצוע לקריאה לעזרה.

דיוד פינקלהור מדבר על ארבעה היבטים מרכזים המשפיעים על עוצמת הפגיעה. לכל אחד מהם ביטויים רגשיים והתנהגותיים אצל הילד וטווח נקצו ורטווח יארוי. הוירטיות רם אלה:

1. הטראומה עקב ההתעללות המינית.
2. היוצרה סטיגמה.
3. הרגשת רגיוה.
4. הרגשת חוסר אונים.

1. הטראומה עקב ההתעללות המינית

עקב התעללות מינית, הרגשות והגישות של הילד ביחס למין מתפתחים באופן שאינו מונחה לגיל. אצל ילד מקבל חיזוקים לרתנהגות מינית שאינה מתאימה לגילו (החיזוקים יכולים להתבטא בהטבות, מתנות, הוויחטווח מיווחו וכדומה). ריא לומד שהתנהגות מינית היא דרי להשגת מטרה שתספק את צרכיו. אסף על כך, ההתעללות יוצרת אצל הילד תפיסות מוטעות ובלבול בכל מה שקשור למין. למשל, הילד אינו יודע להרחיק מיני יש להווחגווח הקשר או משמעות מיניים ומדי לא השימש בכוח בהקשר של מין גם הוא גירם לבלבול. המין הפעלת כוח הם עביר חלק מהילדים שעוברים התעללות מינית היינו הך.

2. היוצרות סטיגמה

הילד שעבר התעללות קולט את הצד הקשה והשלילי שבמעשה ההתעללות, ומייחס אותו לעצמו, הוא מייחס לעצמו תכונות שליליות, הוא מרגיש רע, אשם ומלוכלך. תחושות אלה הן לעתים תוצאה של מסרים שקיבל הילד מהמתעלל שניסה לגולל את האחריות מעליו, וללא ספק הן קשורות גם לעניין הסודיות שבמעשה ("אם הדבר הוא כל כך סודי אולי הוא רע עד כדי כך שיש להסתיר").

נוסף על כך, כשהילד בוגר יותר, הוא כבר הספיק לקלוט את המסרים החברתיים בנושא של מין, והוא מפנים את המסר שלפיו הוא עצמו סוטה ומגונה בגלל ההתעללות שהוא היה שותף לה, אף אם שותף פסיכי לחלוטין. התגובה הזו מתגברת ברגע שהקרובים או אנשי המקצוע מאבדים את עשתונותיהם בתהליך הגילוי, או אף מאשימים את הילד ומעבירים אליו אחריות למעשה.

ילדים הגדלים בסביבה דתית ונפלו קורבן להתעללות מינית, יכולים להיות פגיעים יותר לתגובות כאלה: החברה הדתית מוקיעה התנהגות של גילוי עריות בתוקף רב, והדין האוסר גילוי עריות הוא אחד הדינים החשובים והחמורים ביותר. הילד מתקשה להבין מה הקשר בין האיסור המפורש לבין ההתעללות שהתרחשה בפועל, ולעתים קרובות הוא לוקח על עצמו את האחריות ומרגיש שהוא עצמו הגורם לה.

3. הרגשת בגידה

הילד מרגיש הרגשה קשה של בגידה כאשר הוא מבין, מגלה או קולט שמישהו שהוא היה תלוי בו, פגע בו, ילד יכול להבין שהוא תומך לאירוע ההתעללות באופן לא ישר ובאמצעות שקרים, מישהו שהוא אוהב וקשור אליו התייחס אליו בחוסר אכפתיות ודאגה בלי לחשוב על צרכיו.

הרגשת הבגידה יכולה להיות קשורה גם לדמויות אחרות (ההורה הלא מתעלל, דמויות קרובות כמו מורה מדריך וכדומה), אלה שלא הגנו עליו או שאינם מאמינים למה שהוא אומר, או אלה שהאשימו אותו באחריות למעשה.

4. הרגשת חוסר אונים

הרגשת חוסר אונים נובעת מהפרה חוזרת ונשנית של רצונותיו ומשאלותיו של הילד על ידי ההתעללות - הגוף שלו הופקע ממנו ואינו שייך לו עוד, הוא סובל מפלישה חוזרת ונשנית אליו נגד רצונו. חוסר האונים שלו גובר כשהוא מנסה לעצור את המעשה והניסיון אינו עולה בידו, הוא אינו מצליח להביא את המתעלל לכך שיבין אותו ויפסיק את ההתעללות.

האיום על הילד והשימוש בכוח, וכן הפחד העצום שלו מפני העתיד להתרחש אם יגלה את דבר ההתעללות, לוכדים אותו במעגל סגור שבו מצד אחד הוא יכול אולי לנסות לעשות מעשה שיעצור את ההתעללות, אך מן הצד האחר הוא עלול לשלם על כך מחיר כבד. ולכן הוא נוטה לבחור באפשרות של שמירה על הסוד אפילו במחיר של סבל

רב. מלבד זה מחזק את תחושת חוסר האונים שכן הילד מרגיש שכל אפשרות שיבחר בה קשה עבורו. והוא חושש שהיא לא תחלץ אותו מהמצב הבלתי נסבל שבו הוא נתון.

הרקע להתעללות מינית

יש סיבות רבות מדוע אבות מתעללים בילדיהם התעללות מינית ומדוע יש אימהות שאינן מסוגלות להגן על ילדיהן. לעתים נמצא שני הורים שנפלו בעצמם קורבן להורים מתעללים מינית או פיזית. התנסותם האישית של ההורים ובחירתם זה בזה יוצרת דפוס משפחתי דומה לזה שבו גדלו.

יש המציעים לנו להבין את הרקע לתופעה מנקודת מבט מערכתית- משפחתית. על פי גישה זאת השאלה היא איך הדפוס של התעללות מינית "עובר" או משתמר לאורך זמן במשפחה. יש טענה האומרת שההתרכזות במבצע ההתעללות ובקורבן אינה כוללת את השותפות של בני המשפחה הנוספים - האם (ברוב המקרים מבצע ההתעללות הוא האב) והאחים ולכן, אין לראות באם ובאחים ישויות פסיביות ניטרליות חסרות כל עמדה בהתעללות.

עובדים סוציאליים ופסיכולוגים מאנגליה התייחסו למקרי התעללות מינית בין אבות ובנותיהם ומצביעים על שני סוגים עיקריים של משפחות שבהן התרחשה ההתעללות המינית:

1. משפחות שנמנעות מקונפליקט באמצעות ההתעללות - במשפחות אלה יש מעורבות חזקה בין האב ובין הבת ויחסים מרוחקים או יחסי עוינות בין האם לבין הבת. היחסים בין ההורים נראים לכאורה תקינים אך למעשה, ההורים נמנעים מקונפליקט שקיים ביניהם. הימנעות זו מבעת מפחד של שני ההורים שקונפליקט גלוי יביא להרט המשפחה ולמשבר עמוק בחיי הנישואין.

במשפחות אלה הילדים מקבלים סיפול טוב או סביר, הילדים נהנים מפיקוח הולם, מספקים להם את הגירויים הנחוצים והמתאימים לגילם, אך המעורבות המינית שמוצרת בין האב לבת קשורה בכישלון בנישואים ולעתים אף נמצא התעללות מינית ברקע המשפחתי של האם.

על פי רוב מתרחשת ההתעללות מאחורי מעטה של סוד כבד, קיימת תקשורת מועטה בין בני הזוג בנושאים של מין וקיימת תקשורת מועטה בין האם לבין הבת. ככל שהן מתרחקות יותר זו מזו, כך פוחת הסיכוי שהבת תפנה בבקשת עזרה לאם, ולעתים כשהיא כן פונה, היא נתקלת בתגובה של חוסר אמון גמור מצד האם. אכזבתה של הבת מחוסר האמון של האם קשה. המרחק בין הבת לאם מקרב את הבת והאב. המתח הנוצר בין ההורים יכול לעתים להביא לקונפליקט שיכול להוביל להתפדקות קשר הנישואין, אך לרוב מפנה הכעס של האם אל הבת וזו היא בתגובה מתקרבת לאב כדי לבקש תמיכה. הקונפליקט יכול להתמתן אך ההתעללות חוזרת לשגרה.

כשבנות חושפות את דבר ההתעללות ומפרות בכך את חוקי הסודיות הן עושות זאת פעמים רבות בשלב ההתבגרות שלהן. לעתים כדי "להציל" אחות או אח צעירים שנמצאים גם הם בסיכון להתעללות.

דפוס שכיוונו נוסף בסוג המשפחות הנמנעות מקונפליקט הוא שהאם רואה את האב והבת כשני ילדים מתבגרים, ובטיפול ארוך יותר מתברר שבחירת האם באב כבן זוג הייתה מושתתת על דפוס יחסים של אם-ילד. ביחסים אלה האם לוקחת על עצמה באדיקות כפייתית את הטיפול במשפחה, ואילו האב לוקח את תפקיד הילד הקטן. בהקשר זה שבו לא מתפתחים יחסים בוגרים בין ההורים, האב והבת נראים אכן כזוג ילדים שאין ביניהם גבולות דוריים מתאימים הנחוצים בגדילתה של כל משפחה.

רפוס שכיח נוסף במשפחות אלה הוא רפוס של ילד הורי, הבת לוקחת על עצמה תפקידים עם אחריות יונו. והחשש שלה מהתפרקות קשר הניש אין ומהתפרקות המשפחה, גרם לה לקחת על עצמה תפקיד של קורבן, גם תפקוד האב והבת כזוג כאשר האם מתפקדת כילדה התלויה בהם. אופייני במשפחות אלה, לעתים רפוס זה מתרחש על יקע של נכוח האת, כשהיא מרגישה שהיא מסולקת מהתפקידים המסורתיים של אם המשפחה, והאב והבת לוקחים את האחריות והשליטה.

2. **משפחות שמוסטות את הקונפליקט באמצעות ההתעללות** – משפחות אלה מאופיינות בחוסר ארגון בונן המשפחה, ש היפוך תפקידים בין ההורים לילדים (ההורה מתפקד כילד והילד כהורה), וחפרים שליטר, הנונה וגירוי רגשי ואינטלקטואלי לילדים, ששפחות אלה ידועות לעתים לשירותי הרווחה כמשפחות רב-בעייתיות, הן מאופיינות בגבולות לא ברורים בין היחידים בתוך המשפחה ובין הדורות במשפחה (מערכת של ההורים מול מערכת של הילדים), יש לעתים שימוש מופרז בעונשים ובאלימות במשפחה, הבריתות במשפחה יכולות לכלול כמה ילדים ולא רק אחד, וזה יכול להתבטא גם בהעללות מינית וכמה ילדים ולא רק באחד, על פי רוב ילד אחד לוקח על עצמו תפקיד הורי ואילו ההורים ושאר הילדים מתפקדים בימה רגשית התנהגותית נמוכה יונו. לעתים האב מעוררו ואופן גלוי ריחסי המין בין האב והילדים.

התפקיד של ההתעללות המינית במשפחות אלה הוא הפחתה זמנית של דמה המתח במשפחה, השימוש במין הוא שימוש במעין גלולת הרגעה, קיים מעטה של סדיות בין המשפחה לבין העולם החיצוני לה, ואילו בתוך המשפחה מעשה ההתעללות יכול להיות גלוי, ברזק, מהמשפחה ומצא גם שימוש וטמיון ואלנוהל וכן הונחה פיית.

רשמים מוטעים באיתור התעללות מינית ובאבחונה

ישנם מקרים שבהם נותנים ילדים הצהרות שווא, כלומר, מספרים על מקרה התעללות שלא היה ולא נברא, במצבים מסוימים ליימת סבירות גבוהה יותר שאלה הצהרות שווא, כמפורט להלן, אך יש לזכור שאין זה מתפקידכם להגיע למסקנה הטויויה ראשר לאמיחות הא-רוע, רשוב רק לדעת שהסבירות להצהרות שווא קיימת.

1. במשפחות שבהן ההורים עומים לפני משיט גירושין: אחד ההורים עלול "לשחול" אצל הילד רעיון שלפיו נעשה בו מעשה התעללות, כדי שההורה המואשם יאבד חזקה או זכות ביקור אצל הילד, לעתים מעשה זה נעשה וגלוי ניסיון נקמה של הורה אחד בהורה האחר או מסיבות אחרות.

2. משפחות של הורים חולי נפש או משומשים וטמיון גנו הם אוכלוסיה פגיעה יותר שכן הורה פרטואיד או הורה עב הפרעות בקשר עם המציאות יפרש קרבה של מבוגר או של הורה אחד כאקט מיני: איל ומיאווו אין זה כך, הוא עלול לשכנע את הילד שמעשה שלא היה, התקיים, והילד ידווח על כך.

3. לעיתים הילד פצהיר הצהרת שווא שאין לה סיבה סוגדרת, אנשי המקצוע שיטפלו במדירה ינסו להבין מה מנסה הילד לומר או להשיג, "המצאה" של אינפורמציה כה בעייתית מחייבת בדיקה גם כשנמצאה לא נכונה (אנשי מקצוע סימנים שווחו עם הילד, יאספו ניגונים על הילד ומשפחתו ויבצעו בהתאם לצורך אביון לצורך הכרעה והחלטה על זיני הטיית).

יש להתחשב בעובדה שילדים מתרטים לעתים על הגילוי שלהם, הם מכחישים כל מה שסיפרו בגלל אים, והייתוה או חשש כבר שלהם מההשלכות של חשיפת הסוד על שלמות המשפחה, במקרים אלה על המטפליכ להיזהר מלהסד מסקנות חפוזות שאכן לא היו הדברים.

גורמים נוספים שקשורים בשיקול הדעת המקצועי תוארו בפרק "הקשיים של אנשי המקצוע לאתר ילדים במצבי סיכון".

סיכום

התעללות מינית מהווה פגיעה קשה בילדים. היא מתרחשת בכל שכבות החברה בלי קשר להשכלה, למעמד כלכלי או לעדה בקרב משפחות חילוניות וגם דתיות. גם ילדים רכים נפגעים ומנוצלים מינית והנזק הנגרם להם הוא קשה ביותר בטווח הקצר והארוך. חשוב לדעת שילדים יכולים להיפגע מינית גם על ידי אחים, סבים, קרובי משפחה אחרים, זרים, ילדים מקבוצת הגיל וכן מאנשי צוות במסגרות שבהם הם שוהים.

נספח ב' - חובת הדיווח

חוק העונשין (תיקון מס' 26) התש"ן-1989

חובת דיווח 1368.

- (א) היה לאדם יסוד סביר לחשוב כי, זה מקרוב, נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה: העובר על הוראה זו, דינו - מאסר שלושה חודשים.
- (ב) רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד בו נמצא קטין או חסר ישע - שעקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי אחראי עליו, חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה: העובר על הוראה זו, דינו - מאסר ששה חודשים.
- (ג) היה לאחראי על הקטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי אחראי אחר על קטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה: העובר על הוראה זו, דינו - מאסר ששה חודשים.
- (ד) נעברה בקטין או חסר ישע הנמצא במעון, מוסד או מסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348, או עבירה של גרימת חבלה חמורה לפי סעיף 368 ב (ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 1368, חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה: העובר על הוראה זו, דינו - מאסר ששה חודשים.
- (ה) חובת דיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.
- (ו) פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא עם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הועדות שהקים שר המשפטים לענין זה: חברי ועדה כאמור יהיו נציגי פרקליט מחוז והוא יהיה היושב-ראש, קצין משטרה בדרגת רב פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.
- (ז) הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה תעביר אותו לפקיד סעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד.
- (ח) בסעיף זה למעט בסעיף קטן (ד), "עבירה" - עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו- 362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 1368 ו- 1368ג.

נספח ג' - מילון מזנחים

אלי" - האגודה להגנת הילד - אגודה הפועלת כדי ליצור מודעות לבעיית הפגיעה בילדים בישראל בכמה מישורים: איתור הילדים, טיפול ישיר בילדים ובהוריהם, הכשרה, הדרכה ויעוץ ותמיכה לאנשי מקצוע, השפעה על חקיקה ומדיניות חברתית וריכוז ופיתוח ידע על הנושא.
אלי" מפעילה קו מצוקה, המאויש על ידי מתנדבים ומפעילה מרכז חירום לילדים בתל אביב.

המועצה הלאומית לשלום הילד - המועצה הלאומית לשלום הילד היא עמותה ציבורית עצמאית הפועלת כמוסד ללא כוונות רווח. המשימות והיעדים של המועצה הם בתחומים האלה: קידום זכויות הילד בישראל בתחומים שונים, גיבוש מדיניות כוללת לרווחת הילד וייזום חקיקה חדשה, מתן כתובת לילדים ובני נוער בכל הנוגע לשמירת זכויותיהם, העלאת המודעות הציבורית לצורכי הילדים, בחינת האיכות וההיקף של השירותים הקיימים לילדים, מניעת פגיעה בילדים וניצולם לרעה, הסברה וחינוך לציבור הרחב בכל הקשור בשלום הילד.

מיט"ל - מרכז ישראלי לטיפול בפגיעות מיניות בילדים - מיט"ל היא עמותה ציבורית המגישה טיפול לילדים ובני נוער שנפגעו פגיעות מיניות ולמשפחותיהם.
הטיפול נעשה במסגרת אינדיבידואלית, במסגרת זוגית ובמסגרת משפחתית וכן בסדנאות. העמותה מפעילה גם תוכניות הדרכה, הכשרה מקצועית ויעוץ לעובדים ממגזרים שונים, וכן מסייעת בהכוונת הפונים אליה לכתובות רלוונטיות. העמותה פועלת בחיפה, בתל-אביב ובירושלים.

היחידה למניעת התעללות בילדים - שפ"י (שירות פסיכולוגי ייעוצי במשרד החינוך) - תפקיד היחידה לתת שירותים פסיכולוגיים ושירותי ייעוץ חינוכי לתלמידים, להורים ולאנשי חינוך העובדים במערכת. פעולות היחידה למניעת התעללות הן אלה:

1. מניעה ראשונית - הגברת המודעות אצל ילדים לזכותם על גופם, לזכותם לומר "לא" וכדומה.
2. מניעה שניונית - היחידה מהווה כתובת להיוועצות במקרי חירום של גילוי אירוע ופגיעה (בתוך בית הספר ומחוצה לו).
3. ימי עיון והשתלמויות - הכשרת אנשי מקצוע בבתי הספר בנושא הפגיעה בילדים, לרבות איתור ילדים והיכרות עם החוקים והנהלים המחייבים את מערכת החינוך.

ועדת החלטה - ועדה זו משמשת לדיון בין-מקצועי לאבחון ולקבלת החלטות בנוגע לתוכניות טיפול בילדים והוריהם. הוועדה מתייחסת למקרים מורכבים של ילדים ובני נוער, ובמיוחד לאלה שמצב הסיכון שבו הם נמצאים מחייב טיפול על פי חוק נוער (טיפול והשגחה 1960). ועדת החלטה פועלת במסגרת המחלקה לשירותים חברתיים ומרכז אותה עובד סוציאלי שעבר הכשרה מיוחדת ושמונה לכך. יושבים בה נציגי השירותים הרלוונטיים המטפלים בעניינו של הילד (פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, אחיות, נציגי ציבור, עובדי שפ"י ועוד).

חוקר ילדים – עובד סוציאלי שעוזר ורשיונות המבחן לנוער שהוכשר לחקירה של לדים שעברו התעללות והזנחה. כקורבנות וכעדים. יש לצ'ן שחקירה מעין זאת דורשה מומחיות מיוחדת. לוחק' ילדים יש סמכויות לאשר או למנוע מתן עדות נגד ילד וגו' פגיע, כמו כן הוא יכול לאשר או לפסול בדיק' רפואית גם כאשר היא נחוצה לילי'ן המשפטי אם היא סכור שזה יפגע בילד. לעתים קרובות מעיד חוקר הילדים במקומו הילד.

מרכז חירום – מרכז זה הוא מבגרת שהיה זמנית ליל' זה מצאי סיכון חריף ב או לילדים שקיים לגביהם חשד שרפ' סובלים מהתעללות ורזנחה. לאנשי ומקצוע ומרכז מומחיות מיוחדת במשא של התעללות והזנחה בילדים. מרכז החירום מורכב מ-3 יחידות:

מקלט – חקופת השעות בו היא 7 ימים ומטרתו לתת הגנה ראשונית במקרה הדין שבו הילד נמצא וסיכון גבוה.

יחידה אינטרנית – ביחידה זו שוהה הילד עד 3 יחודשיים ועשוי אונחה והתערבות עד להוצאתו של הילד לפניסיה או חזרה לכיתו עב המלצות טיפוליות מומחיות.

יחידה אקסטרנית - מי עדה להחייצו ומקצוע תוכנית טפול בילד ובהוריו וכן כיעוץ לאנשי מקצוע בקהילה.

עובד נוער משטרת - עיב' האחראי על יקרת בני נוער בני 14-18, שנפגעו מהתעללות והזנחה.

עובד סוציאלי – איש מקצוע שעובד בלשכה לשירותים חברתיים שאחזקתו לגרש חוקרת עבודת משותפת עם ההורים ועב' בני משפחה חכפים בשיתוף עם ניקוי הסע' ומקרים אחרים. **פסיכולוג** או עובד **סוציאלי** העובדים במערכות בריאות ובריאות הנפש והחילה הם העובדים האחראים על ההתערבות המקצועית במשפחה והם משתפים פעולה עם ניקוי הסע'.

פקיד סעד – עובד סוציאלי שנחמנה מטעם שר העבודה והרוחה ופועל מטעם מחלקת הרוחה או לשכת הרוחה ברשות המקומית (הלשכה הסוציאלית) הנשארו של ילדיו וטיכון. תפקידו לאסוף מידע על אודות מקרים של ילדים בסיכון להכין תסקיר על מצב הילד והמשפחה לבית משפט ולהיעיל אמצעי וזרזים כשיש צורך בהגנה מידית על הילד. אמצעי חירום כוללים הוצאת ילד למרכז ריחוב או למשפחה אומנת. העברה למשפחה קרובים או למקום אחר מחוץ לבית הילד.

שופט נוער – שופט בית משפט שלום או שופט יזום משפט מרזי שנחמנה לונפקיון על ידי נשיא בית המשפט העליון ובהסכמת שר המשפטים. מטמנות ל'ן לעיור והקשוריו בדיק' הנעיר (טיפול והשגחה).

שפ"י - ראה "היחידה לפניעת התעללות ב לדים".

נספח ד' - שירותים מרכזיים בקהילה

פקידי סעד:

העיר	כתובת	טלפון
ירושלים	עיריית י-ם, כיכר ספרא בנין 7 מיקוד 91007	02-6298020
תל-אביב	עיריית ת"א, רח' אבן-גבירול 69 מיקוד 64162	03-5218301
חיפה	עיריית חיפה, רחוב שפרעם 10 מיקוד 33301	04-8668352
באר-שבע	עיריית באר-שבע, ת"ד 15 מיקוד 84100	07-6463894
אילת	עיריית אילת, בית רזין, מיקוד 88000	07-6367137
צפת	עיריית צפת, שכונת איבוקור	06-6921186

הערה: פקידי סעד נמצאים בכל עיר או רשות מקומית. ניתן להגיע אל פקיד הסעד הקרוב למקום מגוריך דרך פקידי הסעד הרשומים לעיל, או דרך האגף לשירותי משפחה וקהילה ברשות המקומית.

היחידה למניעת התעללות בילדים - במסגרת שפ"י, משרד החינוך

מדריכי שפ"י למניעת התעללות בילדים. טל: 02-5603874/3244/3234

אל"י - האגודה להגנת הילד

רחוב רמב"ם 9, תל אביב 65601. טל: 5101046. קו מצוקה: 1-800-223-966

המועצה הלאומית לשלום הילד (ונציב קבילות ילדים ונוער)

רחוב בנימין מטודלה 20, ירושלים 92306. טל: 02-5639191

מיט"ל - מרכז ישראלי לטיפול בפגיעות מיניות בילדים

ירושלים, רחוב אבן-גבירול 14. טל: 02-5630428, 02-5639042

תל-אביב, רח' המלך ג'ורג' 37. טל: 03-5253206

ביבליוגרפיה

1. אילן, א. וצמחי, י. (1990). *ילדים מאומים: חיל אור וריסוק*. תל אביב: ת. 1990.
2. הרן, ס. (1998). אספקטים התפתחתיים בזמן ילדים שעברו התעללות: שדות ומכין לנוע (מאמר שלא הודפס). 1998.
3. פיניו, ר. (1996). ילדים מאומים-פדגוגיה של תגובת הגשית והתנהגותית. חיבור לטוב קבלת תואר דוקטור לפדגוגיה, תא: אוניברסיטת תל-אביב. 1996.
4. פרידל, ו. (1992). ביטוי התקפסות דיכאון וסיכסומים המעורבות הכימאישית אצל ילדים שסבלו מהתעללות פיזית. עבודת גמר לתואר מוסמך בפסיכולוגיה. 1992.
5. פרידל, מ. (1993). *גשית והתנהגות: מנגנון ילדים למערכת העיני, סדרה: חינוך באלימות-חינוך לילדים*. ת. המועצה הלאומית לילד. 1993.
6. פרידל, מ. (1995). *ילדים וילדות: תיאור אלקטרוני לילד ומערכת הילדים: אילן האומים לילד*. 1995.
7. פרידל, מ. (1995). התעללות מינית בילדים. את. 1995.
8. קורט, ... (1990). *התנהגות התעללות העושים נוסף יעניקו משה חברה ישראלית להתעללות בילדים: הדפוס המועצה*. 1990.
9. קרפ, ג. (1993). *ענישה עקבית-חובט משפטי*. סדרה: חינוך באלימות-חינוך לילדים. ת. המועצה הלאומית לילד. 1993.
10. רובינסון, א. ג. (1996). *התנהגות המורים על התעללות בילדים*. (תדפוס) המועצה הלאומית לילד. 1996.
11. Belsky J., Etiology of Child Maltreatment: A Developmental - Ecological Analysis. Psychological Bulletin: 114(3)413-434, 1993.
12. Bentovim A., Elton A., Hildebrand J., Tranter M., & Vizard E., Child Sexual Abuse Within the Family : Assessment & Treatment. Wright, 1988.
13. Besharov J.D., Recognizing Child Abuse: A Guide for the Concerned. New York: Free Press 1990.
14. Crittenden P.M., & Ainsworth M.D.S., Child Maltreatment and Attachment Theory. In: Cicchetti D., & Carlson V., (eds) Child Maltreatment: Theory and research on the Consequences of Maltreatment (pp 432-463). New York:Cambridge University Press. 1989.
15. Elliot M., Protecting Children: Training Pack for Front Liners. HMSO Publication Centre, London UK, 1990.
16. Finkelhor D., A Sourcebook on Child Sexual Abuse. Newbury Park, CA: Sage Publication, 1987.
17. Furman E., Agressive abused children. Journal of Child Psychotherapy: 12,47-9, 1986.
18. Green A.H., Self Destructive behavior in battered children. American Journal Of Psychiatry: 135, 579-582, 1978.
19. International Center on Child Abuse and Neglect. The user manual series, U.S. Department of Health and Human Services, 1992.

20. Iwaniec D., The Emotionally Abused Child. London: willey, 1996.
21. Kempe C.H., Silverman F.N., Steel B.F., Drogemuller W., & Silver H.K., The battered child syndrom. Journal of the American Medical Association: 17-24, 1962.
22. Kiilen K., Haw far have we come in dealing with the emotional challenge of abuse and neglect? Child Abuse & Neglect: 20(9), 791-795, 1996.
23. Stevenson O., Neglected Children-issues and dilemas. Blackwell science: UK, 1998.
24. Stevenson O., Emotional Abuse & Neglect: A Time for Reappraisal. A paper given to the fifth Child Social Work Department, Scotland, 1995.
25. Zimrin H., A Profile of Survival. Child Abuse and Neglect: (10) 339-349, 1986.

למעונינים במקורות נוספים בנושא ילדים בסיכון מומלץ לפנות לכתובות הבאות:

המועצה הלאומית לשלום הילד (לבקש רשימת פרסומים)
 אגודת אלי (ולאגודה יש ספרייה בתל-אביב ניתן לבקר בה על ידי תיאום מראש).
 שפ"י (משרד החינוך) בקרוב יצא מדריך ביבליוגרפי בנושא
 ספרית הביים המרכזי של משרד העבודה והרווחה:

סניף ירושלים: 02-5631369, 02-5603874/3244, סניף תל אביב: 03-6875132,
 סניף חיפה: 04-8623272, סניף באר שבע: 07-6239023

כמו כן ניתן לפנות למרכזיות הפרוגנויות של משרד החינוך, לספריות באוניברסיטאות השונות,
 למכללות ולספריות של הסמינרים למורים. בחלקן ניתן גם לצפות בסרטי וידאו רלוונטים.

באינטרנט יש אתרים רבים העוסקים בתחום. חלקם שולחים חומר לארץ תמורת תשלום פעוט.
 אתר מומלץ:

<http://www.calib.com/nccanch/>

כמו כן ניתן לקבל קישור לאתרים נוספים באמצעות אתר זה

אשלים היא עמותה שמטרתה לצמצם את היקף אוכלוסית הילדים והנוער הנמצאת בסיכון בישראל. במסגרת זו פועלת אשלים לשיפור והרחבת השירותים הניתנים לילדים ומשפחותיהם למען יגדלו בסביבה נטולת סיכון.

העקרונות המנחים את אשלים הם: עבודה בינתחומית, השפעה מערכתית, חדשנות, יצירת שותפויות, ואיגום משאבים.

התוכניות של אשלים נפרשות על קשת רחבה של נושאים מובילים בתחום הטיפול ובפיתוח משאבי אנוש. נושאים אלו כוללים: תמיכה במשפחה ושימורה, רצף הטיפול פנימייה-קהילה, תוכניות התערבות ומניעה בבתי הספר, העצמת הקהילה, הגיל הרך ונוער מנותק.

עמותת אשלים הוקמה כשותפות בין ג'וינט-ישראל, ממשלת ישראל, והפדרציה היהודית של ניו יורק. היא פועלת בשיתוף פעולה הדוק עם המלכ"רים המובילים בתחום הן בארץ והן בניו יורק.

כל השותפים ביחד פועלים למען חברה בריאה יותר ולמען עתיד טוב לילדים בישראל.

